ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ

1837 - 1937

Α΄.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΥΠΟ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΥ
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩι ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩι
ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ
Τυποις "ΠΥΡΣΟΥ„ Α. Ε.
1937

Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ ΤΗΣ

(ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ 1837—1937)[1]

Α'. ΙΔΡΥΣΙΣ

Διὰ τοῦ ἀπὸ 14 Ἀπριλίου 1837 διατάγματος[2] περὶ προσωρινοῦ κανονισμοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Ὀθωνείου πανεπιστημίου, ὅπερ διὰ θεσπίσματος τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1862 μετωνομάσθη ἐθνικὸν καὶ διὰ τοῦ νόμου τῆς 17 Ἰουλίου 1911 ἐθνικὸν καὶ καποδιστριακὸν πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ἱδρύθησαν ἐν αὐτῷ τέσσαρες σχολαί, ἐξ ὧν πρώτη ὀνομάζεται ἡ θεολογική[3]. Τῇ 3 Μαΐου 1837 ἐτελέσθη ἐπισήμως ἡ ἑορτὴ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου ἐν τῇ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν οἰκίᾳ Κ. Κλεάνθους[4] καὶ εὐθὺς κατόπιν ἤρξαντο αἱ πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις ἐν πάσαις ταῖς σχολαῖς καὶ ἐν τῇ θεολογικῇ.

Διὰ διατάγματος τῆς 6 Ἰουλίου 1849 ὡρίσθη ὅτι «ἡ σφραγὶς τῆς θεολογικῆς σχολῆς θέλει ἔχει ὡς ἔμβλημα τὸ μονόγραμμα τῶν ἀρχαίων Χριστιανῶν (τὸ γνωστὸν σύμπλεγμα τοῦ Χ καὶ Ρ καὶ ἑκατέρωθεν Α καὶ Ω), κύκλῳ δὲ τὴν ἐπι-

---

[1] ***Πηγαὶ καὶ βοηθήματα:*** Τὰ πρακτικὰ τῆς θεολογικῆς σχολῆς, τηρούμενα μόλις ἀπὸ τῆς 14.1.1862. Τὰ πρακτικὰ τῆς συγκλήτου, τηρούμενα ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ πανεπιστημίου. Αἱ πρυτανικαὶ λογοδοσίαι. Αἱ πανεπιστημιακαὶ ἐπετηρίδες. Αἱ συλλογαὶ νόμων καὶ διαταγμάτων τοῦ πανεπιστημίου, ὧν ἡ πρώτη ἐπιμελείᾳ *Ἀρ. Βαμπᾶ*, Ἀθῆναι 1885. «Χρονικὸν τῆς α' πεντηκονταετηρίδος τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου» ὑπὸ ***Ἰω. Πανταζίδου***, Ἀθῆναι 1889. «Ἀπάνθισμα βιογραφικὸν τῶν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου ἐκλιπόντων τὸν βίον καθηγητῶν αὐτοῦ», ἐπιμελείᾳ *Δ. Δημητριάδου*, Ἀθῆναι 1916· (ἐν τοῖς ἑξῆς θὰ σημειῶται Ἀπάνθισμα). ***Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν πανεπιστήμιον***, «Βιογραφίαι ζώντων καθηγητῶν, ἐπιτίμων, τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων», τομ. β', τεῦχος α', Ἀθῆναι 1920 (ἐν τοῖς ἑξῆς θὰ σημειῶται Βιογραφίαι). Ὑπομνήματα ὑποψηφίων καθηγητῶν. Ἐφημερὶς κυβερνήσεως. Εἰδήσεις καὶ νεκρολογίαι ἐν ἐφημερίσι καὶ θεολογικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς περιοδικοῖς. Ἐκκλησιαστικαὶ ἱστορίαι καὶ μονογραφίαι ἀναφερόμεναι ἐν ταῖς ὑποσημειώσεσιν. Ἄρθρα ἐν «Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ» («Μ. Ἑ. Ἐ.»). Τοῦ τεύχους τυπωθέντος κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου 1937, περιέχεται ἐν αὐτῷ ἡ μέχρι 20 Μαρτίου 1937 ἱστορία τῆς σχολῆς.

[2] Αἱ μέχρι τοῦ ἔτους 1922 χρονολογίαι ἀναφέρονται κατὰ τὸ ἕως τότε ἰσχῦον ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον.

[3] Καὶ κατὰ τὸ κατηργημένον διάταγμα περὶ συστάσεως πανεπιστημίου τῆς 31.12.1836 (12 1.1837) τὸ πανεπιστήμιον συνέκειτο ἐκ 4 σχολῶν, ὧν α' ἡ τῶν γενικῶν ἐπιστημῶν (φιλοσοφία, φιλολογία, μαθηματικὰ καὶ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι), β' ἡ θεολογία, γ' ἡ ἰατρικὴ καὶ δ' ἡ τῶν νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν.

[4] Ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ σημερινοῦ πανεπιστημίου κατετέθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος τῇ 2.7.1839 καὶ περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου 1841 συνετελέσθη ἡ εἰς αὐτὸ μεταφορὰ καὶ ἐγκατάστασις τῶν πανεπιστημιακῶν ἀρχείων.

γραφὴν «θεολογικὴ σχολὴ τοῦ ὀθωνείου πανεπιστημίου» (καὶ ἀπὸ τοῦ 1862 «τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου», μεταγενεστέρως δὲ «τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν»).

Β΄. ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ

Διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 22 Ἀπριλίου 1837 διωρίσθησαν οἱ πρῶτοι τακτικοί, ἐπίτιμοι καὶ ἔκτακτοι καθηγηταὶ τοῦ πανεπιστημίου, 34 τὸν ἀριθμόν, ἤτοι 3 τῆς θεολογίας, 8 τῆς νομικῆς, 9 τῆς ἰατρικῆς καὶ 14 τῆς φιλοσοφίας. Οἱ τῆς θεολογίας ἦσαν τακτικοὶ μὲν ὁ Μισαὴλ Ἀποστολίδης καὶ ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, εἷς δ' ἔκτακτος, ὁ Κωνσταντῖνος Κοντογόνης [1].

Κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου (1837 - 1937), διωρίσθησαν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τριάκοντα καὶ τρεῖς ἐν ὅλῳ καθηγηταὶ οἱ ἑξῆς:

1. ***Μισαὴλ Ἀποστολίδης*** (τακτικὸς 1837 - 1852 καὶ εἶτα ἐπίτιμος) [2]. Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Χανίοις Κρήτης τὸ 1789. Ἀφοῦ ἐξέμαθε τὰ πρῶτα γράμματα ἐν τῇ μονῇ Γωνιᾶς (Κρήτης), ὅπου ἐχειροτονήθη διάκονος καὶ εἶτα πρεσβύτερος, ἐσπούδασεν ἐν τῷ φιλολογικῷ γυμνασίῳ Σμύρνης. Μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του ἐχρημάτισεν ἱερεὺς καὶ διδάσκαλος τῆς ἐν Βιέννῃ ἑλληνικῆς κοινότητος (1815 - 1817) καὶ εἶτα τῆς ἐν Τεργέστῃ (1817-1832). Τὸ 1832 μετέβη εἰς Μόναχον, ἵνα διδάξῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὸν ἐκλεγέντα βασιλέα τῆς Ἑλλάδος Ὄθωνα, μεθ' οὗ κατῆλθεν εἰς Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα κατ' ἀρχὰς εἰργάσθη ὡς διδάσκαλος διαφόρων σχολείων, μέχρις οὗ διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 22 Ἀπριλίου 1837, δι' οὗ διωρίσθησαν οἱ πρῶτοι καθηγηταὶ τοῦ πανεπιστημίου, διωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογικῆς σχολῆς καὶ συγχρόνως πρῶτος σχολάρχης αὐτῆς, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ κοσμήτορες. Ἐδίδαξε δογματικὴν καὶ ἠθικὴν καί, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ προγράμματος τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ δημοσιευθέντος τῇ 29 Ἀπριλίου 1837, καὶ ἑρμηνείαν εἰς τὴν Π. Διαθήκην, ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Ο΄. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἱδρύσεως τῆς Ριζαρείου σχολῆς (1844) διηύθυνεν αὐτὴν καὶ ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ. Ὁ Ἀποστολίδης ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὰ τῆς διοργανώσεως τῆς νεοσυστάτου ἑλληνικῆς ἐκκλη-

[1] Οἱ τρεῖς οὗτοι διωρίζοντο καὶ διὰ τοῦ ἀπὸ 15.1.1837 διατάγματος, ὅπερ ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς ἀντιβασιλείας κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ βασιλέως, ἠκυρώθη κατὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ. Ὁ Κοντογόνης διὰ τοῦ διατάγματος τούτου διωρίζετο ἔκτακτος καθηγητὴς ἐν τῇ σχολῇ τῶν γενικῶν ἐπιστημῶν, «μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ παραδίδῃ εἰς τὴν θεολογικὴν σχολήν»· διὰ δὲ τοῦ διατάγματος τῆς 22.4.1837 ὁ Κοντογόνης διωρίζετο ἔκτακτος τῆς θεολογικῆς καὶ συγχρόνως «ἐπιτίμιος» τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς.

[2] Ἴδε Ἀπάνθισμα σ. 9—13, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ φιλολογία. Πρβλ. καὶ *Χρυσοστόμου Ἀ. Παπαδοπούλου*, «Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», τόμ. Α΄, Ἀθῆναι 1920, σ. 326—330 κ. ἀ. καὶ «Μ. Ἑ. Ἑ.» 5,235.

σίας, ἀσπαζόμενος, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, τὰς φαρμακιδείους ἀπόψεις, καὶ ἀπεστάλη τὸ 1850 εἰς Κών/πολιν διὰ τὸ ζήτημα τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ 1851 εἰς Ρωσίαν διὰ τὸ ζήτημα τῆς κληρονομίας Ριζάρη. Τὸ 1852 ἐξελέγη ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ Ἠλείας, ὅτε ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1862 ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Ἀθηνῶν καὶ ὡς τοιοῦτος ἀπέθανεν αἰφνιδίως τῇ 21 Ἰουλίου 1862.

2. ***Θεόκλητος Φαρμακίδης*** (1837—1839 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογίας· 1839—1843 τακτικὸς τῆς φιλοσοφίας· 1843 τακτικὸς πάλιν τῆς θεολογίας· 1844—1850 ἐπίτιμος τῆς θεολογίας καὶ 1850—1860 αὖθις τακτικὸς τῆς θεολογίας)[1]. Ἐγεννήθη τὸ 1784 ἐν Λαρίσῃ, ὅπου καὶ ἐξεπαιδεύθη, καὶ τὸ 1802 ἐχειροτονήθη διάκονος. Κατὰ τὰ ἔτη 1804—1806 διέτριβεν ἐν Κων/πόλει, φοιτῶν εἰς τὴν ἐν Φαναρίῳ πατριαρχικὴν σχολήν, κατὰ δὲ τὰ ἔτη 1806—1811 παρέμεινεν ἐν Ἰασίῳ σπουδάζων, διδάσκων καὶ ἱερουργῶν. Τὸ 1811 ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1811 ἐγκατέστη ὁ Φαρμακίδης ἐν Βιέννῃ, ὡς ὑπεφημέριος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καταγινόμενος εἰς μελέτας καὶ ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ 1861 συμμετέχων μετὰ τοῦ Κοκκινάκη εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ. Ἐκεῖ παρέμεινε μέχρι τοῦ 1819, ὅτε, δαπάνῃ τοῦ λόρδου Γυΐλφορδ, μετέβη εἰς Γοτίγγην τῆς Γερμανίας, πρὸς σπουδὴν τῆς θεολογίας. Ἐκραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως ἐπανῆλθεν εἰς Ἑλλάδα καὶ μετὰ μικρὰν διαμονὴν ἐν Σπέτσαις καὶ Βερβαίνῃ, ἐγκατέστη ἐν Καλάμαις, ἔνθα ἐπί τινα χρόνον ἐξέδιδε τὴν πρώτην ἑλληνικὴν ἐφημερίδα, τὴν «Ἑλληνικὴν Σάλπιγγα». Ὁ Φαρμακίδης μετεῖχεν ἐνεργῶς τῶν τῆς διοικήσεως, μέχρι οὗ διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἐν Κερκύρᾳ ἰονείου ἀκαδημίας, ὅπου ἐδίδαξε δογματικὴν (1823—1825)· κατόπιν διωρίσθη ἐφημεριδογράφος τῆς διοικήσεως (1825—1827). Ἐπὶ Καποδιστρίου, πρὸς ὃν δὲν διέκειτο εὐμενῶς, παρέμεινεν ἰδιωτεύων (1828—1831). Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀντιβασιλείας διεδραμάτισεν ὁ Φαρμακίδης σπουδαῖον ρόλον διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς νεοσυστάτου ἐπικρατείας, ἐλθὼν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἄγαν συντηρητικούς, ὧν ἡγεῖτο ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος. Τὸ 1833 διωρίσθη πρῶτος γραμματεὺς τῆς ἀρτισυστάτου ἱερᾶς συνόδου καὶ τὸ 1837 διωρίσθη εἷς τῶν τριῶν πρώτων καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου, ὅθεν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1839, ἐνεργείας τῶν ἐχθρῶν του, μετετέθη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολήν, παυθεὶς ἅμα καὶ τῆς γραμματείας τῆς συνόδου. Τὸ 1843 ἐπα-

[1] Ἴδε *Δ. Σ. Μπαλάνου*, «Θεόκλητος Φαρμακίδης» (1784—1860), σελ. 62, Ἀθῆναι 1933. Πρβλ. Ἀπάνθισμα σ. 15—20, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ φιλολογία. *Σ. Ἰ. Βουτυρᾶ*, «Λεξικὸν ἱστορίας καὶ γεωγραφίας», τ. 9 (1890) σ. 115-117. *Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου*, «Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», Α' (Ἀθ. 1920) σ. 55 κ.ἑ. Καὶ ὁ *Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακὸς* ἔγραψε («Μελέται», Ἀθῆναι 1888 σ. 163—187) ἀντικειμενικῶς καὶ μετὰ δικαιοσύνης διὰ τὸν μέγαν ἐκεῖνον Ἕλληνα καὶ θεολόγον, τὸν τόσον παρεξηγηθέντα καὶ συκοφαντηθέντα. Πρβλ. καὶ «Μ. Ἑ Ἑ.» 23, 832-833.

ναδιωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογικῆς σχολῆς, ἀλλὰ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1844, διορισθεὶς πάλιν γραμματεὺς τῆς συνόδου, κατέστη ἐπίτιμος καθηγητής. Κατ' Ἰούλιον τοῦ 1850, ἀπαλλαγεὶς τῶν καθηκόντων τοῦ γραμματέως τῆς συνόδου, ὠνομάσθη ἐκ νέου τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογίας καὶ ὡς τοιοῦτος διετέλεσε μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος τῇ 21 Ἀπριλίου 1860. Ὁ Φαρμακίδης, λόγῳ τῶν πολλαπλῶν του ἀσχολιῶν καὶ παθήσεως τοῦ φάρυγγος, ἐλάχιστα ἐδίδαξεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ [1].

3. ***Κωνσταντῖνος Κοντογόνης*** (ἔκτακτος 1837—1841 τακτικὸς 1841—1878) [2]. Ἐγεννήθη τὸ 1812 ἐν Τεργέστῃ, εἰς τὴν σχολὴν τῆς ὁποίας ἔλαβε τὴν πρώτην μόρφωσιν. Τὰς θεολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς σπουδάς του συνεπλήρωσε ἐν Γερμανίᾳ, ὅθεν μεταβὰς εἰς Βιέννην ἐπεμελήθη μετ' ἄλλων τῆς β' ἐκδόσεως τοῦ λεξικοῦ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ. Ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα, διωρίσθη ἀμέσως ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς θεολογικῆς σχολῆς καὶ συγχρόνως ἐπίτιμος τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ ἀρτισυστάτου πανεπιστημίου (22 Ἀπριλίου 1837). Διὰ διατάγματος τῆς 18 Σεπτεμβρίου 1841 προήχθη εἰς τακτικὸν καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του, τῇ 16 Νοεμβρίου 1878. Φιλοπονώτατος ὤν, εἰργάζετο ἐπιμελέστατα ὅπως

---

[1] Ὡς φαίνεται ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς συγκλήτου, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 11.6.1838, ἀπεφασίσθη νὰ ἐρωτηθῇ παρὰ τοῦ πρυτάνεως «ὁ καθηγητὴς τῆς θεολογίας κ. Θ. Φαρμακίδης ἂν θέλῃ κάμει ἔναρξιν τοῦ μαθήματος αὐτοῦ κατὰ τὴν προσεγγίζουσαν ἑξαμηνίαν»· ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 20.6.1838 ἀνακοινοῦται ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀειμνήστου Φαρμακίδου, καθ' ἣν «ἐπειδὴ μέχρι τοῦδε δὲν ἔλαβε τὰ εἰς τοῦτο ἀναγκαῖα βιβλία δὲν δύναται νὰ ἀρχίσῃ». Ὁ κάλλιον παντὸς ἄλλου δυνάμενος νὰ γνωρίζῃ Κ. Κοντογόνης, ἐν τῷ ἐπικηδείῳ του εἰς Θ. Φαρμακίδην («Ἐκκλ. Κήρυξ» 1860 σ. 204—216), βεβαιοῖ ὅτι «λόγοι ὑγείας καὶ μάλιστα ἀδυναμία τις τοῦ φάρυγγος ἐκράτουν αὐτὸν μακρὰν τοῦ διδασκαλικοῦ βήματος». Τοὐναντίον ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Πανταζίδου (σ. 38) ἀναγράφεται ὅτι «ὁ Φαρμακίδης καὶ ὁ Μανούσης δὲν ἀνέλαβον εὐθὺς διδασκαλίαν, καθ' ὃ διορισθέντες εἰς ἄλλην ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους, ἀλλὰ μετά τινα ἔτη ἐπανῆλθον εἰς τὴν καθηγεσίαν». Ὅτι ὁ Φαρμακίδης «ἐδίδαξεν ὀλίγον» μαρτυροῦσιν ὁ Π. Ἀργυρόπουλος ἐν τῷ ἐπιταφίῳ του λόγῳ εἰς αὐτὸν («Εὐαγγ. Κήρυξ», Ἀθῆναι 1860, σ. 281—288) καὶ ὁ λογοδοτῶν πρύτανις Γ. Ἀ. Μακκᾶς (17.11.1874). Ὅτι πράγματι ἐδίδαξεν ὀλίγον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαχθῇ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ἐνῷ οἱ λογοδοτοῦντες πρυτάνεις Μισαὴλ Ἀποστολίδης (9.9.1851), Σπ. Πήλληκας (28.9.1852) καὶ Κ. Κοντογόνης (2.10.1855) ἀναφέρουσιν ὀνομαστὶ τοὺς μηδαμῶς διδάξαντας καθηγητάς, οὐδόλως ἀναφέρουσι μεταξὺ αὐτῶν τὸν Φαρμακίδην. Κατὰ περίεργον τρόπον ἐπίσης οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ Φαρμακίδου ἐν ταῖς ἐν τῷ ἀρχείῳ τοῦ πανεπιστημίου σωζομέναις ἐκθέσεσι πρυτάνεων πρὸς τὸ ὑπουργεῖον περὶ μὴ διδασκόντων ἢ ἐλλιπῶς διδασκόντων καθηγητῶν. Σῴζεται ὅμως ἐν τῷ ἀρχείῳ ἔκθεσις τοῦ Κοντογόνου, ἀπὸ 18.12.1850, δηλοῦσα ὅτι ὁ Φαρμακίδης δὲν ἤρξατο ἔτι τῆς διδασκαλίας του, ὡς καὶ ἔγγραφον τοῦ πρυτάνεως πρὸς τὸ ὑπουργεῖον, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8 Ὀκτωβρίου 1852, ἐν ᾧ οὗτος ἀναφέρει ὅτι ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ διδάσκει εἷς μόνος καθηγητής, ὁ Κοντογόνης. Ὁ λογοδοτῶν πρύτανις Ν. Κωστῆς (3.10.1853) ἀναφέρει ὅτι ὁ Φαρμακίδης «ἀπεποιήθη τὴν κοσμητείαν». Κατὰ τὸν θάνατόν του ὁ τότε πρύτανις, ἀγγέλων τοῖς φοιτηταῖς ὅτι «ὁ σεβάσμιος καὶ πολυμαθὴς καθηγητὴς Θ. Φαρμακίδης ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ», προσεκάλει αὐτοὺς νὰ παρακολουθήσωσι τὴν κηδείαν, ἥτις ἐτελέσθη πάνδημος τὴν 22 Ἀπριλίου 1860. Πάντως ὁ Φαρμακίδης, ἀπερροφημένος ἐκ τῶν συγχρόνων μεγάλων ἐθνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, τῶν ὁποίων ἦτο εἷς τῶν κυριωτέρων παραγόντων, καὶ πάσχων συγχρόνως ἐκ χρονίας φαρυγγίτιδος, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν καί, ἐπὶ προφανεῖ ζημίᾳ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, ἐλάχιστον, ἂν μὴ οὐδόλως, ἐδίδαξεν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ. Πρβλ. *Δ. Σ. Μπαλάνου,* «Θ. Φαρμακίδης», ἔ. μ. σ. 40—41. *Κ. Δυοβουνιώτου,* «Ὁ Θ. Φ. ὡς καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», ἐν περιοδικῷ «Θεολογία» 1931 σ. 232—239.

[2] «Ἀπάνθισμα» σ. 21—25. Ἄρθρον ἐν «Μ. Ἑ. Ἐ.» 14, 834.

ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς στοιχειώδης ἀνάγκας τῆς θεολογικῆς σχολῆς, τῆς ὁποίας ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ πανεπιστημίου ἀποχώρησιν τοῦ Μισαὴλ Ἀποστολίδου (1852), ἦτο, ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, μέχρι τοῦ 1864, ὁ μόνος τακτικὸς καθηγητής, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Φαρμακίδης ἐλλιπέστατα ἐδίδαξε· διὰ τοῦτο μάλιστα, ἐπειδὴ ἦτο χωλός, ἐλέγετο, ἐπὶ τὸ εὐτραπελώτερον, ὅτι ἡ θεολογικὴ σχολὴ ἐστηρίζετο ἐπὶ ἑνὸς ποδός. Ὁ Κοντογόνης ἐδίδαξε πλεῖστα μαθήματα καὶ δὴ ἐγκυκλοπαιδείαν καὶ μεθοδολογίαν τῆς θεολογίας, ἑβραϊκὴν ἀρχαιολογίαν, εἰσαγωγὴν καὶ ἑρμηνείαν εἰς τὰς ἁγίας γραφάς, ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν γραμματολογίαν [1]. Ἐδίδασκε καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ.

4. ***Δαμιανὸς Λιβερόπουλος*** (ἔκτακτος 1852-1856) [2]. Πελοποννησιακῆς καταγωγῆς, ἐγεννήθη ἐν Ἀδριανουπόλει τὸ 1803. Λαβὼν τὴν πρώτην μόρφωσιν ἐν ἁγίῳ ὄρει, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Κοσμᾶ, μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐγκατέστη ἐν Μιστρᾷ, ὅπου καὶ ἐχειροτονήθη. Βραδύτερον ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας,παρηκολούθησεν ὡς ἀκροατὴς θεολογικὰς παραδόσεις ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, μεθ' ὃ ἐσπούδασεν ἐν Γερμανίᾳ. Ἀρχιμανδρίτης ὤν, διωρίσθη τῇ 17 Ὀκτωβρίου 1852 ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς θεολογίας, διδάξας δογματικὴν καὶ χριστιανικὴν ἠθικήν.Τὸ 1856 παρῃτήθη τῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ θέσεώς του καὶ μετέβη εἰς Βιέννην, παρὰ τῷ ἐκεῖ ἀδελφῷ του, ὅστις ἦτο ἐφημέριος τῆς κοινότητος, ὅπου καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανε (1856).

5. ***Διονύσιος Κλεόπας*** (τακτικὸς 1856-1857) [3]. Ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 1816. Ἀπὸ τοῦ 1830 μεταβὰς εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ ἐδιδάχθη τὰ πρῶτα γράμματα, συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει, μεθ' ὃ ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπανελθὼν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀνέλαβε διδακτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὸ 1855 διωρίσθη διευθυντὴς τῆς ἀρτισυστάτου σχολῆς τοῦ σταυροῦ. Πρεσβύτερος ὤν, διωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογίας τῇ 7 Αὐγούστου 1856 καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τοῦ Νοεμβρίου 1857, ὅτε παρῃτήθη διὰ λόγους ὑγείας· διὰ διατάγματος τῆς 31 Ἰανουαρίου 1858 ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ παραίτησίς του. Ὁ Κλεόπας κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα τῆς καθηγεσίας του ἐδίδαξε δογματικὴν καὶ χριστιανικὴν ἠθικήν. Ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 6 Μαΐου 1861.

6. ***Παναγιώτης Ρομπότης*** (ἔκτακτος 1858 — 1868, τακτικὸς 1868—

---

[1] Κατὰ τὸ πρῶτον πανεπιστημιακὸν ἔτος (1837) ὁ Κοντογόνης ἐδίδασκεν ἑβραϊκὴν ἀρχαιολογίαν, τρὶς τῆς ἑβδομάδος, καὶ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Λακταντίου, μεθ' ἑρμηνείας αὐτοῦ, δὶς τῆς ἑβδομάδος (Πρβλ. «Ἀθηνᾶ» 13.2.1837).

[2] «Ἀπάνθισμα» σ. 27—29. Πρβλ. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 16,88. Τοῦ Λιβεροπούλου δὲν σῴζεται εἰκών.

[3] «Ἀπάνθισμα» σ. 31—36. Πρβλ. *Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου*, «Διονύσιος Κλεόπας» (ἐν Λάρνακι Κύπρου 1913, σ. 48). «Μ. Ἑ. Ἐ.» 14,528. Καὶ τοῦ Κλεόπα δὲν σῴζεται εἰκών.

1875)[1]. Ἐγεννήθη ἐν Κρανιδίῳ τὸ 1830. Ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις, Πετρουπόλει καὶ Γερμανίᾳ, ἐπανελθὼν δ' εἰς Ἀθήνας ἐδίδαξε κατ' ἀρχὰς ἐν γυμνασίοις. Διορισθεὶς ἐπίτιμος καθηγητὴς τῆς θεολογίας τῇ 13 Αὐγούστου 1858, προήχθη τὸ 1868 εἰς τακτικὸν καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του, τῇ 6 Ἰουλίου 1875, ὅτε ἦτο πρύτανις. Ἐδίδαξε δογματικήν, ἠθικὴν καὶ λειτουργικήν. Ἀπὸ τοῦ 1870 εἶχε χειροτονηθῇ πρεσβύτερος, προσληφθεὶς ὡς ἐφημέριος τῆς βασιλίσσης Ὄλγας. Μετέσχεν ἐνεργῶς τῆς φιλανθρωπικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως τῆς ἐποχῆς του, διατελέσας καὶ πρόεδρος τοῦ συμβουλίου τῆς ἐν Ἀθήναις φιλεκπαιδευτικῆς ἑταιρείας.

7. ***Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος*** (ἔκτακτος 1860—1864, τακτικὸς 1864—1866, ἐπίτιμος 1867—1875)[2]. Ἐγεννήθη ἐν Χώρᾳ τῆς Σάμου τὸ 1827, ὅπου ἔμαθε καὶ τὰ πρῶτα γράμματα. Ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐπανελθὼν ἐν Ἀθήναις τὸ 1858, τῇ 9 Μαΐου 1860 διωρίσθη ἔκτακτος καὶ τῇ 6 Νοεμβρίου 1864 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογίας, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1866, ὅτε προεχειρίσθη, κληρικὸς ὢν ἀπὸ τοῦ 1862, εἰς ἀρχιεπίσκοπον Σύρου Τήνου καὶ Μήλου. Τὸν Μάϊον τοῦ 1867 ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητής. Ἐδίδαξεν ἐγκυκλοπαιδείαν τῆς θεολογίας, ὁμιλητικήν, συμβολικὴν καὶ ἱστορίαν τῶν δογμάτων. Τὸ 1869 μετέβη εἰς Λίβερπουλ διὰ νὰ ἐγκαινιάσῃ τὸν ἑλληνικὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Νικολάου, καὶ ἐκεῖθεν εἰς διάφορα κέντρα τῆς Ἀγγλίας, ὅπου ἔτυχε μεγάλων τιμῶν. Ἀπέθανε τῇ 17 Ὀκτωβρίου 1875.

8. ***Θεόκλητος Βίμπος*** (ἔκτακτος 1860—1867, τακτικὸς 1867—1869, ἐπίτιμος 1869—1903)[3]. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1832. Ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν Ἀθήναις, Κιέβῳ, Πετρουπόλει, ὅπου ἔλαβε δίπλωμα θεολογίας, καὶ ἐν Λειψίᾳ. Ἅμα τῇ ἐπανόδῳ του διωρίσθη, τῇ 8 Δεκεμβρίου 1860, ἔκτακτος καὶ τῇ 22 Νοεμβρίου 1867 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογίας, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1869, ὅτε, ἀπὸ τοῦ 1866 ἱερωθείς, προεχειρίσθη εἰς ἀρχιεπίσκοπον Μαντινείας καὶ Κυνουρίας, λαβὼν καὶ τὸν τίτλον τοῦ ἐπιτίμου καθηγητοῦ. Ἐδίδαξε πρῶτος αὐτὸς ἑβραϊκὴν γλῶσσαν, εἰσαγωγὴν καὶ ἑρμηνείαν τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου. Ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Δεκεμβρίου 1903.

9. ***Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακὸς*** (ἔκτακτος 1868—1872, τακτικὸς 1872—1913, ἐπίτιμος 1913—1923)[4]. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1843. Ἐσπού-

---

[1] «Ἀπάνθισμα» σ. 37—40. Πρβλ. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 21,221.

[2] «Ἀπάνθισμα» σ. 41—45. Πρβλ. *Δ. Σ. Μπαλάνου*, «Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος», Ἀθῆναι 1923. *Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου*, «Ἀλέξανδρος ὁ Λυκοῦργος», ἐν περιοδικῷ «Θεολογία» 1927 σελ. 135 κ. ἑ. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 16, 347—348.

[3] «Ἀπάνθισμα» σ. 47—49. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 7,311.

[4] «Βιογραφίαι» σ. 3—4. *Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον*, «Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακός»,

δασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ καὶ εἶτα ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου, συνεπλήρωσε δὲ τὰς σπουδάς του ἐν Γερμανίᾳ, ἀναγορευθεὶς ἐν Λειψίᾳ διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας. Ἐπανελθών, ἐνεκρίθη τῇ 17 Σεπτεμβρίου 1866 ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ὡς ὑφηγητὴς τῆς συμβολικῆς καὶ τῇ 2 Ἰουνίου 1867 τῷ ἀνετέθη καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας. Τῇ 13 Ἰανουαρίου 1868 διωρίσθη ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς θεολογίας, ἀναλαβὼν τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ τῆς συμβολικῆς. Καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐν ἔτει 1911 θεσπισθέντος ὁρίου ἡλικίας, ἀπεχώρησε τῆς τακτικῆς ἕδρας καὶ ὠνομάσθη διὰ β. δ. τῆς 10 Σεπτεμβρίου 1913 ἐπίτιμος καθηγητής, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ διὰ τοῦ πανεπιστημιακοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ 1923 ὀνομασθέντες ὁμότιμοι. Ὁ Κυριακὸς ἐδίδαξε καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ ἀπὸ τοῦ 1870 ἐπὶ μίαν τεσσαρακονταετίαν καὶ διετέλεσεν ἐπανειλημμένως βασιλικὸς ἐπίτροπος παρὰ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ. Ἀπέθανε τῇ 3 Φεβρουαρίου 1923.

10. ***Νικόλαος Δαμαλᾶς*** (ἔκτακτος 1868—1872, τακτικὸς 1872—1892)[1]. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1842, ἐκ γονέων Χίων. Ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν Ἀθήναις, ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου ἀνηγορεύθη τὸ 1863 διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ἐρλάγγης, καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα, τῇ 13 Ἰανουαρίου 1868 διωρίσθη ἔκτακτος καὶ τῇ 1 Αὐγούστου 1872 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογίας, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἐδίδαξεν εἰσαγωγὴν καὶ ἑρμηνείαν τῆς καινῆς διαθήκης. Διετέλεσε καὶ βασιλικὸς ἐπίτροπος παρὰ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ (1876). Ἀπέθανε τῇ 21 Ἰανουαρίου 1892.

11. ***Νικηφόρος Καλογερᾶς*** (ἔκτακτος καὶ ἐπίτιμος 1868—1879, τακτικὸς 1879—1883 καὶ ἐπίτιμος 1883—1896)[2]. Ἐγεννήθη ἐν Σπέτσαις τὸ 1835. Νεαρὸς μετέβη εἰς ἅγιον ὄρος, ὅπου ἐσπούδασεν εἰς τὴν ἀθωνιάδα σχολήν, μεθ' ὃ ἐνεγράφη φοιτητὴς τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου. Πρὶν ἢ περατώσῃ τὰς σπουδάς του, ἐξήσκησεν ἐπὶ διετίαν τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ἐν τῇ πατριαρχικῇ σχολῇ Καΐρου, μεθ' ὃ μετέβη εἰς Γερμανίαν διὰ σπουδάς. Ἐπανελθών, πρεσβύτερος ὤν, ὠνομάσθη μετὰ τὴν νόμιμον πρὸ τῆς σχολῆς δοκιμασίαν, τῇ 3 Ἰανουαρίου 1868, ὑφηγητὴς τῆς πατρολογίας. Τῇ 14 Αὐγούστου 1868 διωρίσθη ἔκτακτος καθηγητής, καὶ τῇ 18 Αὐγούστου 1873, διορισθεὶς α' γραμματεὺς τῆς ἱερᾶς συνόδου, ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητής· τῇ 24 Μαΐου 1876, ἀποχωρήσας τῆς γραμματείας, διωρίσθη αὖθις ἔκτακτος καὶ τῇ 4 Ἰανουαρίου 1879 τακτικὸς καθηγητής, διατελέσας

1866—1914, Ἀθῆναι 1915· ἐγράφη ὑπὸ τοῦ διαδόχου του, τότε ἀρχιμανδρίτου *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου*. Περιοδικὸν «Ἀνάπλασις» 15.2.1923. Πρβλ. *Δ. Σ. Μπαλάνου*, «Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακὸς» (1843—1923), «Ἡμερολόγιον τῆς μεγάλης Ἑλλάδος», Ἀθῆναι 1924 σ. 229—238. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 9,393.

[1] «Ἀπάνθισμα» σ. 51—54. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 8,838.

[2] «Ἀπάνθισμα» σ. 55—60. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 13,593.

τοιοῦτος μέχρι τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1883, ὅτε ἐγκλεγεὶς ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ Ἠλείας, ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητής. Ἐδίδαξε ποιμαντικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἀρχαιολογίαν. Παραιτηθεὶς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, ἀπέθανεν ἐν Σπέτσαις τῇ 17 Ὀκτωβρίου 1896.

12. ***Παναγιώτης Παυλίδης*** (ἔκτακτος 1869—1875, τακτικὸς 1875—1894)[1]. Ἐγεννήθη ἐν Κυπαρισσίᾳ τὸ 1837. Ἐμαθήτευσεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ καὶ εἶτα ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν Ἀθήναις καὶ Γερμανίᾳ, ἔνθα ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ὑπηρέτησεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς παιδείας καὶ ὡς λειτουργὸς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τῇ 14 Φεβρουαρίου 1868 ἐγένετο ὑφηγητὴς τῆς ἱστορίας τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀνατεθείσης αὐτῷ βραδύτερον καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς γραμματικῆς τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης (30/5/68) καὶ τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων (10/10/68). Τῇ 28 Μαρτίου 1869 διωρίσθη ἔκτακτος καὶ τῇ 4 Νοεμβρίου 1875 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς θεολογίας, διδάξας μέχρι τοῦ θανάτου του, συμβάντος τῇ 18 Νοεμβρίου 1894, εἰσαγωγὴν καὶ ἑρμηνείαν τῆς Π. Δ.

13. ***Ζῆκος Ρώσης*** (ἐπίτιμος 1875—1881, τακτικὸς 1881—1911 καὶ ἔκτοτε ἐπίτιμος καὶ ἀπὸ τοῦ 1923 ὁμότιμος)[2]. Ἐγεννήθη ἐν Δερβιζάνοις τῆς Λάκκας τοῦ Σουλίου, τὸ 1838. Ἐκπαιδευθεὶς ἐν τῇ Ζωσιμαίᾳ σχολῇ Ἰωαννίνων καὶ εἶτα ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ, ἐσπούδασε κατόπιν θεολογίαν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἀναγορευθεὶς τὸ 1866 διδάκτωρ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λειψίας. Ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα, ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ὑφηγητὴς τῆς ὁμιλητικῆς τῇ 2 Ἰουνίου 1867 καὶ ἔλαβε παρ' αὐτῆς μετὰ ἓν ἔτος (20/6/68) τὴν ἄδειαν νὰ διδάσκῃ καὶ τὴν ἐγκυκλοπαιδείαν τῆς θεολογίας. Τῇ 4 Νοεμβρίου τοῦ 1875 διωρίσθη ἐπίτιμος καθηγητὴς τῆς θεολογίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, καθόσον ἦτο τακτικὸς ἐν τῇ Ριζαρείῳ, κατ' Ἀπρίλιον δὲ τοῦ 1881 διωρίσθη τακτικός, ὀνομασθεὶς ἐπίτιμος ἐν τῇ Ριζαρείῳ. Ἐδίδαξε δογματικήν, χριστιανικὴν ἠθικὴν καὶ ἐγκυκλοπαιδείαν. Καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὁρίου τῆς ἡλικίας, τῇ 7 Ὀκτωβρίου 1911, ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητὴς τῆς σχολῆς καὶ ἀπὸ τοῦ 1922, κατὰ τὸν νέον πανεπιστημιακὸν ὀργανισμόν, ὁμότιμος. Ἐδίδαξε καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ (1867—1913). Ἀπέθανε ἐν Ἀθήναις τῇ 17 Σεπτεμ-1933, εἰς ἡλικίαν 95 ἐτῶν.

14. ***Ἐμμανουὴλ Ζολώτας*** (τακτικὸς 1893—1919)[3]. Ἐγεννήθη ἐν Θολο-

---

[1] «Ἀπάνθισμα» σ. 61—63. «Μ. Ἑ. Ἑ.» 19,811.

[2] «Βιογραφίαι» σ. 5—8. *Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου,* Ζῆκος Δ. Ρώσης», Ἀλεξάνδρεια 1912. *Κ. Δυοβουνιώτου,* «Λόγος εἰς Ζ. Ρώσην», τῇ 18.3.34, τυπωθεὶς ἐν τεύχει ὑπὸ τὸν τίτλον «ἐπιστημονικὰ μνημόσυνα καθηγητῶν πανεπιστημίου», Ἀθῆναι 1935, σελ. 1—41. «Μ. Ἑ. Ἑ.» 21,351.

[3] «Καινὴ Διδαχὴ» 1919, σ. 463—465. «Μ. Ἑ. Ἑ.» 12, 63.

ποταμίῳ Χίου, τὸ 1858. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ καὶ ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ [1] αὐτῆς τὸ 1884. Συμπληρώσας τὰς σπουδάς του ἐν Γερμανίᾳ, μετὰ τὴν νόμιμον πρὸ τῆς σχολῆς δοκιμασίαν, ἐψηφίσθη τῇ 14 Μαρτίου 1890 ὑφηγητὴς τῆς ἑρμηνείας τῆς Κ. Δ. Δὶς προταθεὶς ὑπὸ τῆς σχολῆς διὰ τὴν ἕδραν τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἑρμηνείας τῆς Κ. Δ. [2], διωρίσθη κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1893 τακτικὸς καθηγητής. Ἐδίδαξε καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ (1912—1919). Ἀπέθανε τῇ 19 Νοεμβρίου 1919. Εἶναι ὁ πρῶτος καθηγητὴς τῆς θεολογίας, ὅστις διωρίσθη προτάσει τῆς σχολῆς, κατὰ τὰ διατάγματα τοῦ 1882 καὶ 1883.

15. ***Προκόπιος Οἰκονομίδης*** (τακτικὸς 1891—1896 καὶ ἔκτοτε ἐπίτιμος μέχρι τοῦ 1902) [3]. Ἐγεννήθη ἐν χωρίῳ Δουμενὰ τῶν Καλαβρύτων τὸ 1837. Περατώσας ἐν Ἀθήναις τὰς πανεπιστημιακάς του σπουδάς, συνεπλήρωσε ταύτας ἐν τῇ θεολογικῇ ἀκαδημίᾳ Μόσχας, ὅπου ἔτυχε καὶ πτυχίου, καὶ εἶτα ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ. Ἐπιστρέψας εἰς Ἀθήνας, ἐδίδαξε κατ' ἀρχὰς ὡς καθηγητὴς γυμνασίου. Διάκονος ὤν, ἐγένετο τῇ 5 Νοεμβρίου 1880 ὑφηγητὴς τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων καὶ τῇ 11 Δεκεμβρίου 1891, πρεσβύτερος ὤν, διωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ αὐτοῦ μαθήματος καὶ προσωρινῶς τῆς πατρολογίας καὶ ἀπολογητικῆς [4]. Παρέμεινε τοιοῦτος μέχρι τῆς ἐκλογῆς του ὡς μητροπολίτου Ἀθηνῶν, κατὰ τὴν 11 Ὀκτωβρίου 1896, ὅτε ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητής. Ὁ Προκόπιος Οἰκονομίδης ἀπέθανε τῇ 4 Ἰουλίου 1902, παρῃτημένος, λόγῳ τῶν ταραχῶν ὡς ἐκ τῆς μεταφράσεως τοῦ εὐαγγελίου, τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου ἀπὸ τῆς 3 Νοεμβρίου 1901.

16. ***Γεώργιος Δέρβος*** (τακτικὸς 1897—1923 καὶ ὁμότιμος 1923—1925) [5]. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1854. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ καὶ εἶτα ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ Ἀθηνῶν, ἧς ἐγένετο διδάκτωρ, καὶ ἐν Μονάχῳ. Ἐπανελθών, ὠνομάσθη ὑφηγητὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας (7/2/1881), μεθ' ὃ διωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς τῆς πατρολογίας καὶ χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας τῇ 20 Δεκεμ-

---

[1] Μέχρι τοῦ ἔτους 1907 οἱ πτυχιοῦχοι τῆς θεολογικῆς σχολῆς δὲν ἐλάμβανον τὸν τίτλον τοῦ διδάκτορος, ὡς οἱ τῶν ἄλλων σχολῶν, ἀλλὰ τὸν τοῦ προλύτου· οἱ δὲ βαθμολογούμενοι διὰ σχεδὸν καλῶς τὸν τοῦ τελειοδικάκτου. Τὸ πρῶτον δι' ἀποφάσεως τῆς σχολῆς τὸ 1907 ἀπεφασίσθη ἡ ἀπονομὴ τοῦ τίτλου τοῦ διδάκτορος καὶ εἰς τοὺς πτυχιούχους τῆς θεολογίας καὶ πρῶτος λαβὼν αὐτὸν ἦτο ὁ πρῶτος κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐξετασθεὶς νῦν καθηγητὴς κ. Ἀμ. Ἀλιβιζᾶτος. Ἔκτοτε καὶ οἱ μέχρι τοῦ 1907 λαβόντες τὸν τίτλον τοῦ προλύτου ὀνομάζονται διδάκτορες, ἐφόσον ὁ παλαιὸς προλύτης ἰσοδυνάμει πρὸς διδάκτορα.

[2] Κατ' ἀμφοτέρας τὰς ψηφοφορίας (20.4.1892 καὶ 22.3.1893) ἔλαβε ψήφους 3, τῶν καθηγητῶν Παυλίδου, Ρώση καὶ Οἰκονομίδου. Ὁ Κυριακὸς κατὰ μὲν τὴν α΄ ψηφοφορίαν ἐψήφισεν ὑπὲρ τοῦ Παπαγιαννοπούλου, κατὰ δὲ τὴν β΄ ὑπὲρ τοῦ Δέρβου.

[3] «Ἀπάνθισμα» σ. 65—68. «Μ. Ἐ Ἐ.» 18,748.

[4] Ἐν ταῖς συνεδρίαις τῆς 4 καὶ τῆς 19 Νοεμβρίου 1891 προετάθη ὁ Προκόπιος Οἰκονομίδης καθηγητὴς διὰ ψήφων 2, τοῦ κοσμήτορος Δαμαλᾶ καὶ τοῦ Παυλίδου, κατὰ 2, τοῦ Κυριακοῦ καὶ τοῦ Ρώση, ψηφισάντων τὸν Γ. Δέρβον.

[5] «Βιογραφίαι» σ. 9—12. Πρβλ. περιοδικὸν «Ἐκκλησία» 16.4.1925. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 9,52.

βρίου 1897 [1], διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1923, ὅτε καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὁρίου τῆς ἡλικίας, ὠνομάσθη ὁμότιμος καθηγητής. Ἐδίδαξεν ὡς καθηγητὴς καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ ἐκκλησιαστικῇ σχολῇ. Ἀπέθανε τῇ 3 Ἀπριλίου 1925.

17. ***Ἰωάννης Μεσολωρᾶς*** (τακτικὸς 1898—1923 καὶ ἔκτοτε ὁμότιμος) [2]. Ἐγεννήθη ἐν χωρίῳ Πεσσάδες τῆς Κεφαλληνίας τὸ 1851. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ καὶ τῇ θεολογικῇ σχολῇ καὶ εἶτα ἐν Γερμανίᾳ, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης (1878). Ἐξελέγη ὑπὸ τῆς σχολῆς ὑφηγητὴς τῆς συμβολικῆς (7/2/1881), διετέλεσε λειτουργὸς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, καὶ κατόπιν ἐπανειλημμένων ψηφοφοριῶν ὑπὲρ αὐτοῦ [3], διωρίσθη τῇ 3 Ἰουνίου 1898 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ὁμιλητικῆς καὶ λειτουργικῆς, προσωρινῶς δὲ καὶ τῆς ποιμαντικῆς, ἀνατεθείσης αὐτῷ βραδύτερον ὑπὸ τῆς σχολῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς συμβολικῆς (7/5/1902) καὶ πάλιν προσωρινῶς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μοσχάκη, τῆς κατηχητικῆς καὶ ποιμαντικῆς (14/6/1903). Ὡς τακτικὸς καθηγηγὴς ἐδίδαξε μέχρι τοῦ 1923, ὅτε, καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὁρίου τῆς ἡλικίας, ὠνομάσθη ὁμότιμος καθηγητής, διδάξας καὶ ὡς τοιοῦτος σειράν τινα μαθημάτων. Ἐδίδαξε καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ.

18. ***Ἰγνάτιος Μοσχάκης*** (τακτικὸς 1899—1903) [4]. Ἐγεννήθη ἐν Κοντοχωρίῳ τῆς νήσου Θήρας τὸ 1847. Ἐσπούδασε ἐνν τῇ ἱερατικῇ σχολῇ Σύρου καὶ εἶτα ἐν τῇ Ριζαρείῳ, μεθ᾽ ὃ ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ Ἀθηνῶν, ἐν Γερμανίᾳ καὶ Παρισίοις, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πανεπιστημίου Ἅλλης (Halle). Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 24 Δεκεμβρίου 1877 ἐγκριθεὶς ὑπὸ τῆς σχολῆς ὡς ὑφηγητὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς, κατόπιν μακροτάτων συζητήσεων καὶ διαφωνιῶν [5], βραδύτερον ἀνέλαβεν, ἐγκρίσει τῆς σχολῆς (2/4/1881), τὴν διδασκαλίαν καὶ τῆς κατηχητικῆς. Μετὰ παμψηφεὶ γενομένην πρότασιν τῆς σχολῆς, διωρίσθη τῇ

---

[1] Διωρίσθη ἐπὶ τῇ βάσει ψηφοφορίας τῆς σχολῆς κατὰ τὴν 20.4.1892, ὅτε ἔλαβε διὰ τὴν ἕδραν τῆς πατρολογίας ψήφους 3 (Παυλίδου, Ρώση, Κυριακοῦ), τοῦ Οἰκονομίδου ἀρνηθέντος ψῆφον. Ἐστάλη πάλιν ἐρώτημα διὰ τὰ μαθήματα τῆς πατρολογίας καὶ ἱστορίας τῶν δογμάτων, ἀλλ᾽ ἡ σχολὴ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 4.4.1897, διὰ ψήφων 2 (Ρώση καὶ Ζολώτα) κατὰ μιᾶς (Κυριακοῦ), παρεκάλεσε τὸ ὑπουργεῖον νὰ σταλῇ, ἀντὶ τοῦ ἐρωτήματος διὰ τὴν ὡς ἄνω ἕδραν, ἐρώτημα διὰ τὴν ἕδραν τῆς παλαιᾶς διαθήκης.

[2] «Βιογραφίαι» σ. 13—15. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 19,962.

[3] Κατὰ τὴν α′ ψηφοφορίαν (6.5.92) διὰ τὴν ἕδραν τῆς λειτουργικῆς ἔλαβεν ὁ κ. Μεσολωρᾶς ψήφους 3 (Κυριακοῦ, Παυλίδου, Οἰκονομίδου), τοῦ Ρώση ἀρνηθέντος ψῆφον. Κατὰ τὴν β′ ψηφοφορίαν διὰ τὴν πρακτικὴν θεολογίαν (3.11.94) ἔλαβεν ὁ Φ. Παπαδόπουλος 3 ψήφους (τοῦ Παυλίδου, ὅστις ἀσθενῶν προσῆλθεν εἰς τὴν ψηφοφορίαν, Κυριακοῦ, Ζολώτα) καὶ ὁ κ Μεσολωρᾶς 2 (Ρώση καὶ Οἰκονομίδου). Κατὰ τὴν γ′ ψηφοφορίαν (30.9.96) ἔλαβεν ὁ κ. Μεσολωρᾶς ψήφους 2 (Ρώση καὶ Οἰκονομίδου), τοῦ Κυριακοῦ ἀπόντος καὶ τοῦ Ζολώτα ἀρνηθέντος ψῆφον. Ἐν τέλει κατὰ τὴν δ′ ψηφοφορίαν (18.41.898) ἔλαβεν ὁ κ. Μεσολωρᾶς ψήφους 3 (Κυριακοῦ, Ρώση, Δέρβου), κατὰ μιᾶς, ἣν ἔδωκεν ὁ Ζολώτας ὑπὲρ τοῦ Μοσχάκη.

[4] «Ἀπάνθισμα» σ. 69—72. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 17, 397.

[5] Πρβλ. πρακτικὰ σχολῆς 17, 22 καὶ 28.9.1877, 20.10.1877, 8 καὶ 23.12.1877. Πρβλ. καὶ πρακτικὰ σχολῆς 2.6.81, 28.5.83, 1.4.85 καὶ ἰδίως 31.12.91.

12 Ἰουνίου 1899 καθηγητὴς τῆς β' ἕδρας τοῦ πρακτικοῦ κλάδου, διατελέσας τοιοῦτος μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος τῇ 5 Φεβρουαρίου 1903.

19. ***Νικόλαος Παπαγιαννόπουλος*** (ἐπίτιμος 1907—1910, τακτικὸς 1910—1926)[1]. Ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Δόλιανη Ζαγορίου τῆς Ἠπείρου τὸ 1859. Μαθητεύσας ἐν τῇ Ριζαρείῳ, ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ Ἀθηνῶν, ἧς ἐγένετο διδάκτωρ, καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Καθηγητὴς ἐν σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ ἀπὸ τοῦ 1894 ἐν τῇ Ριζαρείῳ, τῇ 16 Ἰανουαρίου 1907 διωρίσθη, κατόπιν ἐπανειλημμένων προτάσεων τῆς σχολῆς[2], ἐπίτιμος καθηγητὴς τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης καὶ τῆς ἑρμηνευτικῆς τῆς παλαιᾶς διαθήκης, τῇ δ' 24 Αὐγούστου 1910 διωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς διὰ τὰ αὐτὰ μαθήματα. Τοιοῦτος διετέλεσε μέχρι τοῦ θανάτου του (27/5/1926).

20. ***Κωνσταντῖνος Ράλλης*** (τακτικὸς 1910—1915)[3]. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1867. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν ἐγκυκλίων σπουδῶν ἐν Ἀθήναις, ἐσπούδασε νομικὰ ἐν Λειψίᾳ, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τοῦ ἐκεῖ πανεπιστημίου. Γενόμενος τὸ 1891 ὑφηγητὴς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἐν τῇ νομικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἐπιδιδόμενος ἰδίως περὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, τὸ 1905 ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐπίτιμος διδάκτωρ καὶ τῇ 17 Ἰανουαρίου 1908 προετάθη ὑπ' αὐτῆς παμψηφεὶ καθηγητὴς τοῦ κανονικοῦ δικαίου. Τῇ 9 Αὐγούστου 1910 διωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ κανονικοῦ δικαίου ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τέλους τοῦ 1915, ὅτε ἐκλεγεὶς καθηγητὴς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἐν τῇ νομικῇ σχολῇ, διωρίσθη ἐν αὐτῇ τῇ 12 Ἰανουαρίου 1916 καὶ διατελεῖ τοιοῦτος μέχρι σήμερον. Τὸ 1931 ἐξελέγη μέλος τῆς ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

21. ***Χρῆστος Ἀνδροῦτσος*** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1912)[4]. Ἐγεννήθη ἐν Κίῳ τῆς Βιθυνίας τὸ 1869. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῇ ἱερατικῇ σχολῇ, μεθ' ὃ ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ Χάλκης καὶ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Λειψίας, ἔνθα ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας. Καθηγητὴς ἐν Χάλκῃ, Κρήτῃ

---

[1] «Βιογραφίαι» σ. 17—18. «Ἐκκλησία» 4.6.1926. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 19, 563.

[2] Τὸ α' ἐρώτημα διὰ τὴν ἕδραν τῆς Π. Δ. ἐστάλη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ἐν ἔτει 1895· ἡ σχολὴ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 21.8.1895 ἐψήφισεν ὑπὲρ τοῦ Σπυρ. Παπαγεωργίου, λαβόντος ψήφους 3 (Ρώση, Ζολώτα, Οἰκονομίδου), τοῦ Ν. Παπαγιαννοπούλου λαβόντος ψῆφον 1, τὴν τοῦ Κυριακοῦ. Εἰς τὸ β' ἐρώτημα ἡ ἐν τῇ σχολῇ ψηφοφορία (18.4.98) κατέληξεν εἰς ἰσοψηφίαν, τοῦ Παπαγιαννοπούλου λαβόντος ψήφους 2 (Κυριακοῦ, Δέρβου) καὶ τοῦ Παπαγεωργίου ἑτέρας δύο (Ρώση, Ζολώτα)· εἰς γ' ἐρώτημα ἡ σχολή, ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 4 Ἰουνίου 1898, ἀπεφάνθη κατὰ πλειοψηφίαν ὑπὲρ τοῦ Παπαγιαννοπούλου, διὰ ψήφων 3 (Κυριακοῦ, Δέρβου, κ. Μεσολωρᾶ), κατὰ μιᾶς (τοῦ Ρώση), τοῦ Ζολώτα ἀπουσιάσαντος. Τέλος κατὰ τὴν ψηφοφορίαν τῆς 2.8.1903 ὑπὲρ τοῦ Παπαγιαννοπούλου ἐδόθησαν ψῆφοι 3 (Κυριακοῦ, Δέρβου καὶ κ. Μεσολωρᾶ), τῶν λοιπῶν 2 (Ρώση, Ζολώτα) δοθεισῶν ὑπὲρ τοῦ τότε ὑφηγητοῦ κ. Θεοφίλου Βορέα, νῦν καθηγητοῦ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ.

[3] «Βιογραφίαι» σ. 71—72. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 21, 41.

[4] «Βιογραφίαι» σ. 19—21. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 4,668.

καὶ τῷ Μαρασλείῳ διδασκαλείῳ Ἀθηνῶν, μετὰ παμψηφεὶ πρότασιν τῆς σχολῆς (14/1/1912), διωρίσθη τῇ 7 Φεβρουαρίου 1912 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς δογματικῆς καὶ χριστιανικῆς ἠθικῆς. Παυθείς, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν, διὰ τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς 24 Ἰανουαρίου 1918, ὅπερ ἠκυρώθη διὰ τοῦ τῆς 1 Δεκεμβρίου 1920, παρῃτήθη βραδύτερον, προβαλὼν λόγους ὑγείας, καὶ ἡ παραίτησίς του ἐγένετο δεκτὴ διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 16 Ἰουλίου 1923. Ἐπαναδιορισθεὶς τῇ 8 Δεκεμβρίου 1925, ἀπέθανε τῇ 3 Νοεμβρίου 1935.

22. ***Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος*** (τακτικὸς 1914—1923 καὶ ἔκτοτε ἐπίτιμος)[1]. Ἐγεννήθη ἐν Μαδύτῳ τῆς θρᾳκικῆς χερσονήσου τὸ 1868. Λαβὼν τὸ γυμνασιακὸν δίπλωμα ἐν τῇ εὐαγγελικῇ σχολῇ τῆς Σμύρνης, ἐφοίτησεν ἐπὶ διετίαν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ Ἀθηνῶν καὶ εἶτα ἐν ταῖς θεολογικαῖς ἀκαδημίαις Κιέβου καὶ Πετρουπόλεως, ὅπου ἔλαβε θεολογικὸν δίπλωμα (1895). Ἀπὸ τοῦ 1895 εἰργάσθη ὡς καθηγητὴς τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις θεολογικῆς σχολῆς τοῦ σταυροῦ, ἧς ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι τοῦ 1909 ἐγένετο διευθυντής. Τὸ 1900 ἐχειροτονήθη διάκονος καὶ μετ' ὀλίγον πρεσβύτερος. Ἀπομακρυνθεὶς τῶν Ἱεροσολύμων διετέλεσεν ἐπὶ μικρὸν προϊστάμενος τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ναοῦ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Τῇ 7 Σεπτεμβρίου 1910 ἀπενεμήθη αὐτῷ ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς Ἀθηνῶν δίπλωμα ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς θεολογίας καὶ διὰ β. δ. τῆς 13 Ἰουλίου 1911 διωρίσθη διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου σχολῆς. Μετὰ παμψηφεὶ πρότασιν τῆς θεολογικῆς σχολῆς (5/2/1914), ἀρχιμανδρίτης ὤν, διωρίσθη καθηγητὴς τῆς γενικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, τῇ 28 Φεβρουαρίου 1914. Κενοῦ ὄντος τοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου Ἀθηνῶν, ἡ σχολή, τῇ 13 Φεβρουαρίου 1923, συνέταξε ψήφισμα πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς ἱερᾶς συνόδου, τὸν πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως καὶ τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ὑποδεικνύουσα τὸν Χρυσόστομον Παπαδόπουλον ὡς τὸν ἐνδεδειγμένον μητροπολίτην. Τῇ 8 Μαρτίου 1923 ἐψηφίσθη οὗτος ὑπὸ τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ τῇ 10 Μαρτίου 1923 ἐχειροτονήθη μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ὡς ἐτιτλοφορεῖτο τότε ὁ διὰ τοῦ καταστατικοῦ νόμου τῆς 31 Δεκεμβρίου 1923 κληθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος. Μετὰ πρότασιν τῆς σχολῆς, τῇ 12 Μαρτίου 1923, ἐξεδόθη διάταγμα, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 22 Μαΐου 1923, δι' οὗ ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ὠνομάσθη ἐπίτιμος καθηγητὴς καὶ ὡς τοιοῦτος διδάσκει κατ' ἔτος σειρὰν μαθημάτων ἐν τῷ πανεπιστημίῳ. Τὸ 1926 διωρίσθη ἀκαδημαϊκός.

23. ***Φίλιππος Παπαδόπουλος*** (τακτικὸς 1918)[2]. Ἐγεννήθη ἐν Βάρνῃ τὸ 1852. Σπουδάσας ἐν τῇ Ριζαρείῳ, τῇ θεολογικῇ σχολῇ Ἀθηνῶν καὶ ἐν Γερμανίᾳ,

---

[1] «Βιογραφίαι» σ. 23—27. «Ἐναίσιμα», ἐπὶ τῇ 35ῃ ἐπετηρίδι τῆς ἐπιστ. δράσεως τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ἀθῆναι 1931, σ. 1—23. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 24,756

[2] Ἴδε νεκρολογίας ἐν «Ἐκκλ. Κήρυξ» 8.12.1918 καὶ «Καινὴ Διδαχή» 1919 σ. 465—466. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 19,567.

ἐδίδαξεν ἐν Χάλκῃ καὶ εἶτα ἐν τῇ Ριζαρείῳ, μετὰ παμψηφεὶ δὲ πρότασιν τῆς σχολῆς (3/5/18), διωρίσθη διὰ β. δ. τῆς 22 Μαΐου 1918 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς πρακτικῆς θεολογίας καὶ συμβολικῆς [1]. Ἀπέθανε τῇ 30 Νοεμβρίου 1918, μὴ προλαβὼν νὰ διδάξῃ.

24. ***Γρήγοριος Παπαμιχαὴλ*** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1918) [2]. Ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Ἱππεῖον τοῦ δήμου Ἁγιάσου τῆς Λέσβου τὸ 1875. Λαβὼν τὴν ἐγκύκλιον παίδευσιν ἐν Ἱεροσολύμοις, Χάλκῃ καὶ Σάμῳ, ὅπου ἔλαβεν ἀπολυτήριον γυμνασίου, ἐσπούδασε θεολογίαν ἐν τῇ θεολογικῇ ἀκαδημίᾳ Πετρουπόλεως, ἔνθα ἔλαβε δίπλωμα (1905). Καθηγητὴς ἐπὶ διετίαν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις θεολογικῆς σχολῆς τοῦ σταυροῦ (1905—1907), μετέβη εἶτα εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου ἵδρυσε καὶ διηύθυνεν ἐπὶ δεκαετίαν τὰ δύο θεολογικὰ περιοδικὰ τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας (Ἐκκλ. Φάρον καὶ Πάνταινον). Μετὰ παμψηφεὶ πρότασιν τῆς σχολῆς (17/9/1918) διωρίσθη διὰ β. δ. τῆς 30 Σεπτεμβρίου 1918 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ἀπολογητικῆς καὶ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τῆς θεολογίας. Κατὰ τὰς πολιτικὰς ἀνωμαλίας, διὰ διατάγματος τῆς 1 Δεκεμβρίου 1920, ἠκυρώθη ὁ διορισμός του, μέχρι τῆς 18 Αὐγούστου 1922, ὅτε διὰ νομοθετικοῦ διατάγματος, ἀποκατέστη εἰς τὴν θέσιν του. Διδάσκει καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ.

25. ***Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος*** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1919) [3]. Ἐγεννήθη ἐν Ληξουρίῳ Κεφαλληνίας τὸ 1887. Διδάκτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1908), συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τετραετίαν. Ὑπηρέτησεν ὡς ἐκπαιδευτικὸς λειτουργὸς ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει, ὡς τμηματάρχης τοῦ τμήματος ἐκκλησιαστικῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως (1917—1923) καὶ τρὶς ὡς κυβερνητικὸς ἐπίτροπος παρὰ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ. Ἐξελέγη ὑπὸ τῆς σχολῆς τακτικὸς καθηγητὴς τοῦ κανονικοῦ δικαίου καὶ τῆς ποιμαντικῆς τῇ 15 Σεπτεμβρίου 1918 καὶ διωρίσθη τοιοῦτος διὰ διατάγματος τῆς 30 Σεπτεμβρίου 1918, κοινοποιηθέντος τῇ 6 Νοεμβρίου 1919 [4]. Κατὰ τὰς πολιτικὰς ἀνωμαλίας ἠκυρώθη ὁ διορισμός του (1 Δεκεμβρίου 1920), ἀλλ' ἠκυρώθη ἡ ἀκύρωσις διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 6 Δεκεμβρίου 1922. Ἀπὸ τοῦ

---

[1] Καὶ πρότερον (3.11.1894) ὁ Φ. Παπαδόπουλος εἶχε προταθῇ ὑπὸ τῆς σχολῆς διὰ τὴν πρακτικὴν θεολογίαν, λαβὼν ψήφους 3 (Παυλίδου, Κυριακοῦ, Ζολώτα), κατὰ 2 (Ρώση καὶ Οἰκονομίδου), ἃς ἔλαβεν ὁ κ. Μεσολωρᾶς. Καὶ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 30.3.1915 εἶχε ψηφισθῇ ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τῆς σχολῆς, διὰ ψήφων 5 (Δέρβου, κ. Μεσολωρᾶ, Παπαγιαννοπούλου, Ράλλη, Χρ. Παπαδοπούλου) κατὰ 2 (Ζολώτα καὶ Ἀνδρούτσου), ὡς ἔκτακτος τῆς ποιμαντικῆς, κατηχητικῆς καὶ ἐγκυκλοπαιδείας.

[2] «Βιογραφίαι» σ. 29—32. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 19,571.

[3] «Βιογραφίαι» σ. 33—34. «Μ. Ἑ. Ἐ.» 3,763.

[4] Καὶ προηγουμένως, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 30.3 1915, εἶχε προταθῇ κατὰ πλειοψηφίαν ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς βιβλικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

1923 κενωθείσης τῆς ἕδρας τῆς πρακτικῆς θεολογίας, ἀνετέθη αὐτῷ προσωρινῶς ἡ διδασκαλία καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων τοῦ πρακτικοῦ κλάδου. Διδάσκει καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ.

26. ***Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης*** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1920)[1]. Ἐγεννήθη ἐν Πάτραις τὸ 1872. Διδάκτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1897), συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τριετίαν. Ἐπανελθὼν ἐδίδαξεν εἰς σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως (1902—1914) καὶ ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ, ἐν ᾗ ἀπὸ τοῦ 1915 μέχρι σήμερον διδάσκει. Μετὰ τὴν νόμιμον πρὸ τῆς σχολῆς δοκιμασίαν, ἐνεκρίθη ὑπὸ ταύτης, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 23 Ἰανουαρίου 1903, ὑφηγητὴς τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτων καὶ μετ' ὀλίγον (8/6/1904) τῷ ἐπετράπη νὰ διδάσκῃ καὶ δογματικήν. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17 Σεπτεμβρίου 1919 ἐξελέγη παμψηφεὶ τακτικὸς καθηγητὴς τῆς δογματικῆς καὶ ἠθικῆς καὶ διωρίσθη τοιοῦτος τῇ 2 Ἰανουαρίου 1920, εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ παυθέντος τότε, κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς 24 Ἰανουαρίου 1918, Χρ. Ἀνδρούτσου· διὰ τοῦ διατάγματος ὅμως τῆς 1 Δεκεμβρίου 1920 ἠκυρώθη ἥ τε παῦσις τοῦ Ἀνδρούτσου καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ κ. Δυοβουνιώτου, ὅστις ἐπαναδιωρίσθη τῇ 18 Αὐγούστου 1922 ὡς καθηγητὴς τῆς β' προσωρινῆς ἕδρας δογματικῆς καὶ ἠθικῆς. Ἱδρυθείσης τὸ 1923 ἕδρας ἱστορίας τῶν δογμάτων καὶ συμβολικῆς, ὁ κ. Δυοβουνιώτης ἐτοποθετήθη εἰς ταύτην, διδάσκων συγχρόνως καὶ δογματικὴν καὶ ἠθικήν, κατὰ τὸν χρόνον τῆς νέας ἀποχωρήσεως τοῦ Ἀνδρούτσου, ὡς καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου[2]. Διετέλεσε διευθυντὴς θρησκευμάτων ἐν τῷ ὑπουργείῳ παιδείας (1927—1930) καὶ τὸ 1928 ἐξελέγη ἀκαδημαϊκός.

27. ***Δημήτριος Μπαλᾶνος*** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1924)[3]. Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1877. Σπουδάσας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν νομικὰ καὶ εἶτα θεολογίαν, ἧς ἐγένετο διδάκτωρ (1899), συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τετραετίαν. Ἐπανελθὼν ἐδίδαξεν εἰς σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως (1904—1918) καὶ ἐχρημάτισε καθηγητὴς τῶν θρησκευτικῶν τῆς Α. Μ. τοῦ βασιλέως Γεωργίου β', τότε ἐπιδόξου διαδόχου (1908—1909). Τῇ 7 Ἰουνίου 1905 ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς σχολῆς ὡς ὑφηγητὴς τῆς δογματικῆς καὶ τῇ 29 Νοεμβρίου 1923 παμψηφεὶ προετάθη ὡς τακτικὸς καθηγητὴς τῆς πατρολογίας μετὰ τῆς ἑρμηνείας τῶν πατέρων, διορισθεὶς διὰ β. δ. τῆς 4 Ἰανουαρίου 1924. Τὸ 1931 ἐξελέγη ἀκαδημαϊκὸς καὶ ἀπὸ τῆς 30 Νοεμβρίου 1935 μέχρι τῆς 13 Ἰανουαρίου 1936

---

[1] «Βιογραφίαι» σ. 35—36. «Μ. Ἐ. Ἐ.» 9,585.

[2] Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 3.10.1916 ὁ κ. Δυοβουνιώτης εἶχε λάβει 3 ψήφους (Ζολώτα, Δέρβου, Χρ. Παπαδοπούλου) διὰ τὴν ἕδραν τοῦ κανονικοῦ δικαίου, τῆς πλειοψηφίας τῆς σχολῆς (κοσμήτωρ κ. Μεσολωρᾶς, Παπαγιαννόπουλος, Ἀνδροῦτσος) ψηφισάσης ὑπὲρ τῆς ἀναβολῆς.

[3] «Μ. Ἐ. Ἐ.» 17, 476.

διετέλεσεν ὑπουργὸς θρησκευμάτων καὶ παιδείας, παραιτηθεὶς λόγῳ διαφωνίας του πρὸς τὸν ἀείμνηστον πρόεδρον τῆς κυβερνήσεως Κ. Δεμερτζῆν, διὰ τὸ πανεπιστημιακὸν ζήτημα, ὑποστηρίξας τὴν ἀρχὴν τῆς πανεπιστημιακῆς αὐτοτελείας.

28. ***Βασίλειος Στεφανίδης*** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1924)[1]. Ἐγεννήθη ἐν Μυτιλήνῃ τὸ 1878. Πτυχιοῦχος τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης, συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ἐπὶ τετραετίαν ἐν Γερμανίᾳ, ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ἁϊδελβέργης (1912). Μετὰ τὸ πέρας τῶν σπουδῶν του διωρίσθη καθηγητὴς τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς (1912—1922), καὶ βραδύτερον ἐξελέγη παμψηφεὶ ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς Ἀθηνῶν, τῇ 11 Ἰουνίου 1924, τακτικὸς καθηγητὴς τῆς γενικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ διωρίσθη τοιοῦτος τῇ 4 Σεπτεμβρίου 1924.

29. ***Γεώργιος Σωτηρίου*** (ἔκτακτος 1924—1928, τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1928)[2]. Ἐγεννήθη ἐν Σπέτσαις τὸ 1880. Σπουδάσας ἐν τῇ Ριζαρείῳ καὶ εἶτα ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἧς εἶνε διδάκτωρ, συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ἐν Γερμανίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ. Ἐπανελθὼν ἐδίδαξεν ἐν σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως (1908—1915), ἀπὸ δὲ τοῦ 1915 διωρίσθη ἔφορος βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἀπὸ τοῦ 1923 διευθυντὴς τοῦ βυζαντινοῦ μουσείου Ἀθηνῶν. Ἐξελέγη παμψηφεὶ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 6 Ἰουνίου 1924 ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς ἕδρας τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας καὶ παλαιογραφίας καὶ διωρίσθη τοιοῦτος τῇ 5 Σεπτεμβρίου 1924. Ἀποφάσει τῆς σχολῆς, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 6 Ἀπριλίου 1927, μετατραπείσης τῆς ἕδρας εἰς τακτικήν, ἐξελέγη τῇ 17 Φεβρουαρίου 1928 παμψηφεὶ τακτικὸς καθηγητὴς καὶ διωρίσθη τοιοῦτος τῇ 16 Μαρτίου 1928. Τὸ 1926 ἐξελέγη μέλος τῆς ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

30. ***Νικόλαος Λούβαρις*** (τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1925)[3]. Ἐγεννήθη ἐν Τήνῳ τὸ 1887. Ἐσπούδασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ καὶ ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου, ἧς εἶναι διδάκτωρ, καὶ συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ἐπὶ τετραετίαν ἐν Γερμανίᾳ. Ἐπανελθὼν (1914) διωρίσθη καθηγητὴς τῶν παιδαγωγικῶν ἐν τῷ Ἀρσακείῳ Ἀθηνῶν (1914—1917) καὶ εἶτα διευθυντὴς τοῦ διδασκαλείου Θεσσαλονίκης. Ἐκλεγεὶς παμψηφεὶ ὑπὸ τῆς σχολῆς τῇ 14 Νοεμβρίου 1925 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἑρμηνείας τῆς Κ. Διαθήκης, διωρίσθη τῇ 10 Δεκεμβρίου 1925. Τῇ 6 Ὀκτωβρίου 1933 τῷ ἀνετέθη καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων. Διετέλεσε γενικὸς γραμματεὺς τοῦ ὑπουργείου παιδείας (1926—

---

[1] «Μ. Ἑ. Ἐ.» 22,365.
[2] «Μ. Ἑ. Ἐ.» 22,730.
[3] «Μ. Ἑ. Ἐ.» 16, 253.

1928 καὶ 1935) καὶ ἀπὸ 14 Μαρτίου μέχρι 4 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1936 διετέλεσεν ὑπουργὸς θρησκευμάτων καὶ παιδείας. Τὸ 1936 ἀνηγορεύθη ἐπίτιμος διδάκτωρ τῆς θεολογίας ὑπὸ τοῦ πανεπιστημίου 'Αϊδελβέργης.

31. ***Παναγιώτης Μπρατσιώτης*** (ἔκτακτος 1925—1929, τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1929)[1]. 'Εσπούδασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ καὶ ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου 'Αθηνῶν, ἧς εἶναι διδάκτωρ, συμπληρώσας εἶτα τὰς σπουδάς του ἐν Γερμανίᾳ. 'Απὸ τοῦ 1915—1923 ἐδίδαξεν ὡς λειτουργὸς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τῇ 17 Μαΐου 1924 ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς σχολῆς ὡς ὑφηγητὴς τῆς ἑρμηνείας τῆς Κ. Δ. καὶ τῇ 14 Νοεμβρίου 1925 ἐξελέγη παμψηφεὶ ὡς ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς αὐτοτελοῦς ἕδρας τῆς βιβλικῆς ἱστορίας, διορισθεὶς τοιοῦτος τῇ 10 Δεκεμβρίου 1925. 'Αποφάσει τῆς σχολῆς (9/12/1927) τῷ ἀνετέθη ἡ διδασκαλία τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Π. Δ. καὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν Ο'. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 21 Δεκεμβρίου 1928 ἐξελέγη παψηφεὶ τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ἕδρας τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Π. Δ. καὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν Ο' καὶ διωρίσθη τοιοῦτος τῇ 14 'Ιανουαρίου 1929.

32. ***Βασίλειος Βέλλας*** (ἔκτακτος 1933—1936, τακτικὸς ἀπὸ τοῦ 1936). 'Εγεννήθη τὸ 1900 ἐν 'Ιωαννίνοις, ὅπου ἔλαβε καὶ τὴν ἐγκύκλιον μόρφωσιν, μεθ' ὃ ἐσπούδασεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ, ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου 'Αθηνῶν, ἧς εἶναι διδάκτωρ, καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Τὸ 1930 ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου 'Αθηνῶν, τῇ 19 Φεβρουαρίου 1931 ἐξελέγη ὑφηγητὴς τῆς ἑρμηνείας τῆς Π. Δ. καὶ ἑβραϊκῆς γλώσσης, τῇ 29 Μαΐου 1933 ἐψηφίσθη ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης καὶ ἑρμηνείας τῆς Π. Δ. ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ, ὡς καὶ τῆς ἑβραϊκῆς ἀρχαιολογίας, καὶ τῇ 2 Μαΐου 1936 παμψηφεὶ τακτικὸς τῆς αὐτῆς ἕδρας, διορισθεὶς τοιοῦτος διὰ διατάγματος τῆς 12 Μαΐου 1936.

33. ***Εὐάγγελος 'Αντωνιάδης*** (ἔκτακτος ἀπὸ τοῦ 1934)[2]. 'Εγεννήθη ἐν Τσερκοβίστῃ (νῦν 'Εκκλησιοχώριον) Κουρέντων τῆς 'Ηπείρου τὸ 1882. Πτυχιοῦχος τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς, συνεπλήρωσε τὰς σπουδάς του ἐν Γερμανίᾳ (1912—1916), ἀναγορευθεὶς διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας τοῦ πανεπιστημίου τῆς Γοτίγγης. 'Απὸ τοῦ 1916 μέχρι τοῦ 1934 ὑπηρέτησεν ἐν τῇ Ριζαρείῳ σχολῇ, τὸ πρῶτον ὡς οἰκονόμος καὶ καθηγητὴς καὶ ἀπὸ τοῦ 1925 ὡς διευθυντής. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 19 Μαρτίου 1924 ἐξελέγη ὑπὸ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ὑφηγητὴς τῆς ἑρμηνείας τῆς Κ. Δ. καὶ τῇ 16 Νοεμβρίου 1934 καθηγητὴς τῆς ἐκτάκτου ἕδρας τῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς Κ. Δ. καὶ τῶν ἱερῶν προσώπων αὐτῆς καὶ τῆς ἑρμηνείας τῆς Κ. Δ., διορισθεὶς τοιοῦτος διὰ διατάγματος τῆς 21 Δεκεμβρίου 1934.

---

[1] «Μ. 'Ε. 'Ε.» 17,772.
[2] «Μ. 'Ε. 'Ε.» 5,12.

Κατὰ ταῦτα, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἑκατονταετίας (1837—1937), ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν διωρίσθησαν 33 καθηγηταί. Μέχρι τοῦ 1882 οἱ καθηγηταὶ διωρίζοντο ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου, ἔκτοτε δέ, συμφώνως πρὸς τὰ διατάγματα τῆς 9 Ἀπιλίου 1882 καὶ τῆς 28 Φεβρουαρίου 1883, μετὰ ψῆφον τῆς σχολῆς. Οἱ μέχρι τοῦ 1882 διοριζόμενοι ἀπ' εὐθείας καθηγηταὶ διωρίζοντο γενικῶς καθηγηταὶ τῆς θεολογίας, οὐχὶ δ' ὡρισμένης ἕδρας, καὶ ἡ σχολὴ καθώριζε τὸ διδακτέον μάθημα. Ἐκ τῶν 33 ἐν ὅλῳ καθηγητῶν οἱ 31 ἐγένοντο εἴτε ἀπ' ἀρχῆς εἴτε βραδύτερον καὶ τακτικοί, εἷς εἶναι καθηγητὴς ἐκτάκτου ἕδρας (ὁ κ. Εὐ. Ἀντωνιάδης), μόνον δ' εἷς (ὁ Λιβερόπουλος) ἀπεχώρησεν ὡς ἔκτακτος. Ἀπ' εὐθείας τακτικοὶ ἐγένοντο 11· ἀπ' εὐθείας ἔκτακτοι 6, ἐξ ὧν οἱ 5 ἐγένοντο βραδύτερον τακτικοί· 2 ἀπ' εὐθείας ἐπίτιμοι, ὡς ἐλέγοντο τότε οἱ κατ' οὐσίαν τακτικοὶ καθηγηταί, οἵτινες ὅμως, ὡς ἔχοντες ἄλλην ὀργανικὴν θέσιν, διωρίζοντο ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἐπὶ ἐπιμισθίῳ· ἀμφότεροι ἐγένοντο βραδύτερον τακτικοί. Ὡς ὑφηγηταὶ προϋπηρέτησαν ἐν ὅλῳ 14, ἐξ ὧν οἱ 7 ἐγένοντο ἀπ' εὐθείας τακτικοί, 6 ἔκτακτοι καὶ εἶτα τακτικοὶ καὶ εἷς διατελεῖ ἔκτακτος.

Ἐκ τῶν 33 καθηγητῶν οἱ 27 συνεπλήρωσαν τὰς σπουδάς των ἐν Γερμανίᾳ· 5 δ' ἐσπούδασαν ἐν θεολογικαῖς ρωσικαῖς ἀκαδημίαις καὶ ἐκ τούτων πάλιν 3 συνεπλήρωσαν τὰς σπουδάς των ἐν Γερμανίᾳ.

Ἐκ τῶν 33 καθηγητῶν ἦσαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐκλογῆς των λαϊκοὶ 24, ἐξ ὧν μετὰ τὴν ἐκλογὴν ἐχειροτονήθησαν 3, κληρικοὶ δὲ 9.

Ἐκ τῶν 33 καθηγητῶν 9 ἐδίδασκον κυρίως μαθήματα τοῦ ἑρμηνευτικοῦ κλάδου (5 Π. διαθήκης: Βίμπος, Παυλίδης, Παπαγιαννόπουλος, Μπρατσιώτης, Βέλλας καὶ 4 Κ. διαθήκης: Δαμαλᾶς, Ζολώτας, Λούβαρις, Ἀντωνιάδης). 10 τοῦ ἱστορικοῦ κλάδου (4 ἐκκλ. ἱστορίαν: Κοντογόνης, Κυριακός, Χρ. Παπαδόπουλος, Στεφανίδης· 6 εἰδικὰ ἱστορικὰ μαθήματα: Λυκοῦργος, Οἰκονομίδης, Δέρβος, Δυοβουνιώτης, Μπαλᾶνος, Σωτηρίου). 7 τοῦ συστηματικοῦ κλάδου (6 δογματικὴν καὶ ἠθικήν: Ἀποστολίδης, Λιβερόπουλος, Κλεόπας, Ρομπότης, Ρώσης, Ἀνδροῦτσος. 1 ἀπολογητικήν: Παπαμιχαήλ). 6 τοῦ πρακτικοῦ κλάδου (Καλογερᾶς, ἐδίδασκε καὶ χριστ. ἀρχαιολογίαν, Μεσολωρᾶς, Μοσχάκης, Φ. Παπαδόπουλος, Ράλλης, Ἀλιβιζᾶτος). Ὁ Θ. Φαρμακίδης, δι' οὓς λόγους εἴπομεν, εἶναι δύσκολον νὰ καταταχθῇ εἰς ὡρισμένον κλάδον· ἐν τοῖς προγράμμασι τῶν ἐτῶν 1844—1860 ἀναγράφεται διδάσκων ἐγκυκλοπαιδείαν τῆς θεολογίας.

Τὸ διδακτικὸν προσωπικὸν τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἦτο ἰδίως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ βίου της ἐλλιπέστατον ποσοτικῶς καὶ σπουδαιότατα μαθήματα τῆς ἐπιστήμης δὲν ἐδιδάσκοντο. Ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ὁ ἀοίδιμος Κοντογόνης ἦτο ὁ μόνος τακτικὸς καθηγητὴς τῆς σχολῆς. Ἀλλὰ καὶ εἰς μετέπειτα ἐποχὰς τὸ προσωπικὸν ἦτο ἐλλιπέστατον· οὕτω λ. χ. ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1896, ὅτε ἐξελέγη μητροπολίτης ὁ μέχρι τότε καθηγητὴς Προκόπιος Οἰκονομίδης, μέχρι Δεκεμ-

βρίου τοῦ 1897, ὅτε διωρίσθη ὁ Γ. Δέρβος, τὸ ὅλον τῶν καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἀνήρχετο εἰς τρεῖς. Ἐπανειλημμένως ἡ θεολογικὴ σχολὴ ἐτόνισε τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην συμπληρώσεώς της [1].

Ὁ μισθὸς τῶν καθηγητῶν ὡρίζετο ἐν τῷ διατάγματι τοῦ διορισμοῦ ἑκάστου αὐτῶν. Οὕτω τὸ 1837 ὁ μισθὸς τοῦ Μ. Ἀποστολίδου εἶχε καθορισθῆ εἰς δρ. 350 μηνιαίως, τοῦ ἐκτάκτου καθηγητοῦ Κοντογόνου εἰς δρ. 250 μηνιαίως καὶ τὸ ἐπιμίσθιον τοῦ καθηγητοῦ Φαρμακίδου, ὅστις ἐμισθοδοτεῖτο ὡς γραμματεὺς τῆς συνόδου, εἰς δρ. 100 μηνιαίως. Ἀπὸ τοῦ 1843, ἐλαττωθέντων τῶν μισθῶν, λόγῳ οἰκονομίας, ὡρίσθη γενικῶς ὁ μισθὸς τῶν τακτικῶν εἰς δρ. 250, τῶν ἐκτάκτων εἰς δρ. 150 καὶ τὸ ἐπιμίσθιον τῶν ἐπιτίμων εἰς δρ. 60. Βραδύτερον διὰ β. δ. τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1845 ἐκανονίσθη ὁ μισθὸς τῶν μὲν τακτικῶν καθηγητῶν εἰς δρ. 300, τῶν ἐκτάκτων εἰς δρ. 200 καὶ τῶν ἐπιτίμων εἰς δρ. 100. Διὰ τοῦ νόμου τῆς 28 Μαΐου 1859 ἐγένετο νέα αὔξησις τῶν μισθοδοσιῶν, αἵτινες ἔκτοτε παρηκολούθησαν τὰς αὐξομειώσεις τῶν μισθοδοσιῶν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἐκανονίζοντο ἑκάστοτε ἀναλόγως πρὸς αὐτὰς καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Σήμερον ὡς πρὸς τὰς μισθοδοσίας ἰσχύει τὸ ἀπὸ 18 Ἀπριλίου 1934 διάταγμα [2].

Γ΄. ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΕΔΡΩΝ

Μέχρι τοῦ 1911 ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ὀνομασία τῶν ἑδρῶν ἑκάστης σχολῆς, συνεπῶς καὶ τῆς θεολογικῆς, ἦτο ἀκαθόριστος, καθοριζομένου ἑκάστοτε μόνον τοῦ γενικοῦ ἀριθμοῦ συμπασῶν τῶν πανεπιστημιακῶν ἑδρῶν, κατανεμομένων ἀναλόγως τῶν πεμπομένων ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ἐρωτημάτων. Εἰς τὴν κατανομὴν ταύτην συνήθως παρεβλέποντο αἱ εὔλογοι ἀξιώσεις τῆς θεολογικῆς σχολῆς περὶ συμπληρώσεως τοὐλάχιστον τῶν ἀπαραιτήτων αὐτῇ πρὸς κανονικὴν λειτουργίαν ἑδρῶν, δι' ὃ καὶ συχνάκις δι' ὑπομνημάτων της πρὸς τὸ ὑπουργεῖον εὑρέθη αὕτη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὑποδείξῃ ταύτας [3]. Διὰ τοῦ νόμου 3825 περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου, δημοσιευθέντος ἐν ἐφημερίδι κυβερνήσεως τῆς 17 Ἰουλίου 1911, ὁρίζεται τὸ πρῶτον ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑδρῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς «κατ' ἀνώτατον ὅριον εἰς ὀκτὼ» καὶ διὰ τοῦ κανονιστικοῦ β. δ. τῆς 20 Ἰουλίου 1911 καθωρίσθησαν 7 αἱ ἕδραι αὐτῆς, πᾶσαι τακτικαί [4]. Διὰ τοῦ νόμου 2905 τοῦ 1922 καθω-

---

[1] Πρβλ. συνεδρίας 1.12.1890, 5.10.1891 κ.λ. Ἴδε κεφ. Γ΄.

[2] Κείμενον αὐτοῦ ἐν ἐπετηρίδι πανεπιστημίου 1933—1934.

[3] Οὕτω τῇ 15.11.1863 ἡ σχολὴ ζητεῖ 6 καὶ ἐν ἀνάγκῃ 5 ἕδρας. Τῇ 30.11.1867 ὁρίζει 6 ἕδρας. Τῇ 20.4.1877 ὁρίζει 7 ἕδρας. Τῇ 27.5.1896 ὁρίζονται 7 τακτικαὶ καὶ 2 ἔκτακτοι. Τῇ 7, 8 καὶ 9.12.1896 8 τακτικαὶ καὶ 1 ἔκτακτος. Τῇ 1.12.1907 9 τακτικαί. Τῇ 5.2.1909 7 τακτικαὶ καὶ 3 ἔκτακτοι. Τῇ 3.11.1909 ὑποδεικνύονται ὡς ἀπαραίτητοι 6 τακτικαὶ ἕδραι, αἷς προσθετέαι καὶ ἕτεραι 4. Τῇ 19.7.1911 ζητοῦνται 8 τακτικαὶ ἕδραι.

[4] Τῇ 28.9.1911 ζητεῖ ἐπιπροσθέτως ἡ σχολὴ 2 ἐκτάκτους ἐπικουρικὰς ἕδρας. Τῇ 5.2.1918 καθορίζονται 8 τακτικαὶ καὶ 3 αὐτοτελεῖς ἔκτακτοι. Τῇ δὲ 26 καὶ 27.12.1919 12 ἕδραι. Πρβλ. καὶ συνεδρίας 14.11.1924, 23 καὶ 24.3.1925, 16.4.32, 13.5.32.

ρίσθησαν 12 τακτικαὶ καὶ 5 ἔκτακτοι αὐτοτελεῖς ἕδραι, διὰ δὲ τοῦ διατάγματος τῆς 23 Ἰουνίου/10 Σεπτεμβρίου 1932 καθωρίσθησαν 10 τακτικαὶ καὶ 5 ἔκτακτοι αὐτοτελεῖς ἕδραι, εἰς ἃς προσετέθη, διὰ διατάγματος τῆς 25/29 Σεπτεμβρίου 1932, μία ἔτι τακτικὴ ἕδρα [1]. Τοιουτοτρόπως σήμερον ὑπάρχουσι καθιερωμέναι ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ 11 τακτικαὶ καὶ 5 ἔκτακτοι αὐτοτελεῖς ἕδραι, ἐξ ὧν εἶναι νῦν συμπεπληρωμέναι 9 τακτικαὶ καὶ μία ἔκτακτος [2].

Ἐκτὸς τῶν ἐν ἐνεργείᾳ σήμερον 9 τακτικῶν καὶ ἑνὸς ἐκτάκτου καθηγητῶν, ἐν τῷ προγράμματι ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα ἑνὸς ἐπιτίμου καθηγητοῦ, τοῦ Μ. Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ἑνὸς ὁμοτίμου, τοῦ κ. Ἰω. Μεσολωρᾶ, καὶ δύο ὑφηγητῶν (τῶν κ. Λ. Φιλιππίδου καὶ Δ. Μωραΐτου).

Δ'. ΠΡΥΤΑΝΕΙΣ

Ἐκ τῶν 33 καθηγητῶν τῆς σχολῆς ἐχρημάτισαν πρυτάνεις ἕνδεκα, ἐξ ὧν ὁ Μισαὴλ Ἀποστολίδης δίς. Οὗτοι εἶναι οἱ ἑξῆς:

1) *Μισαὴλ Ἀποστολίδης* (1842—1843 καὶ 1850—1851)
2) *Κωνσταντῖνος Κοντογόνης* (1854—1855)
3) *Παναγιώτης Ρομπότης* (1874—1875)
4) *Νικόλαος Δαμαλᾶς* (1878—1879)
5) *Παναγιώτης Παυλίδης* (1893—1894)

---

[1] Πρβλ. καὶ διατάγματα 11.22.34 καὶ 4.4.34.

[2] Αἱ 11 τακτικαὶ ἕδραι εἶναι αἱ ἑξῆς:

α') Τῆς ἑβραϊκῆς γλώσσης καὶ ἑρμηνείας τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἐκ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου καὶ τῆς ἑβραϊκῆς ἀρχαιολογίας (νῦν καθηγητὴς ὁ κ. Βέλλας).
β') Τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν παλαιὰν διαθήκην τῶν Ο' καὶ τῆς ἑρμηνείας αὐτῶν (νῦν καθηγητὴς ὁ κ. Μπρατσιώτης).
γ') Τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἑρμηνείας τῆς καινῆς διαθήκης (νῦν καθηγητὴς ὁ κ. Λούβαρις).
δ') Τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας (νῦν καθηγητὴς ὁ κ Στεφανίδης).
ε') Τῆς πατρολογίας μετ' ἀναγνώσεως πατέρων (νῦν καθηγητὴς ὁ κ. Μπαλᾶνος).
στ') Τῆς ἱστορίας τῶν δογμάτιων καὶ τῆς συμβολικῆς (νῦν καθηγητὴς ὁ κ. Δυοβουνιώτης).
ζ') Τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας καὶ τῆς ἐπιγραφικῆς παλαιογραφίας (νῦν καθηγητὴς ὁ κ. Σωτηρίου).
η') Τῆς δογματικῆς καὶ χριστιανικῆς ἠθικῆς (νῦν κενή).
θ') Τῆς ἀπολογητικῆς καὶ ἐγκυκλοπαιδείας τῆς θεολογίας (νῦν καθηγητὴς ὁ κ. Παπαμιχαήλ).
ι') Τοῦ κανονικοῦ δικαίου καὶ τῆς ποιμαντικῆς (νῦν καθηγητὴς ὁ κ. Ἀλιβιζᾶτος).
ια') Τῆς πρακτικῆς θεολογίας (λειτουργικῆς, ἐκκλησιαστικῆς, ρητορικῆς καὶ κατηχητικῆς, νῦν κενή).

Ἐκ τούτων κεναὶ εἶναι 2, αἱ ὑπ' ἀριθ. η' καὶ ια'.

Αἱ 5 ἔκτακτοι αὐτοτελεῖς ἕδραι εἶναι αἱ ἑξῆς:

α') Τῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς τῆς καινῆς διαθήκης καὶ τῶν ἱερῶν προσώπων αὐτῆς καὶ τῆς ἑρμηνείας τῆς καινῆς διαθήκης (νῦν καθηγητὴς ὁ κ. Ἀντωνιάδης).
β') Τῆς ἱστορίας τῶν ὀρθοδόξων αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν καὶ ἰδίως τῆς Ἑλλάδος (νῦν κενή).
γ') Τῆς ἱστορίας τῆς ἀπὸ τοῦ θ' αἰῶνος ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας (νῦν κενή).
δ') Τῆς ἁγιολογίας καὶ ὑμνογραφίας (νῦν κενή).
ε') Τῆς ἱστορίας τῶν θρησκευμάτων καὶ τῆς συγχρόνου θρησκευτικῆς καὶ θεολογικῆς κινήσεως (νῦν κενή).

Ἐκ τῶν 5 ἐκτάκτων αἱ 4 εἶναι κεναί (β'—ε').

6) *Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακὸς* (1895—1896)
7) *Ἐμμανουὴλ Ζολώτας* (1910—1911)
8) *Γεώργιος Δέρβος* (1913—1914)
9) *Ἰωάννης Μεσολωρᾶς* (1915—1916)
10) *Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης* (1931—1932)
11) *Γρηγόριος Παπαμιχαὴλ* (1936—1937)[1]

Ε΄. ΚΟΣΜΗΤΟΡΕΣ[2]

Οἱ πλεῖστοι τῶν καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐγένοντο καὶ κοσμήτορες αὐτῆς. Μέχρι καὶ τοῦ 1916 αἱ σχολαὶ ὑπεδείκνυον τρεῖς ὑποψηφίους κοσμήτορας ἐκ τῶν τακτικῶν ἢ τῶν ἐπιτίμων (ἢ ἐπιτιμίων) καθηγητῶν, ὡς ἐλέγοντο πρότερον οἱ ἔχοντες ἄλλην ὀργανικὴν θέσιν καὶ λαμβάνοντες ἐπιμίσθιον ἐκ τοῦ πανεπιστημίου. Διὰ τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος τῆς 1 Φεβρουαρίου 1917 ὡρίσθη ὅμως ὅπως αἱ σχολαὶ ὑποδεικνύουσιν ἕνα καὶ μόνον κοσμήτορα, ὅστις καὶ διορίζεται τοιοῦτος. Πρῶτος κοσμήτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐξελέγη ὁ Μισαὴλ Ἀποστολίδης καὶ διετέλεσε τοιοῦτος ἐπὶ 11 συναπτὰ ἔτη (1837/8—1847/8). Τὸ κοσμητορικὸν ἐπίτευγμα κατέχει ἀναμφιβόλως ὁ Κωνσταντῖνος Κοντογόνης, ὁ ὄντως ἀκάματος οὗτος διδάσκαλος, διατελέσας δεκαοκτάκις κοσμήτωρ! Ἡ διὰ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ πανεπιστημίου τοῦ 1922 θεσπισθεῖσα λογοδοσία τοῦ προκοσμήτορος περὶ τῶν ἐπὶ τῆς κοσμητείας αὐτοῦ πεπραγμένων ἐξετελέσθη τὸ πρῶτον τὸ 1924, ὑπὸ τοῦ τότε προκοσμήτορος κ. Γρ. Παπαμιχαήλ.

ς΄. ΥΦΗΓΗΤΑΙ

Ὑφηγηταὶ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐγένοντο κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ἑκατονταετίαν 24 ἐν ὅλῳ, οἱ ἑξῆς:[3]

1. *Ἀντώνιος Μοσχᾶτος,* συμβολικῆς, 23 Μαρτίου 1863[4].
2. *Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακός,* συμβολικῆς, 17 Σεπτεμβρίου 1866.
3. *Ζῆκος Ρώσης,* ὁμιλητικῆς, 2 Ἰουνίου 1867.

---

[1] Ὁ κ. Μεσολωρᾶς ἐπρυτάνευσε καὶ ὡς ἀντιπρύτανις κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1914—1915, ἀντικαθιστῶν τὸν ἐν Γαλλίᾳ διατρίβοντα τότε πρύτανιν Γ. Φωκᾶν. Ὁ ἐκλεγεὶς διὰ τὸ 1923—1924 πρύτανις Χρ. Ἀνδροῦτσος δὲν διωρίσθη.

[2] Εἰς τὸ κατηργημένον διάταγμα τῆς 31 Δεκεμβρίου 1836 οἱ κοσμήτορες ὠνομάζοντο σημάντορες καὶ εἰς τὸ διάταγμα τῆς 14 Ἀπριλίου 1837 σχολάρχαι. Οὕτως ἐλέγοντο μέχρι τοῦ 1841, ὅτε διὰ τοῦ διατάγματος τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1841 ὠνομάσθησαν τὸ πρῶτον κοσμήτορες.

[3] Ἐν τῷ πίνακι τούτῳ παρὰ τὸ ὄνομα σημειοῦται τὸ μάθημα τῆς ὑφηγεσίας καὶ ἡ χρονολογία τῆς ὑπὸ τῆς σχολῆς ἐγκρίσεως ἑκάστου ὡς ὑφηγητοῦ.

[4] Ἀπέθανε τὸ 1864. Ἦτο συνεκδότης μετὰ τοῦ Λυκούργου τοῦ θεολογικοῦ περιοδικοῦ «Ἱερομνήμων».

4. *Νικόλαος Καλογερᾶς,* πατρολογίας, 3 Ἰανουαρίου 1868.
5. *Παναγιώτης Παυλίδης,* ἱστορίας 7 οἰκουμενικῶν συνόδων, 14 Φεβρουαρίου 1868.
6. *Σπυρίδων Σούγκρας,* ἀπολογητικῆς, 27 Ἰανουαρίου 1877 [1].
7. *Πανάρετος Κωνσταντινίδης,* πατρολογίας, 27 Ὀκτωβρίου 1877 [2].
8. *Ἰγνάτιος Μοσχάκης,* ἐκκλησιαστικῆς ρητορικῆς, 24 Δεκεμβρίου 1877.
9. *Προκόπιος Οἰκονομίδης,* ἱστορίας δογμάτων, 5 Νοεμβρίου 1880.
10. *Γεώργιος Δέρβος,* ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, 7 Φεβρουαρίου 1881.
11. *Ἰωάννης Μεσολωρᾶ* , συμβολικῆς, 7 Φεβρουαρίου 1881.
12. *Διονύσιος Πλαίσσας,* λειτουργικῆς, ἐν ἔτει 1886 [3].
13. *Ἐμμανουὴλ Ζολώτας,* ἑρμηνείας Κ. Δ., 14 Μαρτίου 1890.
14. *Γεώργιος Λαμπάκης,* χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας, 7 Μαΐου 1896 [4].
15. *Θεόφιλος Βορέας,* ἑρμηνείας Π. Δ. καὶ ἑβρ. γλώσσης, 30 Ὀκτωβρίου 1899 [5].
16. *Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης,* ἱστορίας δογμάτων, 23 Ἰανουαρίου 1903.
17. *Δημήτριος Μπαλᾶνος,* δογματικῆς, 7 Ἰουνίου 1905.
18. *Στέφανος Τσακμάκης,* βιβλικῆς θεολογίας Κ. Δ., 31 Μαΐου 1908 [6].
19. *Χρῆστος Μακρῆς,* ἐκκλ. ἱστορίας, 14 Ἀπριλίου 1910 [7].
20. *Εὐάγγελος Ἀντωνιάδης,* ἑρμηνείας Κ. Δ., 19 Μαρτίου 1924.
21. *Παναγιώτης Μπρατσιώτης,* ἑρμηνείας Κ. Δ., 17 Μαΐου 1924.
22. *Βασίλειος Βέλλας,* ἑρμηνείας Π. Δ. καὶ ἑβραϊκῆς, 19 Φεβρουαρίου 1931.
23. *Λεωνίδας Φιλιππίδης,* ἱστορίας θρησκευμάτων, 5 Νοεμβρίου 1934 [8].
24. *Δημήτριος Μωραΐτης,* κατηχητικῆς, 1 Ἀπριλίου 1936 [9].

Ἐκ τῶν 24 τούτων ὑφηγητῶν ἐγένοντο τακτικοὶ καθηγηταὶ 14, ὧν 13 τῆς

---

[1] Τῇ 1 Ἰουνίου 1899 ἡ θεολογικὴ σχολή, διὰ ψήφων 3 (Ζολώτα, Δέρβου, κ. Μεσολωρᾶ) κατὰ 2 (Κυριακοῦ, Ρώση), ἐξέφρασε πρὸς τὸ ὑπουργεῖον εὐχὴν ὑπὲρ διορισμοῦ του ὡς καθηγητοῦ. Ἀπέθανε τὸ 1906.

[2] Κατεστάθη ἐπίσκοπος Μεσσηνίας κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1882. Ἀπέθανε τῇ 31 Ἰανουαρίου 1897.

[3] Ἰδὲ πρυτανικὴν λογοδοσίαν 30 Νοεμβρίου 1887 σελ. 36 καὶ πρόγραμμα μαθημάτων 1886—1887· ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς σχολῆς ἐξ ἀβλεψίας οὐδὲν ἀναγράφεται περὶ ὑφηγεσίας Πλαίσσα. Ὀλίγον βραδύτερον ἀπῆλθεν εἰς Ἀγγλίαν ὡς ἐφημέριος καὶ τῇ 18 Νοεμβρίου 1894 ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος Ζακύνθου († 1933).

[4] Ἀπέθανε τῇ 15 Μαρτίου 1914. Ἴδε περὶ αὐτοῦ ἄρθρον ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου εἰς τὸ «Δελτίον χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας» 1924 σ. 1—7. Εἶναι ὁ ἱδρυτὴς τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας (1884).

[5] Νῦν τακτικὸς καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ φιλοσοφικῇ σχολῇ, διορισθεὶς τῇ 26 Ἰουλίου 1912.

[6] Νῦν καθηγητὴς τῶν θρησκευτικῶν ἐν Ἀθήναις.

[7] Ἀπέθανεν ἡρωϊκῶς ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Δρίσκου τῆς Ἠπείρου τῇ 27 Νοεμβρίου 1912 κατὰ τὸν πρὸς τοὺς Τούρχους πόλεμον. Ἐπιμνημόσυνον λόγον εἰς αὐτὸν ἴδε ἐν περιοδικῷ «Ἱερὸς Σύνδεσμος», 1 Μαρτίου 1913. Πρβλ. *Δ. Σ. Μπαλάνου,* Λόγος εἰς μνήμην τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων τροφίμων τοῦ πανεπιστημίου, τῇ 4 Μαΐου 1930. Τῇ προτάσει μου, ὡς κοσμήτορος, ἡ σύγκλητος ἐνέκρινε τὸν ἐντειχισμὸν ἀναμνηστικῆς πλακὸς πρὸς τιμήν του, ἥτις καὶ ἐνετειχίσθη κατὰ τὴν κεντρικὴν εἴσοδον τοῦ πανεπιστημίου, ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ.

[8] Ἐγεννήθη ἐν Τήνῳ τὸ 1898. Ἐσπούδασεν ἐν Ριζαρείῳ θεολ. σχολῇ Ἀθηνῶν, ἧς ἐγένετο διδάκτωρ, καὶ ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα ἀνηγορεύθη διδάκτωρ φιλοσοφίας πανεπιστημίου Λειψίας. Ἀπὸ τοῦ 1930 διευθυντὴς θρησκευμάτων ὑπουργείου παιδείας καὶ θρησκευμάτων.

[9] Ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1896. Ἐσπούδασεν ἐν Ριζαρείῳ, ἐν θεολ. σχολῇ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἧς ἐγένετο διδάκτωρ, καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Καθηγητὴς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

θεολογίας (οἱ ὑπ' ἀριθ. 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 13, 16, 17, 21, 22) καὶ 1 τῆς φιλοσοφίας (ὁ κ. Θ. Βορέας), εἷς δ' ἔκτακτος τῆς θεολογίας (ὁ κ. Εὐ. Ἀντωνιάδης). Ἐκ τῶν λοιπῶν ἐννέα, ἀπέθανον οἱ ἑπτὰ ὡς ὑφηγηταί, δύο δὲ εἶναι ἐν ἐνεργείᾳ (οἱ ὑπ' ἀριθ. 23 καὶ 24). Ὑπὸ κρίσιν τῆς σχολῆς εὑρίσκονται δύο ὑποψηφιότητες ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ.

Ζ'. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΚΑΙ ΥΦΗΓΗΤΩΝ

Οἱ καθηγηταὶ καὶ ὑφηγηταὶ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἀνέπτυξαν πολυμερῆ καὶ ἐπωφελῆ ἐπιστημονικὴν δρᾶσιν καὶ προσέφεραν σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, καλλιεργοῦντες αὐτὴν οὐ μόνον ἐν ταῖς προφορικαῖς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ παραδόσεσιν, ἀλλὰ καὶ δι' ἀξιολογωτάτων συγγραφῶν καὶ πραγματειῶν, ὧν πολλαὶ δεόντως ἐξετιμήθησαν καὶ ἐν τῇ ξένῃ, οὐκ ὀλίγαι δὲ μετεφράσθησαν εἰς ξένας γλώσσας.

Οὐ μόνον ποσοτικῶς ἀλλὰ καὶ ποιοτικῶς ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη θεολογικὴ συγγραφικὴ παραγωγὴ δὲν ὑστερεῖ τῆς παραγωγῆς οἱασδήποτε ἄλλης ἐπιστήμης· τοὐναντίον, ὡς ὀρθῶς ἐλέχθη, ἐν βιβλιογραφίᾳ τελευταῖον δημοσιευθείσῃ [1], «ἂν ἡ πρόοδος μιᾶς πνευματικῆς ἀναζητήσεως τεκμαίρεται ἀπὸ τὴν ἀκμὴν τῆς φιλολογίας της, κατ' ἐξοχὴν ζῶσα σήμερον ἐπιστήμη εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ θεολογία. Ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ πανεπιστημίου μας εἶναι ἓν ἀκούραστον ἐργαστήριον διατριβῶν καὶ συγγραμμάτων, πολλὰ τῶν ὁποίων, διὰ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀξίαν των, ὑπερβαίνουν τὰ ὅρια τῆς ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας». Ἡ πλουσία θεολογικὴ παραγωγὴ εἶναι κατὰ τοσοῦτον ἀξία μείζονος ἐκτιμήσεως καθόσον αὕτη δὲν προέρχεται ἐξ ὑλικῶν ἐλατηρίων· τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν ἐπιστημονικῶν θεολογικῶν ἔργων εἶναι μικρὸν καὶ δυστυχῶς οὐδεμία, ὡς ὤφειλε, παρέχεται ὑλικὴ ὑποστήριξις οὐδὲ κἂν ἠθικὴ ἐνθάρρυνσις ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν ἢ κύκλων εἰς τοὺς γράφοντας, οἵτινες κινοῦνται μόνον ἐκ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὸ καθῆκον. Ἐν ἐπισυνημμένῳ παραρτήματι, ἐν τέλει τοῦ τεύχους, παρέχεται πίναξ ἐμφαίνων τὰ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν γραφέντα συγγράμματα κατὰ τὴν διαρρεύσασαν ἑκατονταετίαν.

Καθηγηταὶ τῆς σχολῆς μετέσχον ἐνεργῶς διαφόρων διεθνῶν ἐκκλησιαστικῶν ἢ θεολογικῶν συνεδρίων, καὶ δὴ τὸ πρῶτον τῶν ἐν Βόννῃ καὶ Φρειβούργῳ συνεδρίων τῶν παλαιοκαθολικῶν, κατὰ τὰ ἔτη 1874 καὶ 1875, καὶ βραδύτερον ἐν Λυκέρνῃ, ἐν τοῖς ὁποίοις συνεζητήθη τὸ δυνατὸν τῆς ἑνώσεως τῶν παλαιοκαθολικῶν μετὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Οἱ μετασχόντες τῶν συνεδρίων τούτων καθηγηταὶ Ζῆκος Ρώσης, Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος, Νικόλαος Δαμαλᾶς καὶ Ἀναστά-

---

[1] *Κ. Θ. Δημαρᾶ*, «κρίσις πατρολογίας Δ. Σ. Μπαλάνου», ἐν «Πειθαρχίᾳ» 14.9.1930.

σιος Διομήδης Κυριακὸς δι' ἐκθέσεών των πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον καὶ δι' ἄρθρων κατέστησαν γνωστὰ τὰ κατ' αὐτὰ γενόμενα.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἰδίως ἔτη καθηγηταὶ τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος εἰς διάφορα συνέδρια καὶ μάλιστα εἰς τοιαῦτα διοργανούμενα ὑπὸ συνδέσμων καλλιεργούντων τὴν ἰδέαν τοῦ φιλικοῦ συνδέσμου τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀποσκοπούντων τὴν συνεργασίαν αὐτῶν, πρὸς ἐπίτευξιν τῆς παγκοσμίου εἰρήνης καὶ τῆς κοινωνικῆς εὐημερίας. Τοιοῦτοι σύνδεσμοι κατ' ἐξοχὴν εἶναι ἡ World Conference on Faith and Order (Παγκόσμιος σύνδεσμος πίστεως καὶ διοικήσεως), ἡ Universal Christian Conference on Life and Work (Παγκόσμιος χριστιανικὸς σύνδεσμος ζωῆς καὶ ἐργασίας ἢ τοῦ πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ) καὶ ἡ World Alliance for promoting international friendship through the Churches (Παγκόσμιος σύνδεσμος πρὸς προαγωγὴν διεθνοῦς φιλίας διὰ τῶν ἐκκλησιῶν). Τῆς σχετικῆς παρ' ἡμῖν κινήσεως πρωτεργάτης ἀνεδείχθη ὁ συνάδελφος κ. Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος, ὅστις μετέχει τῶν ὀργανωτικῶν συμβουλίων τῶν συνδέσμων τούτων καὶ ὅστις διὰ δημοσιευμάτων καὶ διαλέξεων κατέστησε τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν ἐνήμερον τῶν εἰρηνευτικῶν τούτων τάσεων. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1926 τὸ βαλκανικὸν συνέδριον τοῦ συνδέσμου World Alliance συνεκροτήθη ἐν Ἀθήναις, μετασχόντων ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀντιπροσώπων ἐκ Βουλγαρίας, Γιουγκοσλαβίας καὶ Ρουμανίας. Ἀπὸ δὲ τῆς 29 Νοεμβρίου μέχρι τῆς 4 Δεκεμβρίου 1936 συνεκροτήθη ἐν Ἀθήναις τὸ πρῶτον συνέδριον τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ σχόντος τὴν πρωτοβουλίαν τούτου καθηγητοῦ κ. Ἀλιβιζάτου, εἰς ὃ μετέσχον ἀντιπρόσωποι πασῶν τῶν ὀρθοδόξων θεολογικῶν σχολῶν (Ἀθηνῶν, Βουκουρεστίου, Ἰασίου, Τσερναουτίου, Βελιγραδίου, Σόφιας, τοῦ ἐν Παρισίοις θεολογικοῦ ἰνστιτούτου τῶν Ρώσων καὶ Βαρσοβίας). Τὰ πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου τούτου, οὗτινος πανθωμολογήθη ἡ ἐπιτυχία, εὑρίσκονται ὑπὸ τὰ πιεστήρια.

Οἱ καθηγηταὶ τῆς θεολογίας καὶ διὰ διαλέξεων ἐν συλλόγοις καὶ δι' ἄρθρων εἰς περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας προσπαθοῦσι νὰ καταστήσωσι προσιτὰ τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης εἰς τοὺς πολλοὺς καὶ ἠσχολήθησαν εἰς φλέγοντα καὶ ἐπίκαιρα θεολογικὰ καὶ θρησκευτικὰ ζητήματα. Παλαιόθεν καθηγηταὶ τῆς θεολογικῆς σχολῆς συνήθως ἐκφωνοῦσι τὸν πανηγυρικὸν κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1841 καθιερωθεῖσαν πανεπιστημιακὴν ἑορτὴν τῶν τριῶν ἱεραρχῶν (30 Ἰανουαρίου) [1] καὶ ἐντολῇ τῆς σχολῆς ἢ τῆς συγκλήτου καθηγηταὶ τῆς θεολογίας ὡμίλησαν εἰς διαφόρους περιστάσεις ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν [2].

---

[1] Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς συγκλήτου τῆς 9 Αὐγούστου 1841 ἀπεφασίσθη τὸ πρῶτον ἡ τέλεσις ἐτησίου μνημοσύνου κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν τριῶν ἱεραρχῶν καὶ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 9 Ἰανουαρίου 1842 ἀνετέθη τῷ καθηγητῇ τῆς φιλοσοφίας ἀρχιμανδρίτῃ Νεοφύτῳ Βάμβᾳ ἡ ἐκφώνησις σχετικοῦ λόγου.

[2] Οὕτω τῇ 31 Μαΐου 1929 ὁ καθηγητὴς κ. Βασίλειος Στεφανίδης ἐξεφώνησε λόγον, ἐντολῇ τῆς σχολῆς, ἐπὶ τῷ πανηγυρισμῷ τῆς 1600ῆς ἐπετείου τῆς συνόδου τῆς Νικαίας. Τῇ 4 Μαΐου 1930 ὁ καθηγητὴς κ. Δ. Μπα-

Ἡ θεολογικὴ σχολὴ ἀντιπροσωπεύεται καὶ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ διὰ τεσσάρων καθηγητῶν αὐτῆς [1].

Η΄. ΦΟΙΤΗΤΑΙ—ΦΟΙΤΗΣΙΣ

Κατὰ τὸ πρῶτον πανεπιστημιακὸν ἔτος (1837) ἐνεγράφησαν 52 ἐν ὅλῳ φοιτηταί, ἐξ ὧν 8 ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ. Πρῶτος φοιτητὴς τῆς θεολογίας, ὑπ᾽ αὔξοντα ἀριθμὸν γενικοῦ μητρῴου 4, ἐνεγράφη ὁ ἱερομόναχος Δαμιανὸς Βασιλειάδης ἐκ Σπάρτης, ἀπόφοιτος τοῦ γυμνασίου Ἀθηνῶν. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ὅμως ἐλάχιστοι ἐνεγράφοντο φοιτηταὶ ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ [2] καὶ κατὰ τὴν πρώτην πεντηκονταετίαν (1837—1887) ἐπὶ ὁλικοῦ ἀριθμοῦ φοιτητῶν 14.029 ἐνεγράφησαν φοιτηταὶ τῆς θεολογίας ἐν ὅλῳ 392 [3]. Κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν παρετηρήθη αὔξησίς τις τῶν φοιτητῶν τῆς θεολογίας [4], ὧν ὁ μέγιστος ἀριθμὸς ἐσημειώθη κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1925—1926, ὅτε ἐνεγράφησαν 189 καὶ οἱ φοιτηταὶ τῆς θεολογίας ἐν ὅλῳ συνεποσοῦντο εἰς 327. Εἰς τὸ διάστημα τῶν 100 ἐτῶν τοῦ ἄχρι τοῦδε πανεπιστημιακοῦ βίου, ἐπὶ συνολικοῦ ἀριθμοῦ φοιτητῶν 87.179, ἐνεγράφησαν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ 2.182, ἤτοι τὸ $^1/_{40}$ περίπου τοῦ ὅλου. Ἐκ τούτων εἶναι 17 δεσποινίδες, ὧν ἡ πρώτη ἐνεγράφη τὸ 1923.

Πολλοὶ καὶ ποικίλοι εἶναι οἱ λόγοι τῆς φοιτήσεως ὀλίγων σχετικῶς φοιτητῶν ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ. Τοὺς λόγους τούτους εὐστόχως ἐξέθεσαν οἱ ἑκάστοτε λογοδοτοῦντες πρυτάνεις [5], ὡς καὶ ἐν ἐπανειλημμένοις πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἐγγράφοις ἡ σχολή, ἥτις προέτεινε διάφορα τελεσφόρα μέτρα πρὸς ἄρσιν τῶν ἐμποδίων διὰ τὴν προσέλευσιν πλειόνων φοιτητῶν ἐν αὐτῇ, ἅτινα ἦσαν ἐν ταὐτῷ καὶ μέτρα πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ κλήρου.

Ὁ κυριώτερος λόγος τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ τῶν φοιτητῶν τῆς θεολογίας εἶναι, ὡς λέγει λογοδοτῶν ὁ πρύτανις Δ. Στροῦμπος (1859), ὅτι κυρίως «οἱ φοιτηταὶ ἐκλαμβάνουσιν τὴν πράγματι καὶ ὀνόματι ὑψηλὴν ἐπιστήμην ὡς μέσον πορισμοῦ

λᾶνος ἐξεφώνησεν, ἐντολῇ τῆς συγκλήτου, λόγον εἰς μνήμην τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων τροφίμων τοῦ πανεπιστημίου. Τῇ 4 Μαρτίου 1931 ὁ καθηγητὴς κ. Ἀμίλκας Ἀλιβιζᾶτος ἐξεφώνησε λόγον περὶ τοῦ ἄρτι ἀποθανόντος περιφήμου Γερμανοῦ θεολόγου Ἀδ. Χάρναχ. Τῇ 15 Μαΐου 1932 ἐτελέσθη ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν ἑορτὴ εἰς τιμὴν τῶν καθηγητῶν Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ζήκου Ρώση καὶ Ἰω. Μεσολωρᾶ, ὧν ὁ μὲν α΄ ἦγε τὴν 35ίδα, ὁ β΄ τὴν 65ίδα καὶ ὁ γ΄ τὴν 50ίδα ἐπιστημονικῆς δράσεως. Πάντες οἱ λόγοι οὗτοι ἐδημοσιεύθησαν.

[1] Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων μελῶν ὁ ἀρχιεπίσκοπος (διορισθεὶς τὸ 1926) καὶ οἱ κ. Δυοβουνιώτης (1928) καὶ Μπαλᾶνος (1931) ἀνήκουσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ὁ δὲ κ. Σωτηρίου (1926) εἰς τὴν τάξιν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν.

[2] Τὸ 1838-1839 δύο, 1839-1840 εἷς, 1844-1845 κανείς.

[3] Ἴδε Χρονικόν, ἐν τέλει πίναξ α΄.

[4] Ἐνεγράφησαν 1920-1 : 36.— 1921-2 : 29.— 1922-3 : 56.— 1923-4 : 71.— 1924-5 : 133.— 1925-6 : 189.— 1926-7 : 85.— 1927-8 : 47.— 1928-9 : 82.— 1929-30 : 83.— 1935-6 : 35 καὶ ἀνενέωσαν ἐγγραφὴν 122.

[5] Πρβλ. πρυτανικὰς λογοδοσίας Κ. Ι. Σούτσου (1884), Γ. Α. Μαυροκορδάτου (1850), Μ. Ἀποστολίδου (1851), Π. Ἀργυροπούλου (1853), Δ. Στρούμπου (1859), Ἀν. Ἀναγνωστάκη (1878).

τῶν πρὸς τὸ ζῆν καὶ σχεδὸν οὐδεὶς τούτων θηρεύει τὴν ἐπιστήμην δι' αὐτὴν καὶ μόνην»· διό, ὡς χαρακτηριστικώτατα λέγει λογοδοτῶν ὁ πρύτανις Μισαὴλ Ἀποστολίδης (1851), «ἐφ' ὅσον τὸ ὑψηλὸν τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα οὐδένα πόρον μόνιμόν τε καὶ αὐτάρκη ἀποφέρει τῷ ἐκδεχομένῳ τοῦτο, ἤ, ὃ καὶ ἀληθέστερον, ἐφ' ὅσον τὸ πλήρωμα τῶν ὀρθοδόξων στέργει ἀντὶ ποιμένων καὶ διδασκάλων ἁπλοῦς ἱεροτελεστάς, μηδόλως ἀντεχομένους τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου, καθ' ἃ ὁ θεόπνευστος νόμος διακελεύεται, οὐδέποτε ὀφόμεθα πλείονας εἰς τὴν θεολογικὴν σχολὴν φοιτῶντας». Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ καὶ ὁ Ἀνδρέας Ἀναγνωστάκης, ἐν τῇ πρυτανικῇ του λογοδοσίᾳ (1878), «καὶ ἡ τῶν θεολόγων σχολὴ θέλει ἀποδώσει δαψιλεστέρους καρποὺς ὅταν ὁ νόμος ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν ἀκαδημαϊκὸν δίπλωμα, προσὸν ἀπαραίτητον ἐν τῇ παρούσῃ πνευματικῇ προόδῳ τοῦ ἔθνους, ἐὰν μὴ ἀνεχώμεθα ἡμέραν τινὰ τὸ ποίμνιον σοφώτερον τῶν ποιμένων».

Ἤδη ἡ θεολογικὴ σχολή, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 30 Νοεμβρίου 1866, ἀνέθεσε τῷ κοσμήτορι νὰ προβῇ εἰς τὰ ἀπαιτούμενα διαβήματα πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ὅπως, «πρὸς ἐμψύχωσιν τῶν τῆς θεολογίας σπουδαστῶν» καὶ ἀνόρθωσιν τῶν τῆς ἐκκλησίας, διορίζωνται εἰς τὰς ἀνωτέρας ἐκκλησιαστικὰς θέσεις τῶν ἐπισκόπων, ἱεροκηρύκων, κατηχητῶν, διδασκάλων παρὰ ταῖς ἱερατικαῖς σχολαῖς καὶ ὑπαλλήλων παρὰ τῇ ἱερᾷ συνόδῳ «μόνον οἱ ἔχοντες δίπλωμα ἢ πτυχίον τῆς ἡμετέρας θεολογικῆς σχολῆς» καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἡ σχολὴ συνέταξε πλεῖστα ὑπομνήματα. Καὶ ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῇ 8 Μαΐου 1893 ἡ σχολὴ ἀπεφάνθη ἐν ἐγγράφῳ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ὅτι μόνον οἱ ἐπιτυχῶς ὑποστάντες τὴν ἐξέτασιν πρὸ αὐτῆς δέον νὰ διορίζωνται οὐ μόνον εἰς τὰς ἀνωτέρω ἀναφερομένας ἀνωτέρας ἐκκλησιαστικὰς θέσεις ἀλλὰ καὶ «ἐφημέριοι καὶ νεωκόροι ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἐξωτερικοῦ» καὶ νὰ προτιμῶνται ὡς ἡγούμενοι καὶ σύμβουλοι μονῶν· ἐν δὲ τῇ συνεδρίᾳ τῆς 18 Ὀκτωβρίου 1895 ἐζήτησεν ἡ σχολὴ ὅπως πλὴν τῶν ἄλλων «καὶ ἐφημέριοι τῶν μεγάλων πόλεων τῆς Ἑλλάδος» ἐκλέγωνται ἐκ τῶν πτυχιούχων της [1]. Καὶ περὶ τῆς θέσεως τῶν θεολόγων ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει πολλάκις συνεζήτησεν ἡ σχολὴ καὶ συνέταξε σχετικὰ ὑπομνήματα πρὸς τὸ ὑπουργεῖον [2]. Εἶναι τῷ ὄντι καιρὸς νὰ ληφθῶσιν ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ ἐκκλησίας τὰ κατάλληλα μέτρα, ἵνα οἱ εἰς τόσας θυσίας ὑποβαλλόμενοι ἀπόφοιτοι τῆς σχολῆς χρησιμοποιῶνται καταλλήλως καὶ μὴ παρορῶνται, ὡς δυστυχῶς νῦν συμβαίνει, ἐπὶ ζημίᾳ τῆς τε ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως.

---

[1] Πρβλ. ἔκθεσιν ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 17.5.1875, συνταχθεῖσαν ὑπὸ Α. Διομήδους Κυριακοῦ. Πρβλ. συνεδρίας 6.11.1875, 26.5.1876, 22.4.1932, 15.6.1932, 28.10.1932, 7.4.1933, 8.10.1934. Πρβλ. ὑπόμνημα σχολῆς περὶ μορφώσεως τοῦ κλήρου (συνεδρία 16.11.1934).

[2] Πρβλ. ἰδίᾳ συνεδρίας 27.11.1913, 28.12.1915, 31.5.1929, 21.12.1929, 9.4.1930, 6.6.1930, 17.10.1930. Τὸ ζήτημα τοῦτο ὡς καὶ παντοῖα θεολογικά, ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα ἔθιξε καὶ τὸ κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1931 συγκροτηθὲν ἐν Ἀθήναις α' πανελλήνιον θεολογικὸν συνέδριον. Πρβλ. καὶ συνεδρίας 23 καὶ 28.11.1934.

Ἐν τῇ σχολῇ ἐφοίτησαν καὶ φοιτῶσι καὶ φοιτηταὶ ἐξ ὁμοδόξων ἐθνῶν, καὶ μάλιστα Ρωμοῦνοι καὶ Σέρβοι, ὧν τινες μετὰ τὴν νόμιμον δοκιμασίαν ἔτυχον καὶ πτυχίου [1].

Οἱ φοιτηταὶ τακτικῶς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον παρηκολούθουν τὰς παραδόσεις, ἡ δὲ σχολὴ ἐλάμβανεν ἐνίοτε μέτρα κατὰ τῶν μὴ τακτικῶς φοιτώντων· οὕτως ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 23 Δεκεμβρίου 1880 ἀνετέθη ὑπ' αὐτῆς τῷ κοσμήτορι νὰ ἀπευθύνῃ δημοσίαν ἐπίπληξιν πρὸς τὸν φοιτητὴν τῆς θεολογίας Βασ. Παπαεμμανουήλ, ὡς μὴ φοιτῶντα τακτικῶς ἐν ταῖς παραδόσεσιν. Ἰδίως ὅμως οἱ φοιτηταὶ ἀπέφευγον τὴν εἰς τὸ μάθημα τῶν ἑβραϊκῶν φοίτησιν [2] καὶ τοῦτο, ὡς ἀνεκοίνου ἐν τῇ σχολῇ ὁ καθηγητὴς ὁ διδάσκων ταῦτα Θ. Βίμπος, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 4 Μαΐου 1867, «διότι γινώσκουσιν ὅτι αἱ ἐξετάσεις δὲν εἶναι ὑποχρεωτικαί»· πρὸς θεραπείαν τοῦ κακοῦ ἐθεώρει συντελεστικὸν οἱ ὑπότροφοι ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ ὑποχρεωτικῶς νὰ ὑποβάλλωνται εἰς ἐξετάσεις καὶ ἐν τῇ ἑβραϊκῇ· πράγματι εἰς τὸν μετ' ὀλίγον προκηρυχθέντα διαγωνισμὸν πρὸς πλήρωσιν κενῆς θέσεως ὑποτροφίας ἐκ κληροδοτήματος Θ. Ράκου ὡρίζετο καὶ ἡ ἐξέτασις τῆς ἑρμηνείας τοῦ Ἰὼβ ἐκ τοῦ ἑβραϊκοῦ κειμένου.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν φοιτητῶν διωργανώθησαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐκπαιδευτικαὶ ἐκδρομαὶ εἰς Μιστρᾶν (1928), ἅγιον Ὄρος (1929), Μετέωρα (1930), μέγα Σπήλαιον καὶ ἁγίαν Λαύραν (1931), Δελφοὺς (1932), Κρήτην (1933), Ζάκυνθον (1934), Μιστρᾶν (1935), Λέσβον (1936), ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν καθηγητῶν τῆς σχολῆς καὶ μάλιστα τοῦ εἰδικοῦ καθηγητοῦ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας.

Οἱ φοιτηταὶ τῆς θεολογίας καὶ ἄλλοτε συνέπηξαν συνδέσμους, ἀπὸ δὲ τοῦ 1929 ἵδρυσαν τὸν φοιτητικὸν θεολογικὸν σύνδεσμον, ἐγκριθέντα διὰ πρυτανικοῦ ἐγγράφου τῆς 29 Μαρτίου 1929. Τὸ 1934 ἐξεδόθη τὸ πρῶτον καὶ ἔκτοτε ἐκδίδεται ἐτησίως ἐπετηρὶς τοῦ συνδέσμου, περιέχουσα μελέτας φοιτητῶν καὶ ἀνακοινώσεις.

Θ'. ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΙ

Τὸ διάταγμα τῆς 19 Μαΐου 1842 ἐν ἄρθρῳ 3β' καθορίζει ὅτι «τὸ διδακτορικὸν ἀξίωμα τῆς θεολογίας δὲν θέλει δίδεσθαι εἰμὴ εἰς κληρικούς· ὅθεν οἱ μὴ ὄντες κληρικοὶ θέλουσι λαμβάνει προσωρινὸν παρὰ τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς ἀπο-

---

[1] Τὸ πρῶτον ὁ πρύτανις Γ. Μακκᾶς λογοδοτῶν (17.11.74) μνημονεύει δύο Ρωμούνων κληρικῶν ὑποτρόφων τῆς ρωμουνικῆς κυβερνήσεως, τελειοδιδάκτων τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ κεντρικοῦ θεολογικοῦ φροντιστηρίου, ἐλθόντων εἰς Ἀθήνας ἵνα περατώσωσι τὰς σπουδάς των· ἐξητάσθησαν τῇ 9 Ἰουνίου 1877 καὶ ἐγένοντο προλῦται, τυχόντες τοῦ βαθμοῦ καλῶς. Σήμερον εἶναι ἐγγεγραμμένοι 5 ἀλλοεθνεῖς φοιτηταὶ θεολογίας.

[2] Πρβλ. συνεδρίας 8.12.64 καὶ 30.11.66.

δεικτικὸν μόνον περὶ τούτου». Παρὰ ταῦτα καθιερώθη οἱ πτυχιοῦχοι τῆς θεολογικῆς σχολῆς, κληρικοί τε καὶ λαϊκοί, νὰ μὴ τιτλοφορῶνται διδάκτορες ἀλλὰ προλῦται, καὶ οὕτω καθώρισε καὶ ἡ σχολὴ δι' ἀποφάσεώς της κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 12 Ἰανουαρίου 1863. Μόλις ἀπὸ τοῦ 1907 ἐπεκράτησε, μετ' ἀπόφασιν τῆς σχολῆς, κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 20 Φεβρουαρίου καὶ τῆς 9 Νοεμβρίου 1907, ἡ απονομὴ τοῦ διδακτορικοῦ τίτλου καὶ εἰς τοὺς πτυχιούχους τῆς θεολογίας, κληρικοὺς καὶ λαϊκούς. Ἀπὸ τοῦ 1911 οἱ δίδοντες ἐπιτυχῆ ἐξέτασιν καλοῦνται πτυχιοῦχοι καὶ μόνον μετὰ ὑποβολὴν καὶ ἔγκρισιν διατριβῆς ἐπὶ διδακτορίᾳ λαμβάνουσι τὸ διδακτορικὸν δίπλωμα.

Ἐπὶ εἴκοσιν ὁλόκληρα ἔτη ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς σχολῆς (1837—1857) οὐδεὶς ἔλαβε πτυχίον θεολογικῆς σχολῆς. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 11 Ἰανουαρίου 1857 ἔλαβε τὸ πρῶτον πτυχίον προλύτου, μετὰ τοῦ βαθμοῦ λίαν καλῶς, ὁ Πέτρος Ι. Νιντσίσκη, Ρῶσος ἐκ Κιέβου, φοιτήσας 4 ἔτη ἐν τῇ θεολογικῇ σχολῇ καὶ ἐξετασθεὶς ὑπὸ τῶν δύο τότε καθηγητῶν, τοῦ Κοντογόνου καὶ τοῦ Κλεόπα. Μόλις ἓξ ἔτη βραδύτερον ἐξητάσθη ὁ πρῶτος Ἕλλην, ὁ Κ. Νεστορίδης ἐξ Ἰωαννίνων, τυχὼν καὶ αὐτὸς τοῦ βαθμοῦ λίαν καλῶς (συνεδρία 8/2/1863). Πρῶτος ἀριστοῦχος ἦτο ὁ μετέπειτα καθηγητὴς τῆς σχολῆς Φίλιππος Παπαδόπουλος (συνεδρία 10/10/1876). Κατὰ τὴν πρώτην πεντηκονταετίαν (1837—1887) ἐγένοντο 72 ἐν ὅλῳ προλῦται καὶ τελειοδίδακτοι, εἰς τὸ διάστημα δὲ τῶν 100 ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου (1837—1937) ἐγένοντο ἐκ τῶν ἐγγραφέντων φοιτητῶν τῆς θεολογίας:

Προλῦται καὶ τελειοδίδακτοι (1837—1906/1907)	258
Διδάκτορες καὶ τελειοδίδακτοι (1907/1908—1910/1911 ὡς ἐκαλοῦντο τότε οἱ πτυχιοῦχοι)	72
Πτυχιοῦχοι (1911/1912—31/12/36) ἐξ ὧν πέντε δεσποινίδες [1]. . .	704
ἤτοι ἐν ὅλῳ	1034

Ἐκ τῶν 704 πτυχιούχων (1911/1912—31/12/36) ἔλαβον μετὰ τὴν νόμιμον δοκιμασίαν δίπλωμα διδάκτορος 22, ἐξ ὧν 11 ξένοι, ἤτοι 6 Ρωμοῦνοι καὶ 6 Σέρβοι[2].

Γ'. ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΕΣ

Χάριν τιμῆς προσώπων προσενεγκόντων ἐξαιρετικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀπενεμήθη ὑπὸ τῆς σχολῆς εἰς αὐτὰ

[1] Ἡ πρώτη τούτων ἠξιώθη πτυχίου τῇ 29 Μαρτίου 1928.

[2] Πρὸ τοῦ 1911 ἐγένοντο ἀλλοεθνεῖς προλῦται 14 καὶ 2 διδάκτορες, ἤτοι καθ' ὅλην τὴν ἑκατονταετίαν ξένοι διπλωματοῦχοι τῆς θεολογίας ἐγένοντο ἐν ὅλῳ 27.

δίπλωμα ἐπιτίμου διδάκτορος τῆς θεολογίας. Τοιοῦτοι ἐπίτιμοι διδάκτορες ἀνηγορεύθησαν κατὰ τὴν λήξασαν ἑκατονταετίαν 26 ἐν ὅλῳ, οἱ ἑξῆς:

1) Ὁ καθηγητὴς τῆς θεολογίας *Κ. Κοντογόνης*, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει «25ίδος ἐξ ὅτου διωρίσθη καθηγητής», ἀποφάσει τῆς σχολῆς, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 14 Ἰανουαρίου 1862.

2) Ὁ καθηγητὴς τῆς θεολογίας *Π. Ρομπότης* (23/5/1870).

3—4) Ὁ μητροπολίτης *Σερρῶν Γρηγόριος* καὶ ὁ μητροπολίτης *Νικομηδείας Φιλόθεος Βρυέννιος* (7/12/1878).

5—8) Ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Προκόπιος*, οἱ καθηγηταὶ τῆς θεολογίας *Ν. Καλογερᾶς* καὶ *Ν. Δαμαλᾶς* καὶ ὁ τότε ἀρχιμανδρίτης καὶ ἐπὶ 19 ἔτη διευθυντὴς τῆς Ριζαρείου *Σωκράτης Κολιάτσος* (3/8/1882).

9—13) Ὁ Μυτιλήνης *Κωνσταντῖνος*, ὁ Καισαρείας *Ἰωάννης* ὁ ἀρχιμανδρίτης *Νεόφυτος Παγίδας*, ὁ νομομαθὴς καὶ ἀπολογητὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ *Ἰωάννης Σκαλτσούνης*, ὁ καθηγητὴς τῆς θεολογίας τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ πανεπιστημίου *Δραγομῆρος Δημητρέσκο*, πτυχιοῦχος τῆς ἡμετέρας σχολῆς (4/9/1887, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 50ίδος τοῦ πανεπιστημίου).

14) Ὁ *Παρθένιος Κληντσνίνικ*, ἐπίσκοπος κάτω Δουνάβεως «διά τε τὴν ἐκκλησιαστικήν του μόρφωσιν καὶ τὸν ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ζῆλόν του»· ἦτο καὶ οὗτος τρόφιμος τῆς ἡμετέρας σχολῆς (25/11/93, πρβλ. περὶ τούτου καὶ συνεδρίαν 27/2/1915).

15—17) Οἱ καθηγηταὶ *Ζ. Ρώσης* καὶ *Ἀ. Δ. Κυριακός*, ὡς καὶ ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Προκόπιος Οἰκονομίδης* (15/10/1901).

18—19) Οἱ κανονιολόγοι *Ἰω. Παπαλουκᾶς Εὐταξίας* καὶ *Κων. Ράλλης* (18/1/1905).

20) Ὁ ἀρχιμανδρίτης *Χρυσόστομος Παπαδόπουλος* (ὁ νῦν ἀρχιεπίσκοπος) «διὰ τὰ πολλὰ καὶ σπουδαῖα θεολογικὰ αὐτοῦ συγγράμμματα» (5/2/1910).

21—24) Οἱ πατριάρχαι Κωνσταντινουπόλεως *Ἰωακείμ*, Ἀλεξανδρείας *Φώτιος*, Ἀντιοχείας *Γρηγόριος*, Ἱεροσολύμων *Δαμιανὸς* (21/3/1912, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 75ίδος τοῦ πανεπιστημίου).

25) Ὁ τοποτηρητὴς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου *Δωρόθεος* (24/5/1919).

26) Ὁ μέγας οἰκονόμος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἐφημέριος τῆς ἐν Μαγχεστρίᾳ ἑλληνικῆς κοινότητος *Κωνσταντῖνος Καλλίνικος* (10/11/33).

ΙΑ΄. ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ ΚΑΙ ΔΩΡΗΤΑΙ [1]

Ἱκανοὶ φιλογενεῖς καὶ εὐσεβεῖς ἄνδρες, ὧν ἡ μνήμη μετ' εὐγνωμοσύνης ἐς ἀεὶ θὰ τηρῆται ἐν τῷ θεολογικῷ καὶ εὐρύτερον ἐν τῷ πανεπιστημιακῷ περιβάλ-

[1] Πρβλ. φυλλάδιον ὑπὸ τὸν τίτλον «***Διαθῆκαι*** καὶ δωρεαὶ ὑπὲρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστη-

λοντι, κατανοήσαντες τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς σπουδῆς τῶν θεολογικῶν γραμμάτων, κατέλιπον κληροδοτήματα δι' ὑποτροφίας τῶν φοιτητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἢ ὑπὲρ πληρώσεως ἄλλων ἀναγκῶν αὐτῆς.

Τοιοῦτοι εὐεργέται τῆς θεολογικῆς σχολῆς εἶναι οἱ ἀείμνηστοι Θ. Ράκος (1852), Γ. Μαυροκορδᾶτος (1858), Θ. Μανούσης (1858), Κ. Γεροστάθης (1869), Ἰω. Κονδύλης (1875), ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πατρῶν καὶ Ἠλείας Κύριλλος Χαιρωνίδης (1875), Κ. Λιβερόπουλος (1876), Ἀντ. Παπαδάκης (1878), Θεαγένης καὶ Ἔμμα Λιβαδᾶ (1900), Αἰκ. Μαντζούνη (1905), Μιχαὴλ Λιβαδᾶς (1930), ὁ μητροπολίτης Κίτρους Παρθένιος (1932), Χρ. Ἀνδροῦτσος (1935). Δωρηταὶ τῆς σχολῆς εἶναι καὶ ὁ σ. μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος κ. Ἰεζεκιὴλ (1935) καὶ ὁ μακ. ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομος (1936).

ΙΒ'. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟΥ

Ἡ ἐν τῷ θεολογικῷ σπουδαστηρίῳ βιβλιοθήκη ἀριθμεῖ ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους τόμους, προελθόντας ἐξ ἀγορῶν καὶ δωρεῶν [1], καὶ 65 κώδικας καὶ 50 διάφορα ἔγγραφα, δωρηθέντα ὑπὸ ἱεραρχῶν καὶ ἄλλων [2]. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἐὰν ἐν αὐτῇ συνεκεντροῦντο τὰ διάφορα θεολογικὰ χειρόγραφα καὶ βιβλία ἐκ διαλυομένων μονῶν καὶ ἐκ βιβλιοθηκῶν φιλογενῶν καὶ φιλοθρήσκων ἱεραρχῶν καὶ λογίων, ἐνδιαφερομένων διὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς σχολῆς.

ΙΓ'. ΣΥΝΕΔΡΙΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ἡ θεολογικὴ σχολή, κατὰ τὰς συνεδρίας της, ἀσχολεῖται ἐν πρώτοις περὶ ζητήματα τρεχούσης ὑπηρεσίας, ἤτοι περὶ προγράμματος παραδόσεων, περὶ κληροδοτημάτων, ὑποτροφιῶν, διαγωνισμάτων [3], πλουτισμοῦ βιβλιοθήκης θεολογικοῦ σπουδαστηρίου, ἐκλογῆς καθηγητῶν, ἐγκρίσεως ὑφηγητῶν καὶ διδακτόρων, αἰτήσεων φοιτητῶν. Ἐπίσης ἐπιλαμβάνεται ζητημάτων ἀφορώντων τὸν πανεπιστημιακὸν ὀργα-

---

μίου Ἀθηνῶν 1858 1935», ἀνατύπωσις ἐξ ἐπετηρίδος φοιτητικοῦ θεολογικοῦ συνδέσμου 1934—35 σ. 75 κ. ἑ. Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν πανεπιστήμιον, Οἱ εὐεργέται τοῦ πανεπιστημίου, ἐπιμελείᾳ *Α. Δ. Δημητριάδου*, Ἀθῆναι 1921. ***Ἔκθεσις*** ἐπὶ τῆς περιουσιακῆς καταστάσεως τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1930.

[1] Οἱ σπουδαιότεροι δωρηταὶ τῆς βιβλιοθήκης εἶναι οἱ Δημ. Τζιβανόπουλος (πρβλ. πρακτικὰ συνεδρίας 3.5.1916), Ἀ. Διομήδης Κυριακὸς (13.2.1923), Ἰω. Εὐταξίας (22.10.1928) καὶ ἡ οἰκογένεια Ἀθαν. Εὐταξίου (1930). Ἐπίσης βιβλία ἐδώρησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ σπουδαστηρίου ὁ μακ. ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομος, καθηγηταὶ καὶ ἀπόφοιτοι τῆς σχολῆς καὶ ἐσχάτως πολλὰ καὶ ἀξιόλογα βιβλία ἐδώρησεν ἡ γερμανικὴ κυβέρνησις.

[2] Δωρηταὶ χειρογράφων εἶναι ὁ σ. μητροπολίτης Θεσσαλιώτιδος κ. Ἰεζεκιὴλ (19 τὸν ἀριθμόν), ὁ καθηγητὴς κ. Δυοβουνιώτης (9), ὁ ἀοίδιμος μητροπολίτης Ἀθηνῶν Θεόκλητος (4), ὁ καθηγητὴς κ. Ἀλιβιζᾶτος (3), ὁ καθηγητὴς τῆς Ριζαρείου κ. Δ. Κουϊμουτσόπουλος (3) καὶ ἄλλοι ἀνὰ ἕν.

[3] Ἴδε «Χρονικὸν» ἔ. ἀ. σ. 253—255. Πρβλ. πρακτικὰ 11.11.65, 8.5.66, 25.5.66 κ. π. ἀ.

νισμὸν καθόλου [1] καὶ εἰδικῶς τὰ τῆς σχολῆς, ὡς τὰ ἀφορῶντα τὸν καθορισμὸν τῶν ἑδρῶν της, τὰ ἐξεταστέα φιλοσοφικὰ μαθήματα ὑπὸ τῶν φοιτητῶν τῆς θεολογίας [2], τὰ ἀκροαστέα καὶ ἐξεταστέα θεολογικὰ μαθήματα [3], τὴν σχέσιν τῶν θεολογικῶν σχολῶν Χάλκης καὶ Σταυροῦ ἐν Ἱεροσολύμοις πρὸς τὴν ἡμετέραν τοῦ πανεπιστημίου [4], τὴν ἵδρυσιν πανεπιστημιακοῦ ναοῦ [5]. Τὴν σχολὴν πολλάκις ἀπησχόλησε καὶ τὸ ζήτημα ἱδρύσεως οἰκοτροφείου διὰ τοὺς ἀπόρους φοιτητὰς τῆς θεολογίας, τὴν ὁποίαν ἐκθύμως ὑπεστήριξεν ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 17 Ἰουνίου 1920 ὁ τότε καθηγητὴς Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ὅστις νῦν ὡς ἀρχιεπίσκοπος ἀναμφιβόλως θὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ὡραῖον σχέδιον, ἐπὶ ἀφαντάστῳ ὠφελείᾳ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐπιστήμης, νῦν μάλιστα ὅτε διὰ τῆς δοθείσης ἀποζημιώσεως διὰ τὴν ἀπαλλοτρίωσιν τῆς βαλλιανείου ἱερατικῆς σχολῆς ὑπάρχουσι καὶ τὰ ὑλικὰ μέσα πρὸς τοῦτο [6]. Ἡ σχολὴ εἰς διαφόρους περιστάσεις ἐνέκρινεν ἀποστολὴν συγχαρητηρίων [7] καὶ συλλυπητηρίων [8].

---

[1] Ἰδίως κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 20.4.1877 καὶ 22.4.1877 (ἀποφαίνεται κατὰ τῆς ἱδρύσεως προακαδημαϊκῆς σχολῆς, περὶ ἧς ἠρωτήθησαν αἱ σχολαὶ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου). 20.7.1881 (ἀποδέχεται ὁμοφώνως ἡ σχολὴ εἰσιτηρίους ἐξετάσεις). 12.10.1895, 18.10.1895, 27.5.1896, 7. 8 καὶ 9.12.1899, 5.2.1909, 16.10.1910, 13.1.1911, 30.3.1911, 2.4.1911, 11.5.1911. 18.1.1914, 4.9.1918, 26 καὶ 27.12.1919, 4.12.1921, 25 καὶ 28.10.1929, 31.1.1930, 24.2.1930, 11.5.1931, 2.12.1931, 24.4.1933, 19.10.1934.

[2] Ἰδίως ἐν συνεδρίαις 7.10.1883, 21.10.1883, 3.2.1886, 11, 18, καὶ 27.4.1915, 7.11.1915, 20.4.34.

[3] Ἰδίως ἐν συνεδρίας 14.11.1911, 7.11.1923, 20.2.1924, 20.5.1925, 13.6.1930.

[4] Περὶ τῆς σχολῆς Χάλκης συνεζητήθη ἐν συνεδρίαις 1.4.1885, 26.9.1905, 24.9.1911, 10.8.1913, 28.3.1914, 12.6.1926, 14.11.1930, 26.2.1932, 7.3.1936 καὶ 11.11.1936, ὅτε ἀπεφασίσθη ὅτι «δίπλωμα τῆς θεολογικῆς σχολῆς Χάλκης μέχρι τοῦ 1918 θεωρεῖται ἰσότιμον πρὸς πτυχίον τῆς ἡμετέρας θεολογικῆς σχολῆς». Ἐν συνεδρίαις 29 καὶ 31.10.1909 καὶ 3.11.1909 ἡ σχολὴ διαμαρτύρεται δι' ἀπόφασιν πατριαρχείου δι' ἧς ἵνα ἐγγραφῇ τις τῶν προλυτῶν ἢ διδακτόρων τῆς ἡμετέρας σχολῆς εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐκλεξίμων δι' ἀρχιερωσύνην κλίμακος Κων/πόλεως ἔδει νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἐξέτασιν παρὰ τῶν καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης. Περὶ τῆς σχολῆς τοῦ Σταυροῦ ἴδε συνεδρίαν 14.11.1908.

[5] Ἡ ἵδρυσις πανεπιστημιακοῦ ναοῦ προετάθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ συγκλήτῳ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Μισαὴλ Ἀποστολίδου καὶ Γενναδίου, κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 26 καὶ 29 Νοεμβρίου 1838 καὶ 10 Ἀπριλίου 1839. Ἐν συνεδρίᾳ τῆς 16 Ὀκτωβρίου 1932 ἀνεκοινώθη ἔγγραφον τοῦ ὑπουργείου παιδείας δι' οὗ παρεχωρήθη τὸ παρεκκλήσιον τῆς κοιμήσεως Θεοτόκου (Καπνικαρέας) εἰς τὸ πανεπιστήμιον ὡς ναὸς αὐτοῦ, ὅστις ἔκτοτε ἐφορεύεται ὑπὸ τριμελοῦς ἐπιτροπῆς ἐκ καθηγητῶν θεολογίας. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 15 Ἰουνίου 1932 ἐψηφίσθη κανονισμὸς τῆς λειτουργίας του.

[6] Ἡ ἀνάγκη τοιούτου οἰκοτροφείου, ἐν ᾧ πρὸς τῇ θεωρητικῇ μορφώσει θὰ παρέχηται καὶ πρακτικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἄσκησις καὶ θὰ καλλιεργῆται ὑγιὲς ἐκκλησιαστικὸν φρόνημα καὶ ἦθος, ἐτονίσθη ἐπανειλημμένως. Ἤδη ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 17 Φεβρουαρίου 1868, ἀναγνωσθείσης αἰτήσεως τῶν φοιτητῶν τῆς θεολογίας περὶ ἱδρύσεως θεολογικοῦ συλλόγου «ὁ Φώτιος», ἡ σχολὴ ἐθεώρησεν ἀντ' αὐτοῦ σκοπιμώτερον τὴν ἵδρυσιν θεολογικοῦ φροντιστηρίου, βοηθείᾳ τῶν καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς, ἔνθα οἱ φοιτηταὶ «θέλουσιν ἀσχολεῖσθαι περὶ διάφορα θεολογικὰ σπουδάσματα καὶ γυμνάσματα». Πρβλ. καὶ συνεδρίας 26.11.1926 καὶ 28.10.1927, 30.11.1932, 6, 13 καὶ 15.6.1936.

[7] Οὕτω λ. χ. τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ Φωτίῳ, παλαιῷ τροφίμῳ τῆς σχολῆς, ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει του εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον (συνεδρία 7.10.1929) καὶ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Ἀθηνῶν κ. Χρισοστόμῳ ἐπὶ 35ίδι ἐπιστημονικῆς του δράσεως (27.11.31).

[8] Ὡς ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ διασήμου θεολόγου Ἀδ. Χάρναχ πρὸς τὴν θεολογικὴν σχολὴν τοῦ Βερολίνου (συνεδρία 17.10.1930). Καὶ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 28.11.30 ἡ σχολὴ ἐξέδωκε ψήφισμα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ πρῴην οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου, ὡς καὶ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Φωτίου β' (1935).

ΙΔ'. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Ἡ σχολὴ ἐπελήφθη καὶ ἱκανῶν ἄλλων γενικωτέρων ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν ζητημάτων, εἴτε ἐρωτωμένη ἁρμοδίως εἴτε ἀφ' ἑαυτῆς. Τὰ σπουδαιότερα τῶν ζητημάτων τούτων εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ ὑπουργεῖον ἐν ἔτει 1872 ἐζήτησε παρὰ τῆς σχολῆς νὰ ἀποφανθῇ ἂν ὁ τότε μητροπολίτης εὑρίσκετο ἐν δικαίῳ ζητῶν νὰ ἀπαγορεύσῃ ἀνάγλυφα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Εἰρήνης, τεθέντα ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς ἄνευ τῆς γνώμης του. Ἡ σχολὴ ἀπεφάνθη ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δὲν εἶναι ἀπηγορευμένη ἡ χρῆσις ἀναγλύφων [1].

2) Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 16 Σεπτεμβρίου 1875 ἀνεγνώσθη ἔγγραφον τοῦ ὑπουργείου, δι' οὗ ἠρωτᾶτο ἡ σχολὴ ἂν οἱ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν προσερχόμενοι ρωμαιοκαθολικοὶ δέον νὰ γίνωνται δεκτοὶ «ἁπλῶς τῷ χρίσματι τοῦ ἁγίου μύρου» ἢ δι' ἀναβαπτισμοῦ· εἰς τὸ ἐρώτημα ἐπισυνήπτετο καὶ ἔγγραφον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν, ἐν ᾧ ἀπεδέχετο οὗτος τὴν διὰ χρίσματος ἀποδοχὴν «λόγῳ οἰκονομίας», τὴν ἄποψιν δὲ ταύτην συνεμερίζετο καὶ ὁ μητροπολίτης. Ἡ σχολή, ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 2 Ὀκτωβρίου 1875, ἀπεδέχθη κατ' ἀρχὴν τὴν ἄποψιν τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ μητροπολίτου, ἀνέθηκε δὲ τῷ καθηγητῇ Ν. Δαμαλᾷ νὰ συντάξῃ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο τὴν ἀπάντησιν. Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 7 Ὀκτωβρίου 1875 ἀνεγνώσθη ἡ ἔκθεσις τοῦ Δαμαλᾶ, καθ' ἣν «ἡ καθολικὴ ἐκκλησία τῇ ἀκριβείᾳ μὲν χρωμένη ὀφείλει βαπτίζειν τοὺς ἐκ Λατίνων προσιόντας, τῇ οἰκονομίᾳ δὲ χρωμένη δύναται δέχεσθαι αὐτοὺς καὶ διὰ τοῦ μύρου· ὀφείλει ὅμως πάντοτε ἔχειν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι τὸ μὲν πρῶτόν ἐστιν ὁ κανών, τὸ δὲ δεύτερον ἡ δεδικαιολογημένη ἐξαίρεσις». Τῇ γνώμῃ ταύτῃ τοῦ Δαμαλᾶ συνετάχθη καὶ ὁ καθηγητὴς Παυλίδης. Τοὐναντίον ὁ κοσμήτωρ Α. Διομήδης Κυριακὸς ἀπεφάνθη ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς διὰ τοῦ χρίσματος ἀποδοχῆς, θεωρήσας τοῦτο ὡς κανόνα καὶ οὐχὶ ὡς δεδικαιολογημένην ἐξαίρεσιν· τῇ γνώμῃ τοῦ Κυριακοῦ συνετάχθη καὶ ὁ Καλογερᾶς [2].

3) Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 13 Ἀπριλίου 1877 ἀνεγνώσθη ἔγγραφον τῆς ἱερᾶς συνόδου πρὸς τὴν σχολήν, δι' οὗ ἐζητεῖτο ἡ γνώμη αὐτῆς περὶ τοῦ φλέγοντος τότε ζητήματος ἂν ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἁγίας γραφῆς, εἶναι διμερὴς ἢ τριμερής, ὡς ἰσχυρίζετο ὁ Ἀπόστολος Μακράκης. Ἡ σχολή, ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 2 Ἰουνίου 1877, ἀνέθεσε τῷ καθηγητῇ Ρώσῃ τὴν σύνταξιν ἐκθέσεως, ἥτις, ἀποφαινομένη ὑπὲρ τοῦ διμεροῦς, ἀνεγνώσθη καὶ ἐπεκυρώθη ἐν συνεδρίᾳ τῆς 28 Σεπτεμβρίου 1877 [3].

---

[1] Πρβλ. συνεδρίας 9, 13 καὶ 31.3.1872, 28.4.1872 καὶ 12.5.1872, ὅτε ἀνεγνώσθη ἡ ἀπάντησις, καταλαμβάνουσα 11 χειρογράφους σελίδας.

[2] Ἴδε συνεδρίαν 11 Ὀκτωβρίου 1875.

[3] Ὁ φανατικὸς Ἀπόστολος Μακράκης δριμύτατα, ὡς γνωστόν, ἐξεφράζετο κατὰ τοῦ πανεπιστημίου, ὅπερ ἀπεκάλει πανσκοτιστήριον καὶ ὅπερ ἐθεώρει ὡς αἴτιον τοῦ ἐθνικοῦ μαρασμοῦ. Μετὰ δριμύτητος δ' ἐξεφράζετο ἰδίως κατὰ τῶν πολεμούντων τὰς δοξασίας του καθηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς, ἣν ἀπεκάλει «φωλεὰν τοῦ διαβόλου»

4) Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 7 Ἀπριλίου 1880 ὁ καθηγητὴς Ν. Δαμαλᾶς ἀνέφερεν ὅτι ὁ καθηγητὴς τῆς ἰατρικῆς Ζωχιός, εἰρωνικῶς ὁμιλήσας πρὸ τῶν φοιτητῶν περὶ τῶν κατὰ τοῦ δαρβινισμοῦ ἀπ᾽ ἄμβωνος λόγων τοῦ ἱεροκήρυκος Λάτα, «ἐχλεύασε καὶ ὕβρισε τὴν ἐκκλησίαν», διὸ ἐζήτησε νὰ διαμαρτυρηθῇ ἡ σχολὴ πρὸς τὴν πρυτανείαν. Ὁ Παυλίδης παρετήρησε τότε ὅτι ἵνα γίνῃ τοιοῦτο διάβημα δέον προηγουμένως νὰ ἔχῃ ἡ σχολὴ ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν διατρεξάντων. Ὁ Ρώσης, συμφωνήσας πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην τοῦ Παυλίδου, εἶπε τὰ ἑξῆς: «ἡ σχολὴ πρέπει ἐν τοιαύταις περιστάσεσι νὰ εἶναι λίαν προσεκτική, διότι δὲν ἔχει δικαίωμα ἐπεμβάσεως καὶ κατακρίσεως, ἐνόσῳ ὁ παραδίδων καθηγητὴς περιορίζεται εἰς τὴν ἐλευθέραν ἔρευναν τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων καὶ δὲν προσβάλλει τὴν θρησκείαν. Ἡ ἀστρονομία ἔφθασεν ἤδη εἰς πορίσματα τὰ ὁποῖα φαίνονταί πως ἀντικείμενα εἴς τινας ἐκφράσεις τῆς Π. Δ. Δὲν πρέπει ἄρα νὰ διδάσκηται;». Εἰς ταῦτα συνεφώνησε καὶ ὁ Κυριακός. Τότε ἐνεκρίθη σχέδιον ἐγγράφου πρὸς τὴν πρυτανείαν, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Κυριακοῦ, δι᾽ οὗ ἐζητεῖτο ὅπως γίνωσι τῷ Ζωχιῷ αἱ δέουσαι συστάσεις ἵνα μὴ παρεκτρέπηται εἰς ὕβρεις καὶ χλευασμοὺς κατὰ τῆς θρησκείας, χωρὶς «νὰ ἐννοῶμεν οὐδὲ μακρόθεν τὴν παρεμπόδισιν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς διδασκαλίας ἐν ταῖς ἄλλαις τοῦ πανεπιστημίου σχολαῖς» [1].

5) Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1901 ἡ σχολὴ ἐνόμισε καλὸν νὰ ἐκφέρῃ τὴν γνώμην της ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς μεταφράσεως τῆς ἁγίας γραφῆς, ὅπερ εἶχε προσλάβει ὀχλοκρατικὸν χαρακτῆρα. Ἐκτὸς τοῦ ἀοιδίμου Ἀναστασίου Διομήδους Κυριακοῦ, ὅστις μὴ μετασχὼν τῆς συνεδρίας ἔγραψε πρὸς τὴν σχολὴν ὅτι φρονεῖ καλὸν νὰ μὴ ἀναμιχθῇ αὕτη εἰς τὸ ζήτημα καὶ ὅτι αὐτὸς ἦτο μὲν «κατὰ τῆς χυδαίας μεταφράσεως τοῦ Πάλλη, οὐχὶ ὅμως κατὰ πάσης μεταφράσεως», πάντες οἱ λοιποὶ καθηγηταὶ τῆς σχολῆς (Ζολώτας κοσμήτωρ, Ρώσης, Δέρβος, κ. Μεσολωρᾶς, Μοσχάκης), ὑπείκοντες εἰς τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἐξεφράσθησαν κατὰ τῶν μεταφράσεων καθόλου καὶ ἀνέθεσαν εἰς τριμελῆ ἐκ καθηγητῶν ἐπιτροπὴν (Ρώση, Ζολώτα, κ. Μεσολωρᾶ) σύνταξιν σχετικοῦ ὑπομνήματος, ὅπερ ἀνεγνώσθη καὶ ἐνεκρίθη τῇ 5 Νοεμβρίου 1901 [2].

(«Τρισύνθετον» σ. 176), θεωρῶν τούτους «διδακτοὺς τοῦ διαβόλου καὶ ψευδοθεολόγους αἱρετικοὺς ἐκ Γερμανίας» (αὐτ. σ. 71), δι᾽ ὧν διεφθάρη ἡ ὀρθοδοξία (αὐτ. σ. 241)! Μετ᾽ ἀναρμόστων δ᾽ ἐκφράσεων ἐξεφράζετο περὶ ἑνὸς ἑκάστου τῶν καθηγητῶν τῆς σχολῆς. Πρβλ. *Δ. Σ. Μπαλάνου*, ὁ «Ἀπόστολος Μακράκης», Ἀθῆναι 1920, σ. 18 κ.ἑ.

[1] Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς συγκλήτου τῆς 16 Φεβρουαρίου 1880 ὁ ἀντιπρύτανις Ν. Δαμαλᾶς καὶ ὁ κοσμήτωρ τῆς θεολογικῆς σχολῆς Καλογερᾶς ἀνέφεραν ὅτι ἡ περὶ δαρβινισμοῦ διδασκαλία τοῦ Ζωχιοῦ, καθ᾽ ἧς διεμαρτύρετο ἡ ἱερὰ σύνοδος, «προεκάλεσε παρανοήσεις θρησκευτικὰς καὶ σκάνδαλα». Ἡ σύγκλητος ἀνέθεσε τῷ πρυτάνει νὰ συστήσῃ τῷ Ζωχιῷ «ἵνα μὴ γεννῶνται ἐκ τῆς διδασκαλίας του παρεξηγήσεις ταράττουσαι τὸ θρησκευτικὸν τῶν φοιτητῶν φρόνημα». Καὶ ἐν συνεδρίᾳ τῆς 4 Ἀπριλίου 1880 διεμαρτυρήθησαν ὁ Δαμαλᾶς καὶ ὁ Καλογερᾶς. Ἐν δὲ τῇ συνεδρίᾳ τῆς 12 Ἀπριλίου 1880 ἀνακοινοῦται ὅτι ὁ Ζωχιὸς ἠρνήθη ὅσα τῷ ἀπεδόθησαν ὅτι εἶπεν ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων, «κατὰ παρανόησιν τῶν λεχθέντων» καὶ διεβεβαίωσεν ὅτι «ἤθελε διασαφήσει ἔτι μᾶλλον τὸ ἄσχετον τῶν φυσιολογικῶν θεωριῶν πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν ἀκροωμένων».

[2] Ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν φυλλαδίῳ: «Ἡ μετάφρασις τοῦ εὐαγγελίου. Ὑπόμνημα τῆς θεολογικῆς σχολῆς πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον» (Ἀθῆναι 1902).

6) Ἐν ἔτει 1901 ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακεὶμ γ΄ ἔστειλε πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔγγραφον περὶ τῶν ληπτέων μέτρων διὰ τὴν τελεσφόρον καταπολέμησιν τῶν τάσεων πρὸς ἀρχὰς καὶ θεωρίας ἀντιθρησκευτικὰς καὶ θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας. Ἐπὶ τοῦ ἐγγράφου τούτου ἐζήτησε τὸ ὑπουργεῖον τὴν γνώμην τῆς θεολογικῆς σχολῆς. Αὕτη, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 21 Δεκεμβρίου 1901, ἀνέθεσεν εἰς τὸν καθηγητὴν Ρώσην τὴν σύνταξιν σχετικοῦ ὑπομνήματος περὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅπερ ἀναγνωσθέν, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 21 Ἰανουαρίου 1902, παμψηφεὶ ἐπεκυρώθη. Τὸ μακρὸν τοῦτο ὑπόμνημα [1] κύρια μέσα θεραπείας θεωρεῖ τὴν μόρφωσιν καὶ μισθοδοσίαν τοῦ κλήρου καὶ τὴν κατάλληλον θρησκευτικὴν διδασκαλίαν.

7) Ἐν ταῖς συνεδρίαις τῆς 2 Ὀκτωβρίου 1902 καὶ 23 Ἰανουαρίου 1903 προέτεινεν ἡ σχολὴ λῆψιν μέτρων κατὰ προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν τῶν Λατίνων.

8) Ἐν ἔτει 1903 ἡ ἱερὰ σύνοδος διὰ τοῦ ὑπουργείου ἔστειλε τῇ θεολογικῇ σχολῇ ἀντίγραφον ἐπιστολῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ζητοῦσα συγχρόνως τὴν γνώμην αὐτῆς ἐπὶ τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ προβαλλομένων ζητημάτων, ἤτοι περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν, περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν Παλαιοκαθολικῶν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ περὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ ὠφελίμου τῆς ἀποδοχῆς τοῦ γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου. Ἡ σχολή, ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 10 Μαΐου 1903, ὁμοφώνως ἀπεδέχθη τὴν ἐντολῇ αὐτῆς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ρώση διατυπωθεῖσαν ἀπάντησιν, καθ' ἥν: α΄) θεωρεῖται ἡ ἕνωσις τῶν ἐκκλησιῶν τό γε νῦν ἔχον ἀδύνατος, διὸ δέον ἡ ἐκκλησία «νὰ ἀρκῆται ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς εἰλικρινῆ πρὸς πάσας τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας χριστιανικὴν ἀγάπην»· β΄) θεωρεῖται ἡ ἕνωσις μετὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν ἀδύνατος, «ἐνόσῳ οὗτοι ἐμμένουσιν ἐν ταῖς διατυπωθείσαις ἀρχαῖς τοῦ συνεδρίου αὐτῶν»· γ΄) ὡς πρὸς τὸ ἡμερολόγιον ἀποφαίνεται ὅτι «ἐὰν ἅπασαι αἱ κατὰ τόπους ὀρθόδοξοι ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς πεισθῶσιν ὅτι αἱ περιστάσεις τῶν ἐθνῶν τῶν διαφόρων ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν εἶναι κατάλληλοι πρὸς μεταρρύθμισιν τοῦ ἡμερολογίου, ἄνευ σκανδαλισμοῦ τῶν συνειδήσεων τῶν ἁπλουστέρων, τῶν μὴ δυναμένων νὰ διακρίνωσι τὰ δογματικὰ καὶ τὰ λειτουργικὰ ἀπὸ τῶν ἀστρονομικῶν ζητημάτων, δύνανται αὗται ἐν συνεννοήσει μετὰ τῆς πολιτείας ἑκάστης κατὰ τόπον ἐκκλησίας νὰ μεταρρυθμίσωσι τὸ νῦν ἐν χρήσει ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον, συμφώνως πρὸς τὰς προόδους τῆς ἀστρονομίας».

9) Ζητηθείσης παρὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου τῆς γνώμης τῆς σχολῆς περὶ μελετωμένης συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου, μετὰ συζήτησιν (19/12/24 καὶ 11/2/25), ὁμοφώνως ἀπεφάνθη αὕτη ὑπὲρ τῆς ἀναβολῆς τῆς συνόδου [2].

10) Κατόπιν παρακλήσεως τῆς ἱερᾶς συνόδου (συνεδρία 2/12/32), ἡ σχολὴ ἐξέφερε γνώμην περὶ Μασσωνισμοῦ (9/6/33), ἀποφανθεῖσα, μετὰ ἐπισταμένην μελέτην

[1] Ἐν βιβλίῳ πρακτικῶν σχολῆς 1902, σελ. 226—248.

[2] Πρβλ. *Δ. Σ. Μπαλάνου*, «Εἶναι ἀναγκαία καὶ σκόπιμος ἡ σύγκλησις οἰκουμενικῆς συνόδου;» (1925).

καὶ συζήτησιν, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς μασσωνισμός, ἀκολουθῶν τὰς ἀρχὰς τοῦ σκωτικοῦ συστήματος, ὅπερ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ γαλλικὸν σύστημα, στηρίζεται ἐπὶ συντηρητικῶν ἀρχῶν, δὲν εἶναι θρησκευτικὴ ὀργάνωσις οὐδὲ σωματεῖον ἐπιδιῶκον θρησκευτικοὺς σκοποὺς ἢ ἔχον ἀντιθρησκευτικὸν ἢ ἀντιχριστιανικὸν ἢ ἀντιηθικὸν χαρακτῆρα. Ὁ καθηγητὴς κ. Μπρατσιώτης μειοψηφήσας ἐξέθεσε τὰς ἀπόψεις του ἐν ἰδίῳ ὑπομνήματι (15/6/33).

11) Ἡ σχολὴ ἐρωτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου (29/5/33) περὶ τοῦ παλαιοημερολογητικοῦ ζητήματος, ἀπήντησεν ὅτι «ἡ ὑπὸ τῶν παλαιοημερολογιτῶν δημιουργουμένη ἀνωμαλία ἀποτελεῖ ζήτημα καθαρᾶς ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καὶ δημοσίας τάξεως, διὰ τὴν διευθέτησιν τοῦ ὁποίου ἁρμοδία εἶναι ἡ ἱερὰ σύνοδος, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ ὑπουργείου». Ἐν τῇ συνεδρίᾳ της δὲ τῆς 29 Μαΐου 1935 ἡ σχολὴ ἀπεδοκίμασε τὴν στάσιν τῶν τριῶν παλαιοημερολογιτῶν ἱεραρχῶν καὶ ἐνέκρινε πλήρως τὰ κατ' αὐτῶν ληφθέντα μέτρα.

12) Ζητηθείσης παρὰ τοῦ ὑπουργείου τῆς γνώμης τῆς σχολῆς περὶ ὑποβληθέντων ὑπὸ τῆς ἱερᾶς συνόδου νομοσχεδίων, ἡ σχολὴ ἐξέφερε τὴν γνώμην της ἐπ' αὐτῶν (15/6/36).

13) Ἡ σχολὴ κατὰ τὰς συνεδρίας τῆς 2 Ὀκτωβρίου καὶ 11 Νοεμβρίου 1936 ἐνέκρινεν ὁμοφώνως τὴν ἀποστολὴν ἐγγράφου πρὸς τὸ ὑπουργεῖον καὶ ἐν ἀντιγράφῳ πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον, δι' οὗ νὰ ζητῆται ἡ κατάργησις περιπτώσεων καθ' ἃς δύναται νὰ χειροτονηθῇ ἀρχιερεὺς ἄνευ πτυχίου τῆς θεολογικῆς σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου, ὅπερ ἤδη τὸ 1878 ἐχαρακτηρίζετο, ὡς προανεφέρθη, ὑπὸ τοῦ τότε πρυτάνεως Ἀνδρέου Ἀναγνωστάκη [1] «προσὸν ἀπαραίτητον ἐν τῇ παρούσῃ πνευματικῇ προόδῳ τοῦ ἔθνους, ἐὰν μὴ ἀνεχώμεθα ἡμέραν τινὰ τὸ ποίμνιον σοφώτερον τῶν ποιμένων», καὶ νὰ προτείνηται ἡ ἐπαναφορὰ ἐν ἰσχύϊ τῆς παλαιοτέρας σχετικῆς διατάξεως, καθ' ἣν ἀπαραίτητον προσὸν ἀρχιερωσύνης ἦτο τὸ πτυχίον.

ΙΕ'. ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Αὕτη εἶναι ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ ἡ ἱστορία τῆς θεολογικῆς σχολῆς κατὰ τὴν λήξασαν πρώτην ἑκατονταετηρίδα τοῦ βίου της. Ἤδη ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου πανθωμολογεῖτο «τρανώτατα τὸ μέγεθος τῆς ὠφελείας, ἥτις δύναται νὰ πηγάσῃ ἐκ τῆς θεολογικῆς ταύτης σχολῆς» [2] καὶ ἐξεδηλοῦτο ἡ λύπη τῶν ἁρμοδίων διὰ τὸ ἀσυμπλήρωτον αὐτῆς, ἐνῷ «ὁ ἔξοχος προορισμὸς αὐτῆς ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐλαχίστην ἔλλειψιν πολλῆς προσοχῆς ἀξίαν, ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς περιμένει ἡ κοινωνία τὴν δόξαν καὶ τὴν στερέωσιν τῆς θρησκείας ἡμῶν» [3], ἀφοῦ μάλιστα «ἑκα-

[1] Πρυτανικὴ λογοδοσία τοῦ 1878.

[2] Πρβλ. Λόγον σχολάρχου θεολογ. σχολῆς *Μισαὴλ Ἀποστολίδου*, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου τῇ 3 Μαΐου 1837.

[3] *Κ. Ν. Κωστῆς*, ἐν τῷ πρυτανικῷ του λόγῳ τῆς 4 Ὀκτωβρίου 1842.

στος ὁμολογεῖ βεβαίως ὅτι διὰ τῆς σχολῆς ταύτης καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας μόνον δύναται νὰ κατασταθῇ ποτε τὸ ἑλληνικὸν πανεπιστήμιον καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς μικρᾶς ἡμῶν πατρίδος ἐξακουστόν»[1]. Ἀληθῶς ἡ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ὕπαρξις θεολογικῆς σχολῆς, ἐν ᾗ μορφοῦνται ἐπὶ τοῦ παρόντος οἱ διδάσκαλοι τῆς θρησκείας καὶ οἱ ἀνώτεροι ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοί, καὶ ἐν ᾗ, ὡς ἐλπίζομεν, θὰ διαπαιδαγωγῶνται ἐν τῷ μέλλοντι πάντες οἱ κληρικοί, εἶναι πρὸς μεγίστην ὠφέλειαν οὐ μόνον τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου· διότι μόνον ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ὁ μέλλων λειτουργὸς καὶ διδάσκαλος τῆς ἐκκλησίας ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀκροασθῇ θεολογικῶν μαθημάτων ἐν πνεύματι ἐπιστημονικῷ καὶ συγχρόνως τῶν ἐνδιαφερόντων αὐτὸν μαθημάτων καὶ ἄλλων σχολῶν, μάλιστα δὲ τῆς φιλοσοφικῆς, καὶ νὰ ποτισθῇ εἰς τὰ νάματα τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, τὴν ὁποίαν οἱ μεγάλοι τῆς ἐκκλησίας πατέρες περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο καὶ ἐξετίμων ὡς παιδαγωγὸν εἰς Χριστόν. Διὰ τῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἀκροάσεως καθηγητῶν διαφόρων σχολῶν καὶ τάσεων, ὡς καὶ διὰ τοῦ συγχρωτισμοῦ μετὰ φοιτητῶν διαφόρων ἐπιστημῶν καὶ ἀντιλήψεων, ὁ μέλλων λειτουργὸς καὶ διδάσκαλος τῆς ἐκκλησίας ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ λάβῃ εἰκόνα ἀληθῆ τῆς κοινωνίας ἐν ᾗ μέλλει νὰ δράσῃ καὶ τῶν προβλημάτων, ἅτινα μέλλει νὰ ἀντιμετωπίσῃ· εἶναι δὲ πολὺ προτιμότερον ὁ μέλλων λειτουργὸς καὶ διδάσκαλος τῆς ἐκκλησίας νὰ λαμβάνῃ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἐπίγνωσιν ἀληθῆ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν προβλημάτων αὐτῆς, ὡς καὶ νὰ γνωρίζῃ πῶς ἔχει ἡ κοινωνία ἐν ᾗ θὰ δράσῃ, τίνες αἱ ἀντιλήψεις καὶ αἱ ἀνησυχίαι της καὶ τίνα τὰ ζητήματα, ἅτινα ἀπασχολοῦσιν αὐτήν, ἢ ἐγκεκλεισμένος ἐν περιβόλῳ σχολῆς, ἐν ᾗ τῷ παρίστανται τὰ πράγματα ἄλλως ἢ ὅπως ἔχουσιν ἐν τῇ πραγματικότητι, νὰ ἐξέλθῃ αὐτῆς ἀνίδεος τῶν συγχρόνων ἐπιστημονικῶν προβλημάτων καὶ κοινωνικῶν ἀντιλήψεων, ἀνέτοιμος νὰ ἀμυνθῇ, νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ δράσῃ.

Διὰ τῆς πανεπιστημιακῆς μορφώσεως οἱ λειτουργοὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι τῆς ἐκκλησίας ἵστανται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τοὺς λοιποὺς ἐπιστήμονας καὶ διὰ τοῦ πανεπιστημιακοῦ πνεύματος, ὅπερ εἰσδύει εἰς τὰς ψυχάς των, ἀποφεύγουσι τὰ μειονεκτήματα, ἅτινα παρακολουθοῦσι μοιραίως τὴν ἐν σεμιναρίοις μόρφωσιν. Ἡ ἐν πανεπιστημίῳ ἀνωτέρα μόρφωσις τοῦ κλήρου εἶναι οὐ μόνον ἐπὶ πραγματικῷ συμφέροντι τῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἔχει οὕτω πεφωτισμένους λειτουργούς, ἀληθῶς ἐπιδρῶντας ἐπὶ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ συμφέροντι τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ τῆς πολιτείας, ἥτις δὲν δύναται πράγματι νὰ εὐημερῇ ἐὰν τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα δὲν εἶναι ὑγιῶς καὶ κανονικῶς ἀνεπτυγμένον.

Τῆς πανεπιστημιακῆς ταύτης μορφώσεως τῶν λειτουργῶν καὶ διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας πολέμιοι εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἄγαν ζηλωταί, φοβούμενοι τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐρεύνης, ὅπερ διέπει τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐχθροὶ τῆς ἐκκλησίας, μὴ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἐνίσχυσιν

[1] *Ἀν. Ἀναγνωστάκη*, πρυτανικὸς λόγος τῆς 26 Νοεμβρίου 1878.

αὐτῆς δι' ἐπιστημονικῶν ὅπλων, ὡς καὶ ἄγαν νεωτερισταί, θεωροῦντες τὴν θεολογίαν ὡς ἀναξίαν νὰ καλλιεργῆται ἐν πανεπιστημίῳ.

Ἡ ὑπὸ ζηλωτῶν οὐ κατ' ἐπίγνωσιν καταδίκη τῆς θεολογικῆς πανεπιστημιακῆς μορφώσεως, ὡς ἀγούσης εἰς ἐλευθερωτέρας ἀντιλήψεις, ἰσοδυναμεῖ πρὸς καταδίκην αὐτῆς τῆς ἐκκλησίας. Πράγματι, ἐκκλησία μὴ δυναμένη νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ φῶς τῆς ἐπιστήμης δὲν θὰ ἦτο ζῶσα ἐκκλησία, δυναμένη νὰ διεκδικῇ ἀφοσίωσιν πρὸς αὐτὴν ἐκ μέρους τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων· θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ φυτοζωῇ ἐν ταῖς κατωτάταις βαθμίσι τοῦ ὄχλου, ὡς αἱ ἀρχαῖαι λαϊκαὶ θρησκεῖαι, κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ καταστῇ διὰ τοῦ φανατισμοῦ ἐπικίνδυνος, ἀλλὰ δὲν θὰ ἠδύνατο πλέον νὰ ἔχῃ ἀληθῆ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀνθρωπότητος. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς ἐρεύνης ἐν τῷ πανεπιστημίῳ δύναται νὰ φέρῃ εἰς ὑπερβολὰς καὶ πλάνας, ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι θεοσύστατον καθίδρυμα, ὡς ἡ ἐκκλησία, οὐδὲν ἔχει νὰ φοβηθῇ ἐξ ἀνθρωπίνων πλανῶν· αὗται παρέρχονται, ἐκείνη μένει [1]. Ἀλλὰ διατὶ ἆρά γε νὰ νομίζωμεν ὅτι περισσοτέρους κινδύνους διατρέχει τὸ γνήσιον πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκ πλανῶν γεννωμένων ἐν πανεπιστημίοις, ὑπὸ τὸ διαυγὲς τῆς ἐπιστήμης φῶς, ἢ ἐκ πλανῶν γεννωμένων ἐν σεμιναρίοις διὰ τῆς ξηρᾶς προσηλώσεως εἰς τὸν τύπον καὶ τὸ γράμμα; Ἄλλως ἡ πλάνη, ἥτις δύναται νὰ προκύψῃ τυχὸν ἐκ τῆς ἐρεύνης, δύναται καὶ νὰ πολεμηθῇ διὰ τῆς ἐρεύνης· καὶ οὐ μόνον βλαβερὰ δὲν εἶναι, ἀλλ' ἐν τισι καὶ ἀναγκαία, διότι ἡ ἀλήθεια ἵνα ἀναλάμψῃ ὀφείλει νὰ διέλθῃ σχεδὸν πάντοτε τὴν σκοτεινὴν τῆς πλάνης ἀτραπόν· «δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα καὶ οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν» [2]. Ἡ συζήτησις καὶ ἡ ἔρευνα φέρει τὴν ζωήν, ἡ τυφλὴ καὶ μονομερὴς προσήλωσις εἰς τὸ γράμμα ἄγει εἰς τὴν ἀποτελμάτωσιν καὶ τὴν νέκρωσιν [3].

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἱδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου ἄγαν συντηρητικὰ στοιχεῖα εἶχον ζωηρὰς ἀνησυχίας μὴ ἐν τῷ ἱδρύματι τούτῳ διδάσκηται ἡ ἀθεΐα καὶ ἡ ἀσέβεια [4], καὶ μέχρι σήμερον ἔτι ζηλωταὶ οὐ κατ' ἐπίγνωσιν διαβάλλουσι τὸ ἔργον τῆς θεολογικῆς σχολῆς· ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ἡ θεολογικὴ σχολὴ προσέφερεν ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διαπαιδαγωγήσασα τόσους λειτουργοὺς καὶ διδασκάλους αὐτῆς, προαγαγοῦσα τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην, προλαβοῦσα πολλάκις ὑπερβολάς, συντελέσασα εἰς ὑγιᾶ κατεύ-

---

[1] Ὡς λέγει ὁ Χρυσόστομος: «Πόσοι ἐπολέμησαν τὴν ἐκκλησίαν καὶ οἱ πολεμήσαντες ἀπώλοντο, αὕτη δὲ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν ἀναβέβηκεν. Τοιοῦτο ἔχει μέγεθος ἡ ἐκκλησία· πολεμουμένη νικᾷ· ἐπιβουλευομένη περιγίνεται· ὑβριζομένη λαμπροτέρα καθίσταται· δέχεται τραύματα καὶ οὐ καταπίπτει· ὑπὸ τῶν ἑλκῶν κλυδωνίζεται ἀλλ' οὐ καταποντίζεται· χειμάζεται ἀλλὰ ναυάγιον οὐχ ὑπομένει· παλαίει ἀλλ' οὐχ ἡττᾶται· πυκτεύει ἀλλ' οὐ νικᾶται» (Ὅτε τῆς ἐκλησίας ἔξω εὑρεθεὶς Εὐτρόπιος ἀπεσπάσθη . . ., ἐν Migne Ἑ. Π. 52, 397 - 8).

[2] Α' Κορινθίων, 11, 19.

[3] Πρβλ. *Δ. Σ. Μπαλάνου*, «Εἶναι ἡ θεολογία ἐπιστήμη;» (1906).

[4] Ὁ εὐσεβὴς μητροπολίτης Ἀθηνῶν Νεόφυτος μετὰ δέους τινὸς ἀπέβλεπε πρὸς τὸ πανεπιστήμιον (πρβλ. πρακτικὰ συγκλήτου 28.5.1838). Καὶ ὁ οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ζηλωτὴς ἐπίσκοπος Καρυστίας Μακάριος συνίστα τῷ Μακράκῃ νὰ ἐξεγείρῃ τὸν ὄχλον τῶν Ἀθηνῶν ἵνα καύσῃ τὸ πανεπιστήμιον! («Ὀρθόδοξος Ἐπιθεώρησις» 15.10.1870).

θυνσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, ἐργασθεῖσα διὰ τὴν μείωσιν τοῦ φανατισμοῦ, τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῆς τυπολατρείας, κακῶν ἐπίσης ἐπικινδύνων ὅσον καὶ ἡ ἀπιστία, καὶ χρησιμεύσασα οἱονεὶ ὡς μεσάζουσα μεταξὺ ἐκκλησίας καὶ ἐπιστήμης, ἀπαμβλύνουσα τὰς μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰς ἀντιλήψεων. Ἄλλως μὴ λησμονῶμεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ τετάρτου καὶ πέμπτου αἰῶνος, ὅτε συμπίπτει ἡ χρυσῆ ἐποχὴ τῆς ἐκκλησίας μας, οἱ μεγάλοι αὐτῆς ἱεράρχαι, οἱ κλεΐσαντες αὐτήν, δὲν ἐμορφοῦντο εἰς ἀσήμους τινὰς ἱερατικὰς σχολὰς ἀλλ' ἐμελέτων τὰς γραφὰς καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν φιλολογίαν εἰς θεολογικὰς σχολάς, ἔχοντες ἰδίως καθοδηγὸν τὸν θιασώτην τῆς ἐρεύνης καὶ κατ' ἐξοχὴν φιλελεύθερον ἄνδρα, τὸν πολὺν Ὠριγένη († 254), συμπληροῦντες ἅμα τὴν μόρφωσίν των ἐν ἐθνικαῖς σχολαῖς, ἐν αἷς ἐδιδάσκοντο τὴν ἑλληνικὴν σοφίαν ὡς παιδαγωγὸν εἰς Χριστὸν καὶ ἤκουον, ἄνευ σκανδαλισμοῦ, αὐτόχρημα ἐχθρικὰς πρὸς τὴν θρησκείαν των διδασκαλίας, καρπούμενοι τὸ χρήσιμον καὶ φυλασσόμενοι ἀπὸ τοῦ βλαβεροῦ [1].

Ὅτι βεβαίως οἱ ἐχθροὶ τῆς ἐκκλησίας μετὰ δυσφορίας βλέπουσι τὴν ἐν τῷ ἀνωτάτῳ ἐπιστημονικῷ καθιδρύματι καλλιέργειαν τῆς θεολογίας εἶναι εὐεξήγητον, εἰ καὶ δὲν θὰ ὤφειλε νὰ παροραται ὑπ' αὐτῶν ὅτι πλέον ἐπικίνδυνος διὰ τὰς ἀντιλήψεις των θὰ ἦτο ἐκκλησία διαπνεομένη ὑπὸ ἀρχῶν ἀδιαλλαξίας καὶ φανατισμοῦ ἢ καταλλήλως διαπαιδαγωγουμένη εἰς τὸ ἀληθὲς χριστιανικὸν πνεῦμα καὶ χαλιναγωγουμένη ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰς ξένας πεποιθήσεις. Ὅλως δ' ἀσύστατος εἶναι καὶ ἡ γνώμη τῶν ἀρνουμένων εἰς τὴν θεολογίαν τὰ ἐπιστημονικὰ στοιχεῖα τὰ καθιστῶντα αὐτὴν ἱκανὴν νὰ καλλιεργῆται ἐν πανεπιστημίῳ [2]. Τοὐναντίον ἡ ὕπαρξις τῆς θεολογικῆς σχολῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἐπιβάλλεται καὶ λόγῳ τῶν πανεπιστημιακῶν παραδόσεων, ὡς καὶ λόγῳ τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιεχομένου αὐτῆς, τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως καὶ ἀλληλεπιδράσεως τῶν ἐπιστημῶν, ὡς καὶ τῆς ὑψίστης σημασίας, τὴν ὁποίαν ὁ θρησκευτικὸς παράγων διαδραματίζει ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ.

Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ὑγιὴς θρησκευτικότης εἶναι σπουδαιότατος συντελεστὴς κοινωνικῆς προόδου καὶ πολιτειακῆς εὐρυθμίας καὶ ὅτι κατ' ἐξοχὴν ἐν καλῶς λειτουργούσαις θεολογικαῖς σχολαῖς δύναται νὰ καλλιεργηθῇ αὕτη, εἶναι σαφὲς ποία δέον νὰ δοθῇ προσοχὴ πρὸς τόνωσιν τῆς μοναδικῆς ἑλληνικῆς θεολογικῆς πανεπιστημιακῆς σχολῆς, ἥτις καταλλήλως ἀναπτυσσομένη θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ οὐ μόνον φυτώριον κλήρου ἀληθῶς ἀξίου τῆς ὑψηλῆς του ἀποστολῆς, ἀλλὰ καὶ διορθόδοξον, ἂν μὴ παγχριστιανικὸν ἐπιστημονικὸν κέντρον, σήμερον μάλιστα ὅτε, κακῇ μοίρᾳ, δὲν λειτουργοῦσιν αἱ ρωσικαὶ θεολογικαὶ ἀκαδημίαι.

---

[1] «Καθάπερ τῆς ροδονιᾶς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι, τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ τῶν τοιούτων λόγων ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξώμεθα» (*Μ. Βασιλείου*, «Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων», κεφ. 3, ἐν **Migne** Ἑ. Π. 31,596).

[2] Ἐκτενῆ ἀναίρεσιν τῶν τοιούτων ἀντιλήψεων ἴδε ἐν *Δ. Σ. Μπαλάνου*, «Εἶναι ἡ θεολογία ἐπιστήμη;» Ἀθῆναι 1906.

Εὐτυχῶς ἡ σημασία τῆς θεολογικῆς σχολῆς γενικῶς ἀνεγνωρίσθη καὶ ἀνωμολογήθη καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς μετὰ τῶν ἄλλων σχολῶν τοῦ πανεπιστημίου, ὡς καὶ μετὰ τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐκκλησίας [1], ὡς συνόλων, ὑπῆρξαν πάντοτε ἁρμονικαί.

Σήμερον, ὅτε οὐ μόνον εἰς τὴν Δύσιν ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ὁμοδόξους βαλκανικὰς χώρας ἐλήφθησαν μέτρα δι' ὧν ἀπαιτεῖται ἡ πανεπιστημιακὴ μόρφωσις τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν θὰ ληφθῶσι τοιαῦτα μέτρα, ἐφόσον εὐτυχῶς γενικῶς κατενοήθη ἡ ἐπίδρασις τοῦ θρησκευτικοῦ παράγοντος εἰς τὴν ὑγιᾶ διαμόρφωσιν τῶν πολιτῶν καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ πολιτειακὸν συμφέρον ἐπιβάλλει τὴν μέριμναν τῆς ὑγιοῦς κατευθύνσεως τῆς θρησκευτικότητος. Ἄλλως θὰ ἦτο ἀκατανόητον ἐάν, ἐνῷ διὰ τὸ ἐλάχιστον πολιτειακὸν ὑπούργημα ἀπαιτεῖται πτυχίον πανεπιστημιακόν, δὲν ἀπῃτεῖτο τοιοῦτο διὰ τὸ πνευματικώτερον καὶ ὑψηλότερον ὑπούργημα, οἷον εἶναι τὸ ἔργον τοῦ πνευματικοῦ ποιμένος, ὅστις ἀσκεῖ «τὴν τέχνην τεχνῶν καὶ ἐπιστήμην ἐπιστημῶν, ἄνθρωπον ἄγουσαν τὸ πολυτροπώτατον καὶ τὸ ποικιλώτατον τῶν ζῴων»[2]. Ὡς ὀρθῶς ἔλεγεν ὁ περιφανὴς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς τοῦ δ' αἰῶνος Γρηγόριος ὁ Νύσσης «αἰσχρὸν ἀδελφοὶ καὶ παντάπασιν ἄτοπον τὸν μὲν κυβερνήτην μὴ γίνεσθαι, εἰ μὴ τῆς κυβερνητικῆς ἐπιστήμων εἴη· τὸν δὲ ἐπὶ τῶν οἰάκων τῆς ἐκκλησίας καθήμενον ἀγνοεῖν ὅπως ἂν τὰς τῶν συμπλεόντων ψυχὰς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Θεοῦ καθορμίσειε. Πόσα γὰρ γέγονε δι' ἀπειρίας τῶν καθηγουμένων αὔτανδρα τῶν ἐκκλησιῶν ναυάγια;» [3].

Ἡ θεολογικὴ σχολή, ἥτις τόσα ἐπετέλεσε κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετηρίδα, παρ' ὅλας τὰς ἀντιξόους συνθήκας ὑφ' ἃς ἔζησε κατὰ τὸ πλεῖστον διάστημα ταύτης, καὶ παρ' ὅλον τὸ ἀσυμπλήρωτον αὐτῆς ἀπὸ ἀπόψεως προσωπικοῦ μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἤδη ὅτε τὰ στελέχη αὐτῆς ποσοτικῶς τε καὶ ποιοτικῶς ἐνεδυναμώθησαν καὶ ὅτε γενικῶς κατενοήθη ἡ σπουδαία αὐτῆς συμβολὴ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπλάσεως, ἀναμφιβόλως θὰ συμβάλῃ ἔτι μᾶλλον, κατὰ τὴν ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς ἀρχομένην δευτέραν αὐτῆς ἑκατονταετηρίδα, τόσον διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης, ὅσον καὶ διὰ τὴν διαπαιδαγώγησιν ἀληθῶς ἐναρέτων καὶ πεφωτισμένων λειτουργῶν καὶ διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας, ὡς καὶ διὰ τὴν διαμόρφωσιν ὑγιοῦς θρησκευτικότητος καὶ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν πραγματικῶν θρησκευτικῶν ἰδεωδῶν.

---

[1] Ἐν ἔτει 1861 ἐγεννήθη ζήτημα μεταξὺ τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ τοῦ ἐκτάκτου τότε καθηγητοῦ τῆς θεολογίας ἀρχιμανδρίτου Ἀλ. Λυκούργου ἐκ τῆς ἑξῆς ἀφορμῆς: Ὁ Λυκοῦργος, διδάσκων περὶ θεοπνευστίας, ἐδίδασκεν ὅτι «ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ περιέχεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· πᾶσα δ' ἡ γραφὴ δὲν περιέχει μόνον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ». Τότε παρεστάθη ὑπό τινων ὅτι ὁ Λυκοῦργος ἠρνεῖτο δῆθεν τὴν θεοπνευστίαν καί, μετ' ἐπέμβασιν τῆς συνόδου, ὁ τότε μητροπολίτης Ἀθηνῶν Νεόφυτος ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν ἐντὸς 24ώρου τὸ βραδύτερον ἀποστολὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ χειρογράφου τῆς σχετικῆς πανεπιστημιακῆς παραδόσεως, πρὸς ἔλεγχον. Ὁ Λυκοῦργος, «ἐχόμενος τοῦ πανεπιστημιακοῦ γοήτρου», ἠρνήθη καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἐκώφευσεν εἰς σχετικὰς παραστάσεις τῆς συνόδου, λήξαντος οὕτω τοῦ ἐπεισοδίου. (Πρβλ. *Δ. Σ. Μπαλάνου*, «Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος», Ἀθῆναι 1923, σ. 16 κ. ἑ).

[2] *Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ*, Λόγος β', 16 (Migne Ἑ. Π. 35,425).

[3] *Γρηγορίου Νύσσης*, ἐπιστολὴ ιζ', (Migne Ἑ. Π. 46,105).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίναξ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τῶν καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν τῆς θεολογικῆς σχολῆς, κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετίαν (1837—1937)

Ἵνα καταδειχθῇ πόσον ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ πανεπιστημίου τελεσφόρως εἰργάσθη πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν θεολογικῶν γραμμάτων, κατὰ τὴν πρώτην ἑκατονταετίαν της, παραθέτομεν πίνακα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τῶν ἐν αὐτῇ διδαξάντων ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι τοῦ 1937, κατὰ τὴν χρονολογίαν τῶν διορισμῶν των. Ἐννοεῖται ὅτι ἐν τῷ πίνακι τούτῳ δὲν ἀναγράφονται διδακτικὰ βιβλία, ἄρθρα ἐν ἐφημερίσι, περιοδικοῖς, λεξικοῖς καὶ ἐγκυκλοπαιδείαις, λόγοι ἐπικήδειοι καὶ ἐκκλησιαστικοί, κριτικαί, ὡς καὶ καθαρῶς λαϊκὰ ἔργα, στερούμενα ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος. Ἔργα ἐν οἷς δὲν σημειοῦται τόπος ἐκδόσεως ἐξεδόθησαν ἐν Ἀθήναις.

Καὶ ἐν πρώτοις ***καθηγηταὶ*** τῆς σχολῆς ἔγραψαν τὰ ἑξῆς ἔργα:

1. Ὁ *Μ. Ἀποστολίδης*: Διατριβὴ αὐτοσχέδιος περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐξουσίας τῶν πατριαρχῶν καὶ περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς πρὸς τὴν ἐξουσίαν (ἐξεδόθη ἀνωνύμως 1843). Τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς πραγματεία (1847) καὶ περίληψις ταύτης, ὑπὸ τὸν τίτλον Ἐγχειρίδιον τῆς κατὰ Χριστὸν ἠθικῆς (1849). Περὶ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ (ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι 1862).

2. Ὁ *Θ. Φαρμακίδης*: Περὶ Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου (1838). Ὁ ψευδώνυμος Γερμανὸς (1838). Ἀπολογία (1840). Ἡ Καινὴ Διαθήκη, μετὰ ὑπομνημάτων ἀρχαίων (τόμοι ἑπτά, 1842—1845). Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων ἢ περὶ ὅρκου (1849). Περὶ βαττολογίας (1849). Ὁ συνοδικὸς τόμος ἢ περὶ ἀληθείας (1852). Ἔγραψεν ἐπίσης πλείστας διατριβὰς καὶ ἄρθρα ἐπὶ ἐπικαίρων ζητημάτων ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένῳ Λογίῳ Ἑρμῇ τῆς Βιέννης (1816—1819), ἐν τῇ Γενικῇ Ἐφημερίδι (Ναύπλιον 1825—1827) καὶ ἐν τῇ Ἀθηνᾷ.

3. Ὁ *Κ. Κοντογόνης*: Ἐγχειρίδιον ἑβραϊκῆς ἀρχαιολογίας (1844). Φιλολογικὴ καὶ κριτικὴ ἱστορία τῶν ἀπὸ τῆς α'—η' ἑκατονταετηρίδος ἀκμασάντων πατέρων τῆς ἐκκλησίας (τόμ. 2, 1851—3). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἁγίαν γραφὴν καὶ στοιχεῖα ἑρμηνευτικῆς (1859). Ἐκκλ. ἱστορία (α' τόμ. 1866 καὶ 1876). Ἄρθρα ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι, ὃν διηύθυνε (1857—1871).

4. Ὁ *Δ. Λιβερόπουλος:* Ὁμιλία εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ μαθήματος τῆς δογματικῆς θεολογίας (1853).

5. Ὁ *Δ. Κλεόπας:* Ἐπίκρισις χωρίων τινῶν ἐκ τοῦ περὶ τῶν Ο΄ ἑρμηνευτῶν τῆς Π.Δ. συγγράμματος τοῦ Κ. Οἰκονόμου (Λειψία 1846). Κυρίλλου Ἱερολύμων τὰ σῳζόμενα πρὸς ἀρχαῖα χειρόγραφα καὶ τὰς δοκιμωτέρας τῶν ἐκδόσεων ἀντιπαραβληθέντα, σημειώσεσί τε κριτικαῖς καὶ ἑρμηνευτικαῖς πλουτισθέντα (ἐξεδόθη ὑπὸ Φωτίου Ἀλεξανδρίδου, Ἱεροσόλυμα, τόμ. 2, 1867—8). Ἐξέδωκεν ἐπίσης τὴν ἑρμηνείαν εἰς τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Ἀνθίμου Ἱεροσολύμων, προτάξας βιογραφίαν τοῦ συγγραφέως καὶ εἰσαγωγὴν εἰς τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν (Ἱεροσόλυμα 1855), ὡς καὶ τὸν εἰσαγωγικόν του λόγον εἰς τὴν δογματικὴν θεολογίαν (ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι 1857 σ. 16 κ. ἑ.) καὶ ἄλλα τινὰ ἐν Εὐαγγ. Κήρυκι (ὑπὸ στοιχεῖα Δ. Κ.).

6. Ὁ *Π. Ρομπότης:* Ἱερὰ ἱστορία κατ' ἔκτασιν (1859). Ἀπάντησις εἴς τινα τῶν τοῦ Ἱερομνήμονος (1865). Χριστ. ἠθικὴ (1867). Λειτουργικὴ (1869). Περὶ τῆς στατιστικῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἠθικὴν (λόγος πρυτανικὸς 1875).

7. Ὁ *Ἀλ. Λυκοῦργος* ἐδημοσίευσε διαφόρους πραγματείας ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἱερομνήμων» (1859—1862), ὧν σπουδαιότεραι «περὶ θρησκείας» καὶ «ὁ ρῶσσος ἱερεὺς Πολυσσάδοφ ἐλέγχων καὶ ἐλεγχόμενος», ἔνθα πραγματεύεται περὶ τῶν λεγομένων συμβολικῶν βιβλίων. Ἐδημοσίευσεν ἐπίσης: ἔλεγχος κατὰ Ἰωνᾶ Κίγκ (1851). Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ Οὐρανίου τοῦ Σιμωνίδου καὶ Dindorf (1856).

8. Ὁ *Θ. Βίμπος:* Λόγος ἐναρκτήριος (Εὐαγ. Κήρυξ 1861 σ. 145 κ. ἑ.). Στοιχεῖα ἑβραϊκῆς γραμματικῆς (1866). Γαμικόν, ἤτοι περὶ συνοικεσίου ἐγκόλπιον (1892).

9. Ὁ *Ἀν. Διομήδης Κυριακός:* Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς συμβολικῆς (1866). Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία (Δοκίμιον 1872, δίτομος 1881, τρίτομος 1897—1898). Μελέται (1888). Περὶ θρησκευτικῆς ἀνοχῆς (1890). Ἀντιπαπικὰ (1893). Θεολογικαὶ διατριβαὶ (1898). Πατρολογία (1898). Λόγοι πιστοῦ (β΄ ἔκδ. 1907). Ἐξέδιδε τὴν Θρησκευτικὴν φωνὴν (1869—1871) καὶ τὴν Ὀρθόδοξον ἐπιθεώρησιν (1880—1882). Μετέφρασεν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ τὰς θρησκευτικὰς μελέτας τοῦ Guizot. Τὸ τμῆμα τῆς ἐκκλ. του ἱστορίας τὸ ἀφορῶν τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν μετεφράσθη γερμανιστὶ ὑπὸ Erwin Rausch (Leipzig 1902), καὶ τὰ ἀντιπαπικὰ ὡς καὶ ἄλλα τῶν ἔργων του μετεφράσθησαν εἰς διαφόρους ξένας γλώσσας.

10. Ὁ *Ν. Δαμαλᾶς:* Περὶ ἀρχῶν ἐπιστημονικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας (Λειψία 1865). Περὶ σχέσεως τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας πρὸς τὴν ὀρθόδοξον (Λονδῖνον 1867). Ἔκθεσις πρὸς τὴν ἱ. σύνοδον περὶ τῶν ἐν Βόννῃ πεπρα-

γμένων καὶ κρίσις περὶ αὐτῶν (1875). Ἑρμηνεία εἰς τὴν Κ. Δ. (τόμ. α' εἰσαγωγὴ Κ. Δ., τόμ. β'—γ' ἑρμηνεία συνοπτικῶν, 1876—1892). Περὶ διαρρυθμίσεως τῶν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας (1876). Ἡ ὀρθόδοξος πίστις, ἤτοι αὐθεντικὰ μνημεῖα τῆς πίστεως τῆς... ἐκκλησίας (1877). Περὶ ἀρχῶν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς σχέσεως ταύτης πρὸς τὴν θεολογίαν (1889). Εἰς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τοῦ Μάμουκα ἐξέδωκε τοὺς τρεῖς τελευταίους τόμους τῶν καταλοίπων Κοραῆ (1881—1889).

11. Ὁ *Ν. Καλογερᾶς:* Ἀλεξανδριναὶ θεολογικαὶ καὶ φιλοσοφικαὶ μελέται. Α' περὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ θεολ. σχολῆς (Πέστη 1867). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ποιμαντικὴν θεολογίαν (Εὐαγ. Κήρυξ 1869 σ. 15 κ. ἑ.). Ἱστορία τῆς ποιμαντορικῆς (Εὐαγ. Κήρυξ 1870 σ. 68 κ. ἑ.). Τὸ ὕψος τοῦ ποιμαντορικοῦ ἐπαγγέλματος (Εὐαγ. Κήρυξ 1871 σ. 33 κ. ἑ.). Ποιμαντικὴ (1883). Εὐθυμίου Ζιγαβηνοῦ, Ἑρμηνεία εἰς τὰς 14 ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου καὶ τὰς 7 καθολικὰς (τόμοι 2, 1887). Περὶ τοῦ ὅπως ἴσχυε καθ' ἡμῶν ὁ Λατῖνος, ἤτοι δημηγορίας Θωμᾶ τοῦ Μοροζίνη ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ (Λειψία 1890). Μᾶρκος ὁ Εὐγενικὸς καὶ Βησσαρίων ὁ καρδινάλις (1893). Τὸ ἔσχατον ὅριον τοῦ ἐν Βυζαντίῳ ἑλληνικοῦ κράτους (1894). Χριστιανικὴ ἀρχαιολογία (ἐξεδόθη μετὰ θάνατόν του, 1910, ὑπὸ Φ. Παπαδοπούλου). Διάφοροι μελέται, ἰδίως εἰς τὸ περιοδικὸν Εὐαγγελικὸς Κήρυξ.

12. Ὁ *Π. Παυλίδης:* Ἐναρκτήριος λόγος (1869). Ἡ περὶ Θεοῦ διδασκαλία κατὰ Φίλωνα τὸν Ἰουδαῖον (1873).

13. Ὁ *Ζ. Ρώσης:* Λόγος εἰσαγωγικὸς εἰς τὸ μάθημα τῆς Ὁμιλητικῆς ἐν τῇ Ριζ. σχολῇ (Εὐαγ. Κήρυξ 1867). Περὶ ἑνώσεως πασῶν τῶν θρησκειῶν καὶ ἐκκλησιῶν (1868). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἐγκυκλοπαιδείαν τῆς θεολογίας (Εὐαγ. Κήρυξ 1869 σ. 15 κ. ἑ.). Ὁ Παλαιοκαθολικισμὸς ἐν σχέσει πρὸς τὴν γνησίαν καθολικότητα καὶ ὀρθοδοξίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (1895). Ὀρθοδοξία καὶ Παλαιοκαθολικισμὸς (1896). Αἱ θεμελιώδεις δογματικαὶ ἀρχαὶ τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὰς τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ (1898). Ὀρθοδοξίας καὶ Παλαιοκαθολικισμοῦ ἀντίθεσις (1899). Σύστημα δογματικῆς ὀρθ. καθολ. ἐκκλησίας (τόμ. α' 1903). Πραγματεία περὶ τῆς οὐσίας ἐν τοῖς δόγμασι τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν (1903). Ἐπίσης ἐδημοσίευσε μελέτας δογματικοῦ ἰδίως περιεχομένου καὶ κριτικάς, μάλιστα ἐν τῷ Ἱερῷ Συνδέσμῳ, λόγους καὶ ἐκθέσεις πρὸς τὴν ἱερὰν σύνοδον περὶ τῶν ἐν Φρειβούργῳ καὶ Βόννῃ συνεδρίων τῶν Παλαιοκαθολικῶν, εἰς ἃ παρέστη. Πλήρης κατάλογος ἔργων του ἐν ἐπιμνημοσύνῳ λόγῳ Κ. Δυοβουνιώτου εἰς αὐτὸν (ἐπιστημονικὰ μνημόσυνα καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου σ. 3-41, 1935).

14. Ὁ *Ἐμ. Ζολώτας:* Δοκίμιον ἱστορίας τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς δουλώσεως τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἑρμηνευτικῶν σπουδῶν (1892). Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς Κ. Δ. (1893). Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν (1904. Τὸ 1890 εἶχεν ἐκδώσει ἑρμηνείαν τοῦ α΄ κεφαλαίου αὐτῆς καὶ τὸ 1892 συμβολὰς εἰς τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῆς). Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον (1906).

15. Ὁ *Προκόπιος Οἰκονομίδης:* Κριτικὴ ἑρμηνεία τῆς εὐαγγ. ῥήσεως «ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» (1878). Εἰσιτήριος εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν δογμάτων (1881).

16. Ὁ *Γ. Δέρβος:* Μελέτη περὶ μυθώδους πορείας τοῦ ἀποστόλου Πέτρου εἰς Ρώμην (1881). Λόγος εἰσιτήριος (ὑφηγητικὸς) εἰς τὸ μάθημα τῆς ἐκκλ. ἱστορίας (1881). Ἱστορικὴ μελέτη περὶ τῶν αἰτίων τῆς ὑπὸ τῶν ἑσπερίων κρατῶν τῆς Εὐρώπης καταπολεμουμένης καθολικῆς ἐκκλησίας (1884). Παιδαγωγικὴ μελέτη περὶ τῶν τριῶν ἱεραρχῶν (1885). Συμβολὴ εἰς τὴν χριστ. ἀρχαιολογίαν περὶ εὐκτηρίων οἴκων, συμβόλων καὶ εἰκόνων τῶν ἀρχαίων Χριστιανῶν (1890). Μελέτη περὶ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου (1896). Χριστιανικὴ γραμματολογία (τόμ. 3, 1903—1910). Λόγος περὶ τοῦ χρηματίσαντος πρώτου ἐπισκόπου Ἀθηνῶν (1913). Ἐγχειρίδιον τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας (1913).

17. Ὁ κ. *Ἰω. Μεσολωρᾶς:* Ἱερεμίου β΄ καὶ τῶν διαμαρτυρομένων θεολόγων τῆς Βυρτεμβέργης τὰ γράμματα περὶ τῆς αὐγουσταίας ὁμολογίας (1881). Συμβολικὴ τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (τόμ. α΄ 1883, παράρτημα 1893, τόμ. β΄ 1904). Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὴν πρακτικὴν θεολογίαν (1898). Γῆ ἁγία (1902). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν πρακτικὴν θεολογίαν (1911). Ἡ δύναμις τοῦ λόγου (1922). Οἱ κυριώτεροι ὁρισμοὶ καὶ κανόνες τῆς ἐκκλ. ῥητορικῆς (1924). Διάφοροι πραγματεῖαι, ἰδίως ἐν τοῖς περιοδικοῖς Ἀνάπλασις καὶ Ἱερὸς Σύνδεσμος, ὧν διετέλεσεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη διευθυντής.

18. Ὁ *Ἰγν. Μοσχάκης:* Ὁ Πλάτων καὶ οἱ θεοὶ τῆς πόλεως (1872). Μελέται περὶ τῶν Χριστιανῶν ἀπολογητῶν τοῦ β΄ καὶ γ΄ αἰῶνος (1876). Περὶ τῆς ῥητορείας τῆς ἁγ. γραφῆς (1877). Εἰσαγωγικὸς εἰς τὴν ἐκκλ. ῥητορικὴν λόγος (1878). Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ὡς ῥήτως ἐκκλησιαστικὸς (1883). Μελέται καὶ λόγοι ἐκκλησιαστικοὶ (3 συλλογαί, 1883, 1888, καὶ 1890). Θρησκευτικαὶ ὁμιλίαι (2 συλλογαί, 1890 καὶ 1892). Ὁ χριστιανικὸς οἶκος (1891). Ὁ δεκάλογος (1900). Μετέφρασεν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ τὰς μελέτας τοῦ Σχεϊδεμάχερ κατὰ ὑλισμοῦ (1874) καὶ τοῦ Χοῦβερ φιλοσοφίαν τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας (1883). Συνεξέδιδε μετὰ τοῦ Ἀ. Δ. Κυριακοῦ τὸ περιοδικὸν «Θρησκευτικὴ φωνή».

19. Ὁ *Ν. Παπαγιαννόπουλος*: Ἑρμηνεία τοῦ ὕμνου τοῦ προφήτου Ἀββακούμ (1894). Περὶ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ (1900). Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν (1907). Ἑβραϊκὴ γραμματικὴ (1912).

20. Ὁ κ. *Κ. Ράλλης*: Ποινικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (1907) καὶ πλείστας διατριβὰς κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας: Τὸ ἀναπαλλοτρίωτον τῆς ἐκκλ. περιουσίας 1893. Περὶ μεταθέσεως ἐπισκόπων 1898. Περὶ τῶν μυστηρίων μετανοίας καὶ εὐχελαίου 1905. Περὶ ἀδελφοποιΐας 1908. Περὶ τῶν ἀναδόχων 1909. Περὶ τῶν ἐπισκοπικῶν περιοδειῶν 1909. Περὶ τῶν λιτανειῶν 1910. Περὶ παραιτήσεως ἐπισκόπων 1911. Περὶ ἀσυλίας 1911. Περὶ ἑνώσεως μονῶν 1911. Περὶ ἑνώσεως καὶ ἐπιδόσεως ἐπισκοπῶν 1911. Περὶ τοῦ τῆς ἐπισκοπῆς προβιβασμοῦ 1911. Περὶ μεταθέσεως τῆς ἐπισκοπικῆς ἕδρας 1912. Περὶ τῶν ἐκκλ. κωδώνων 1913. Περὶ καθιερώσεως ναῶν 1913. Περὶ τῶν μοναστηριακῶν σφραγίδων 1914. Περὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ θείου λόγου 1914 κ.λ.π. Ἡ ἀπὸ τοῦ 1916 συγγραφική του δρᾶσις ἀναφέρεται εἰς τὴν νομικὴν σχολήν, ἧς ἔκτοτε εἶναι καθηγητής.

21. Ὁ *Χρ. Ἀνδροῦτσος*: Εἰσιτήριος λόγος εἰς τὴν ἀπολογητικὴν (Ἐκκλησ. Ἀλήθεια Κων/πόλεως 1895). Περὶ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος (2 τεύχη, Κωνσταντινούπολις 1896). Τὸ κακὸν παρὰ Πλάτωνι (2 τεύχη, 1896—1897). Συμβολικὴ ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου (1901, β΄ ἔκδ. 1930). Τὸ κῦρος τῶν ἀγγλικῶν χειροτονιῶν (Κών/πολις 1903). Ἡ τοῦ Πλάτωνος θεωρία τῆς γνώσεως (1903). Αἱ βάσεις τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν (Κών/πολις 1905). Δογματικὴ τῆς ὀρθ. ἀνατολικῆς ἐκκλησίας (1907). Δογματικαὶ μελέται (τεύχη 2, 1907 καὶ 1908). Οἱ πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας καὶ τὸ σιναϊτικὸν μετόχιον (1907). Κλῆρος καὶ θέατρον (1913). Ἐκκλησία καὶ πολιτεία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου (1920). Χριστιανικὴ ἠθικὴ (1925). Διάφοροι ἄλλαι φιλοσοφικαὶ μελέται.

22. Ὁ *Χρυσόστομος Παπαδόπουλος* (νῦν ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν) ἔχει γράψει πλεῖστα συγγράμματα καὶ πραγματείας, εἰς πάντας τοὺς κλάδους καὶ μάλιστα τὸν ἱστορικὸν ἀναφερόμενα. Πλήρης κατάλογος τῶν μέχρι τοῦ 1931 δημοσιευθεισῶν ἐργασιῶν του εὑρίσκεται εἰς τὰ «Ἐναίσιμα», ἤτοι τὸν τιμητικὸν τόμον ἐπὶ τῇ 35ίδι του (Ἀθῆναι 1931) σ. 3 κ. ἑ. (καὶ ἐν ἀνατυπώσει).

Αἱ σπουδαιότεραι τῶν μέχρι τοῦ 1931 ἐργασιῶν τοῦ μακαριωτάτου εἶναι αἱ ἑξῆς: Ἡ ἐκκλησία Ἱεροσολύμων κατὰ τοὺς 4 τελευταίους αἰῶνας (1900). Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Σταυροῦ καὶ ἡ ἐν αὐτῇ θεολ. σχολὴ (Ἱεροσόλυμα 1905). Ἱστορικαὶ μελέται (Ἱεροσόλυμα 1906). Κύριλλος Λούκαρις (Τεργέστη 1907). Οἱ πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσίας κατὰ τὸν ιζ΄ αἰῶνα (Ἱεροσ. 1907). Πρῶται σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ λατίνων μετὰ τὴν ἅλωσιν Κων/πόλεως (Ἱεροσ. 1908).

Ὁ ἅγιος Ἰω. ὁ Χρυσόστομος (Ἀλεξάνδρεια 1909). Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων (Ἱεροσόλυμα 1910). Ἀπόπειρα ἑνώσεως τῶν Ἄγγλων ἀνωμότων μετὰ τῶν ὀρθοδόξων (Ἀλεξάνδρεια 1911). Αἱ ποιμαντικαὶ καὶ ἡ πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴ τοῦ Παύλου (Ἀλεξ. 1912). Σαμουὴλ Καπασούλης (Ἀλεξ. 1912). Ἐκ τῆς ἐκκλ. ἱστορίας τῆς Κύπρου (Λάρναξ Κύπρου 1912). Ὑπόμνημα εἰς καθολικὴν ἐπιστολὴν Ἰακώβου (Ἀλεξ. 1913). Ὑπόμνημα εἰς καθολικὴν ἐπιστολὴν Ἰούδα (Ἀλεξ. 1913). Θεμελιώδεις νόμοι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν ἐρευνῶν (1914). Ὁ ἅγιος Διονύσιος ὁ μέγας, ἀρχιεπίσκοπος Ἀλεξανδρείας (Ἀλεξ. 1918). Ἱστορία τῆς Ριζαρείου ἐκκλ. σχολῆς (1919). Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (τόμ. α΄, 1920). Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ ἐν Ἀμερικῇ (1920). Οἱ νεομάρτυρες (1922). Τὸ σύμβολον τῆς β΄ οἰκουμ. συνόδου (1924). Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν (Ἱεροσ. 1925). Σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ λατίνων κατὰ τὸν ις΄ αἰῶνα (1925). Σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ διαμαρτυρομένων ἀπὸ Ἱερεμίου β΄ μέχρι Κυρίλλου Λουκάρεως (Ἱεροσ. 1927). Φύσις καὶ χαρακτὴρ τῆς Οὐνίας (1928). Ἡ ἐκκλησία Ἀθηνῶν (1928). Ἡ θεία λειτουργία τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου (1929). Ἡ ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ τουρκοκρατίας (1929). Τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης (1930). Ἐκ τῶν μετὰ τὸ 1931 δημοσιευμάτων τοῦ ἀρχιεπισκόπου σπουδαιότερα εἶναι τὰ ἑξῆς: Οἱ ἑορταστικοὶ λόγοι Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (Ἀλεξάνδρεια 1932). Ἡ τρίτη οἰκουμενικὴ σύνοδος καὶ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης (1932). Ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας (Ἀλεξάνδρεια 1933). Περὶ τῆς ἀνακηρύξεως ἁγίων ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ (1934). Ἱστορία ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας (Ἀλεξάνδρεια 1935). Τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα μετὰ τὴν α΄ οἰκουμενικὴν σύνοδον (1936). Καὶ ἐν Μ. Ἑ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ: ἡ ἐκκλησία Ἀντιοχείας 4, 895—905, ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος 10, 657—687 κ.λ. Ἱκαναὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἀρχιεπισκόπου μετεφράσθησαν εἰς ξένας γλώσσας.

23. Ὁ *Φίλ. Παπαδόπουλος* ἐδημοσίευσε τὰ ἑξῆς ἐγχειρίδια: Ἐκκλ. ρητορικὴ (1888). Λειτουργικὴ (1895). Κατηχητικὴ (1904). Ἐγκυκλοπαιδεία τῆς θεολογίας (1905). Ἐδημοσίευσεν ἐπίσης λόγους ἀπολογητικοὺς (1894), ὡς καὶ μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον τὸ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ οἰκουμενικῇ ἐκκλησίᾳ κρατῆσαν κατηχητικὸν σύστημα (1912). Ἔγραψεν ἐπίσης ἱκανὰ ἄρθρα ἐν τῇ Ἀναπλάσει καὶ ἀλλαχοῦ, ἰδίως περὶ τοῦ Παλαιοκαθολικισμοῦ, ἐν πνεύματι φιλίῳ πρὸς αὐτόν.

24. Ὁ κ. *Γρ. Παπαμιχαήλ:* Στατιστικὴ τῶν ἐν Μακεδονίᾳ χριστιανικῶν σχολῶν (ρωσιστί, Πετρούπολις 1905). Ὁ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βιβλιοθήκης τοῦ Σεραΐου κῶδιξ τῆς ὀκτατεύχου (Ἀλεξάνδρεια 1909). Ἡ κοινὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐν σχέσει πρὸς τὴν τῶν ἁγίων γραφῶν (Μετάφρ. ἐκ τοῦ ρωσικοῦ, Ἀλεξάνδρεια 1909). Ἀποκαλύψεις περὶ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ (Ἀλεξάνδρεια 1910). Σοσιαλισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς (Ἀλεξάνδρεια

1910). Βουδδισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς (Ἀλεξάνδρεια 1911). Αἱ περὶ ἑνώσεως «Σκέψεις» τοῦ πρίγκηπος Μαξιμιλιανοῦ καὶ σκέψεις ἐπὶ τῶν «Σκέψεων» (Ἀλεξάνδρεια 1911). Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (Πετρούπολις — Ἀλεξάνδρεια 1911). Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν (Ἀλεξάνδρεια 1911). Πνευματισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς (Ἀλεξάνδρεια 1912). Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς. Μνημόσυνα (ἐπιστημονικὴ νεκρολογία. Ἀλεξάνδρεια 1913). Μάξιμος ὁ Ἕλλην (Κάϊρον 1913). Σοσιαλιστικῶν εἰδώλων κατάλυσις (Ἀλεξάνδρεια 1914). Ἑλλάδος θρίαμβος (ἔκδ. β', Ἀλεξάνδρεια 1914). Ἑλληνικὰ προβλήματα (Ἀλεξάνδρεια 1915). Τὸ πρόβλημα τῶν κόσμων (κατὰ τὸν S. Glagoleff, Ἀλεξάνδρεια 1915). Ἐπιστήμονες καὶ θρησκεία (μετάφρ. ἐκ ρωσικοῦ, Ἀλεξάνδρεια 1916). Ἐκκλησία καὶ θέατρον (Ἀλεξάνδρεια 1918). Ὁ Πόντιος Πιλᾶτος (Ἀλεξάνδρεια 1918). Οἱ 3 ἱεράρχαι καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ ἀποστάτης (1920). Σοσιαλισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς (1921). Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον (ἔκδ. β', 1923). Ὁ Pasteur καὶ ἡ αὐτόματος γένεσις τῆς ζωῆς (1925). Ὁ Renan καὶ ὁ «Βίος τοῦ Ἰησοῦ» (1925). Ὁ Pascal ὡς ἀπολογητὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ (1925). Ἀκαδημεικοὶ περίπατοι: ἀπολογητικαὶ συζητήσεις περὶ τῶν ὑψίστων προβλημάτων. Εἰσαγωγή (1925). Ἀπολογητική, τεῦχος α' (1928). Μία μαθηματικὴ ἀπόδειξις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ (1931). Πλὴν τούτων ἐπιστημονικαὶ μελέται, κριτικαὶ καὶ ἄρθρα ἐπὶ θεολογικῶν καὶ ἄλλων θεμάτων, ἰδίως ἐν τοῖς θεολογικοῖς καὶ θρησκευτικοῖς περιοδικοῖς, ἅτινα διηύθυνε, ἤτοι ἐν Ἐκκλ. Φάρῳ καὶ Πανταίνῳ Ἀλεξανδρείας (Ἀλεξάνδρεια 1908—1918), τῷ Ἐκκλ. Κήρυκι (Ἀθῆναι 1918—1920) καὶ ἐν τῇ Θεολογίᾳ καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ (Ἀθῆναι ἀπὸ τοῦ 1923 μέχρι σήμερον).

25. Ὁ κ. *Ἀμ. Ἀλιβιζᾶτος:* Ἡ σημασία τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος κατὰ τὸν Εἰρηναῖον («Ν. Σιών», 1910). Τὸ πάσχα ὡς ἀκίνητος ἑορτὴ («Ν. Σιών», 1910). Ἡ νομικὴ θέσις τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὴν ἀπολογίαν τοῦ Ἰουστίνου («Ν. Σιών», 1910). Τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ λειτουργικὰ βιβλία («Ν. Σιών», 1911). Τὸ αἴτιον τῶν περὶ τοῦ πάσχα ἐρίδων τοῦ β' αἰῶνος (1911). Ἡ θρησκευτικὴ καὶ κατηχητικὴ διδασκαλία (1912). Die kirchliche Cesetzgebung des Kaisers Justinian I (Berlin, 1913). Συμβολαὶ εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος: Ὁ Γεώργιος Ἰακωβᾶτος καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀφομοίωσις τῆς Ἑπτανήσου (Ἐκκλ. Φάρος, 1915). Τὸ ἔργον τῆς νομοπαρασκευαστικῆς καὶ ἡ σύγκλησις τῆς ἱεραρχίας (1916). Περίληψις στατιστικῆς τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν ἐν τῷ κράτει θρησκευμάτων (1919). Ἡ κοινωνικὴ καὶ διοικητικὴ ὀργάνωσις καὶ δρᾶσις τῆς ἐκκλησίας (Θεσσαλον. 1920). Das Programm der orthodoxen Kirche («Internationale Zeitschrift», 1920). Περὶ χάριτος τῶν ποινῶν τῶν κληρικῶν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ (1920). Aspirations towards union («The christian East 1920). Ἡ ποινὴ τῆς ἐκπτώσεως τῶν ἐπισκόπων ἐκ τοῦ ἐπι-

σκοπικοῦ αὐτῶν θρόνου κατὰ τὸ δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας (1925). Καὶ πάλιν ἡ ποινὴ τῆς ἐκπτώσεως (1925). Ἡ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῆς ἐκκλησίας (1925). L'exode des Chrétiens de Turquie (1925). Das Partiarchat von Konstantinopel in neuer Zeit («Internationale Zeitschrift», Bern 1926). Αἱ σύγχρονοι εἰρηνευτικαὶ τάσεις καὶ τὰ ἐν Στοκχόλμῃ συνέδρια (1927). Die Weltkonferenz fuer Glauben und Verfassung und die Orthodoxe Kirche («Internationale Zeitschrift, 1929). Ὁ παγκόσμιος σύνδεσμος διεθνοῦς φιλίας διὰ τῶν ἐκκλησιῶν (1930). Τὸ «Ρηνάκι» τῆς Πλάκας (1930). Εἰς μνημόσυνον Adolf von Harnack (1931, μετεφράσθη εἰς τὴν γερμανικήν). Ἡ κωδικοποίησις τῶν ἱ. κανόνων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας («Ἐναίσιμα» 1931»). Ἡ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ (1932). The Orthodox Church and the Sacramental Grace (ἐν τῷ συλλογικῷ συγγράμματι The doctrine of Grace, London, 1932). Περὶ μικτῶν γάμων (Ἀλεξάνδρεια 1932). Τὸ δυνατὸν τῆς ἑνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν (ἐν τῷ συλλογικῷ συγγράμματι Χριτιάνσκογι Βοσζοσδένσνιγε, 1932, ρωσιστί). Ἡ βιβλικὴ καὶ ἱστορικοδογματικὴ βάσις τῆς κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς ἀποστολῆς τῆς ἐκκλησίας ἐξ ἀπόψεως ὀρθοδόξου (1933, μετεφράσθη τῷ αὐτῷ ἔτει γερμανιστί.) Ἑορτασμὸς ἐπιστημονικῆς δράσεως Χρ. Παπαδοπούλου, Ζ. Ρώσση καὶ Ἰωάννου Μεσολωρᾶ—Ἰωάννης Μεσολωρᾶς (1933). Ἀφοπλισμὸς καὶ Χριστιανισμός, (1934). Ἡ τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἀδιάκοπος συνέχεια μετὰ τῆς ἀδιαιρέτου ἐκκλησίας (Ἀλεξάνδρεια, 1934). The Greck Churchs Unbrocken continuaty with twe undivided Church (Church Quarterly Gloucester 1934). Les rapports de la legislation ecclésiastique de Justinien avec les canons de l'église (Pavia, 1935). Ὑπάρχουσι δογματικοὶ κανόνες; (1935).

26. Ὁ κ. *Κ. Δυοβουνιώτης:* Ἰωάννης Δαμασκηνὸς (1903). Ἡ μέση κατάστασις τῶν ψυχῶν (1904). Ἡ δογματικὴ τοῦ Χρ. Ἀνδρούτσου κρινομένη (1907). Ὀφειλομένη ἀπάντησις (1908). Hippolyts Schrift über die Segnungen Jakobs (μετὰ Ν. Βέη). Hippolyts Danielkommentar in Handschrift nº 573 des Meteoronklosters (Leipzig 1911). Der Scholien-Kommentar des Origenes zur Apokalypse Johannis (μετὰ Ad. Harnack, Leipzig 1911). Ὁ ὑπ' ἀριθ. 108 κῶδιξ τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἱερᾶς συνόδου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ἀλεξάνδρεια 1912). Ἰω. Χρυσοστόμου ἐκλογαὶ ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου (1912). Ἰω. Κασσιανοῦ διαλέξεις πατέρων (Ἀλεξάνδρεια 1913). Τὰ μυστήρια τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἐξ ἀπόψεως δογματικῆς (1913). Νικηφόρος Θεοτόκης (Ἱεροσόλ. 1913). Ἰωάννου Κασσιανοῦ διαλέξεις πατέρων (Ἀλεξάνδρεια 1913). Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ λόγοι ἀνέκδοτοι (Ἀλεξ. 1914). Μελέτιος Συρῖγος (1914). Μάξιμος ὁ πελοποννήσιος (Ἀλεξ. 1914). Νικηφόρου Θεοτόκη Λόγοι ἀνέκδοτοι καὶ ἐπιστολαὶ (1915). Μητροφάνης Κριτόπουλος (1915). Περὶ ἀφορισμοῦ (1916). Σχέσις ἐκκλησίας καὶ πολιτείας ἐν

τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι (1916). Καλλίνικος γ' πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1916). Κατάλογος κωδίκων βιβλιοθήκης Ζαγορᾶς (1916). Ὁ νομοκάνων Μανουὴλ Μαλαξοῦ (1916). Ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Δημ. Γεωργιάδου κρινομένη (1916). Συμβολαὶ εἰς ἐκκλησ. ἱστορίαν Λαρίσης (1916). Νομοκανονικαὶ μελέται (1917). Τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος ἐξ ἀπόψεως κανονικῆς (1919). Ἐκ τῶν νομοκανανικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου τὰ ὑπ' ἀριθ. 1457 καὶ 1458 (1920). Μελετίου Ἀθηνῶν ἐκκλ. ἱστορία (1920). Μελετίου Ἀθηνῶν περὶ τοῦ πῶς δεῖ ὁμιλίαν συγγράφειν (Ἀλεξ. 1922). Περὶ διδασκόντων καὶ διδασκομένων κατὰ Μ. Βασίλειον (1923). Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς (1923). Μιχ. Φωτεινὸς (1923). Κρίσις περὶ τῶν συγγραμμάτων Μακαρίου Αἰγυπτίου (1924). Ἀνέκδοτοι ἐγκύκλιοι καὶ ἔγγραφα μητροπόλεως Λαρίσης (1924). Κοσμᾶ Βεστίτορος ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς Χρυσόστομον (1925). Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου Λόγος ἀνέκδοτος εἰς τὴν ἀνακομιδὴν τοῦ λειψάνου Ἰω. Χρυσοστόμου (1925). Νεοφύτου Ἐγκλείστου ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἰω. Χρυσόστομον (1926). Συμμετοχὴ τοῦ Κωνσταντίας Ἐπιφανίου εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Ἰω. Χρυσοστόμου (1926). Ἀλέξιος Σπανὸς (Ἰωάννινα 1926). Ἀνέκδοτος ἑρμηνεία Μιχαὴλ Ἀκομινάτου εἰς Ἀποκάλυψιν (1928). Αἱ ἀνέκδοτοι κατηχήσεις τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχ. Ἀκομινάτου (1928). Τὸ δῆθεν διπλωματικὸν ἀπόρρητον τοῦ Ἰωσὴφ Βρυεννίου (1929). Γεώργιος Καλύβας (1929). Ἡ περὶ μυστηρίων διδασκαλία Γ. Καλύβα (1929). Ἀνθίμου Ἀθηνῶν Λόγος ἀνέκδοτος εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ (1930). Γ. Καλύβα ἡ σημασία τῆς α' καὶ β' εἰσόδου ἐν τῇ λειτουργίᾳ (1930). Ἀνθίμου Ἀθηνῶν λόγος ἀνέκδοτος περὶ τῶν τοῦ ἁγίου πνεύματος προόδων (1930). Ὁ μέγας Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ὁ Νανζιανζηνὸς ὡς φοιτηταὶ τοῦ ἀρχαίου πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1931). Δύο διαθῆκαι τῆς Ζαφείρας Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου (1931). Κυρίλλου Λαυριώτου ἀνέκδοτος ἑρμηνεία εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν (1931). Ὁ Ἀθηνῶν Ἄνθιμος καὶ πρόεδρος Κρήτης ὁ ὁμολογητὴς (1932). Περὶ τῆς ἑνώσεως τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας μετὰ τῆς ὀρθοδόξου καὶ τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν (1932). Ἀνέκδοτα ἐγκώμια εἰς τοὺς τρεῖς ἱεράρχας (Ἀλεξάνδρεια 1932). Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου Ματθαίου τοῦ Καμαριώτου ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους τρεῖς ἱεράρχας Βασίλειον τὸν μέγαν, Γρηγόριον τὸν θεολόγον καὶ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (1933). Ἀναστασίου Γορδίου Ἀπαρίθμησις ἁπασῶν τῶν ἐν τῇ πόλει τῆς Ζακύνθου ἐκκλησιῶν (1933). Ἀναστασίου Γορδίου Ἐπιγράμματα (1933). Λέοντος, Πρωτασηκρῆτις ὑπόμνησις πρὸς τὸν βασιλέα Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον τὸν νέον (1934). Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης Ξ. Α. Σιδερίδου, τῆς δωρηθείσης τῇ ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν (1934). Νικήτα Παφλαγόνος ἀνέκδοτον ἐγκώμιον εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (1934). Τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1346 χειρόγραφον τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν βιβλιοθήκης (1934). Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ εἰδήσεις τῶν βραχέων χρονικῶν τοῦ Σπ. Λάμπρου (1935). Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, Λύσεις θεολογικῶν ζητημάτων (1935). Ἐπιστημονικὰ

μνημόσυνα καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου. Ζῆκος Ρώσης (1935). Ὀνοματομαντεία (1935). Ἐκ τοῦ ἀρχείου τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Κιμώλου ἐγκύκλιοι καὶ ἔγγραφα (1935). Τὰ ὑπ' ἀριθ. 117 καὶ 356 χειρόγραφα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετοχίου τοῦ παν. τάφου (1936). Ἐπίσης ἐδημοσίευσε διάφορα ἄρθρα ἐν ἐκκλ. περιοδικοῖς καὶ μάλιστα ἐν Ἱερῷ συνδέσμῳ, ὃν διηύθυνε (1905—1917) καὶ ἐξέδωκεν ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Σπ. Λάμπρου τοὺς τελευταίους 7 τόμους τοῦ Νέου Ἑλληνομνήμονος (1921—1927).

27. Ὁ κ. *Δ. Μπαλᾶνος:* Εἶναι ἡ ὀρθόδοξος ἑλληνικὴ ἐκκλησία μόνον κοινωνία λατρείας; (1904). Ἡ περὶ δικαιώσεως διδασκαλία τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς ἐκκλησίας (1904). Ἡ περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἐπιστημονικὴ γνῶσις (1905). Εἶναι ἡ θεολογία ἐπιστήμη; (1906, μετεφράσθη σερβιστί). Ἡ ὁμολογία Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως (1906). Ἡ Λουκάρειος ὁμολογία (1907). Κρίσις τῆς δογματικῆς τοῦ κ. Ἀνδρούτσου (1907). Ἐκκλησία καὶ θέατρον (1909). Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς ἐν ταῖς θρησκείαις καὶ ἰδίως ἐν τῷ Χριστιανισμῷ (1910). Τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας περὶ ἁγίας τριάδος (1911). Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ (Παράρτημα Ἀθηνῶν Μαΐου 1912 σελ. 3921—3934). Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν (1912). Ἡ κρίσις τῶν κατηχήσεων (1915). Ἡ διδασκαλία τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἐν τοῖς σχολείοις (1919). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν δογμάτων (1919). Σύμβολα καὶ συμβολικὰ βιβλία (1919). Ἡ περίθαλψις τῶν ὀρφανῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ κράτει (1919). Ὁ Ἀπόστολος Μακράκης (1920). Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ (1920). Πολιτεία καὶ ἐκκλησία (1920). Ἰσίδωρος ὁ Πηλουσιώτης (1922). Ἡ πολυτέλεια κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας (1922). Ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Παν. Λεύκωμα 1922). Αἱ θυσίαι τοῦ κλήρου ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως (Ἡμερολόγιον Μ. Ἑλλάδος 1922 καὶ 1923). Ἐρνέστος Ρενὰν (1923). Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος (1923). Λόγος ἐναρκτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς πατρολογίας (1924). Χριστιανισμὸς καὶ σκηνὴ (1925). Εἶναι ἀναγκαία καὶ σκόπιμος ἡ σύγκλησις οἰκουμενικῆς συνόδου; (1925). Οἱ τρεῖς ἱεράρχαι καὶ ἡ ἐποχή των (1926). Ἀνακοινώσεις καὶ ὁμιλίαι ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Λωζάνης τοῦ 1927 (1927, μετεφράσθη σουηδιστὶ καὶ ἀγγλιστί). Πῶς παρηγοροῦν τοὺς πενθοῦντας οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας (1928). Σπυρίδων Λάμπρος (Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, Ἰωάννινα 1929). Λόγος εἰς μνήμην τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων τροφίμων τοῦ πανεπιστημίου (1930). Οἱ Μπαλᾶνοι διδάσκαλοι τοῦ γένους (Ἠπειρ. Χρονικά, Ἰωάννινα 1930). Ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας (1930). Ἐναρκτήριος λόγος ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ (1931). Ἡ θεολογικὴ σχολὴ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1931). Λουκιανὸς ὁ μάρτυς καὶ Λουκιανὸς ὁ ἀποσυνάγωγος (ἀνακοίνωσις ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ, 1932). Ἡ ἀνάγκη τῆς συνεργασίας τῶν ἐκκλησιῶν (ἀνακοίνωσις ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ, 1932). Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων (1932). Θεόκλητος

Φαρμακίδης (1933). Περικοπαὶ ἐξ ἀνεκδότων ἐπιστολῶν Θ. Φαρμακίδου (ἀνακ. ἐν ἀκαδημίᾳ, 1933). Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς περὶ ἐκκλησίας καὶ κλήρου (1933). Ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ Εὐσεβίου (ἀνακ. ἐν ἀκαδημίᾳ 1934· μετεφράσθη γερμανιστὶ ἐν Theol. Quartalschrift 1935). Ὁ Διονύσιος Σολωμὸς καὶ τὰ μεγάλα ἰδανικά (1934). Τὸ σχέδιον τοῦ ἀστικοῦ κώδικος ὡς πρὸς τὰ ἐκ συγγενείας κωλύματα τοῦ γάμου (ἀνακ. ἐν ἀκαδημίᾳ, 1934). Τὸ πανεπιστημιακὸν ζήτημα ἐπὶ τῆς ὑπουργίας μου (1936). Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων (ἀνακ. ἐν ἀκαδημίᾳ, 1936). Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ κοινωνία (Μυτιλήνη 1936). Ὁμαδικὴ ἢ οἰκογενειακὴ περίθαλψις τῶν ὀρφανῶν; (1936). Εἶναι κακόδοξος ἡ περὶ χάριτος διδασκαλία τοῦ Ἰωάννου Κασσιανοῦ; (1936). Τοῦ αὐτοῦ, ἐκδόσεις συλλόγου ὠφελίμων βιβλίων: Ἡ ἐκκλησία μας (α'. ἔκδ. 1900). Ἱστορία τῆς ἐκκλησίας (α' ἔκδ. 1904). Αἱ θρησκεῖαι (1907). Ἐκ τῶν ποιητικῶν βιβλίων τῆς π. διαθήκης (1915). Ἡ μεγάλη ἑβδομὰς καὶ τὸ πάσχα (1917). Χριστούγεννα, Α' Ἰανουαρίου, Θεοφάνια (1923).

28. Ὁ κ. *Β. Στεφανίδης:* Παπίας ὁ Ἱεραπόλεως (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Τεργεσταίας «Νέας Ἡμέρας», 1906). Ἡ ἀπολογία τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Σαμουὴλ τοῦ Χαντζερῆ (ἀνατύπωσις ἐκ τῆς αὐτῆς ἐφημερίδος, 1908). Οἱ κώδικες τῆς Ἀδριανουπόλεως (ἐν Byzantinische Zeitschrift, 1905 καὶ 1907). Στίχοι Γεωργίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ μεγ. ῥήτορος Μανουὴλ (αὐτόθι 1907 καὶ 1908). Ἡ ἀνόρθωσις τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας (ἐν τῷ «Εὐαγγελισμῷ» τῆς Κωνσταντινουπόλεως, 1913). Ἡ γνωσεολογία τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας (αὐτόθι). Ὁ συνοδικὸς τόμος τοῦ 1545 («Ἐκκλ. Ἀλήθεια» Κωνσταντινουπόλως, 1914). Οἱ πρῶτοι μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνοι τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ ἡ γένεσις τοῦ Γεροντισμοῦ (αὐτόθι, 1915). Οἱ μικτοὶ γάμοι ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ (αὐτόθι 1919). Ἡ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἀνύψωσις ἐπισκοπῶν καὶ ἀρχιεπισκοπῶν εἰς μητροπόλεις (ἐν «Νέῳ Ποιμένι» Κωνσταντινουπόλεως, 1919). Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὡς ἐκκλησιαστικὸς ἀναμορφωτὴς (ἐν «Ἀναγεννήσει» Κωνσταντινουπόλεως, 1920). Ὁ Νεόφυτος Δούκας καὶ ὁ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος (αὐτόθι). Τὸ προνομιακὸν ζήτημα ἐν τῷ οἰκουμ. πατριαρχείῳ (ἐν «Πανελληνίῳ λευκώματι», τόμος ϛ', 1922). Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλ. ἱστορίαν καὶ τὸ ἐκκλ. δίκαιον (Κωνσταντινούπολις, 1921). Ἔρευναι περὶ τῶν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει σχέσεων ἐκκλησίας καὶ πολιτείας (1923). Ὁ Ρώμης Ἰούλιος ὁ Α' ἐν τῇ ἔριδι τοῦ ἀρειανισμοῦ (1924). Οἱ πάπαι Φῆλιξ ὁ Γ' καὶ Γελάσιος ὁ Α' καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (1924). Οἱ πάπαι Κελεστῖνος ὁ Α' καὶ Λέων ὁ Α' ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας καὶ τὰς ὑπ' αὐτῶν συγκαλουμένας οἰκουμ. συνόδους (ἐν Ἐπετηρίδι τῆς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν, 1924). Αἱ ἀρχαὶ τῆς κριτικῆς τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης (ἐν τῇ «Θεολογίᾳ», 1924). Αἱ πρόοδοι

τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ πρὸς αὐτὰς σχέσις τῆς ἐκκλ. ἱστορίας (ἐν Ἐπετηρίδι θεολ. σχολῆς 1926). Ὁ Ρώμης Ἰννοκέντιος ὁ α' ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ παπικοῦ πρωτείου, (αὐτόθι). Λόγος πανηγυρικὸς ἐπὶ τῇ 1600ῃ ἐπετείῳ τῆς α' οἰκουμ. συνόδου (αὐτόθι). Οἱ πάπαι καὶ αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι (ἐν τῇ Ἐπετηρίδι ἑταιρ. βυζ. σπουδῶν, 1926). Αἱ ἱστορικαὶ προϋποθέσεις τῆς τῆς κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατονταετηρίδα ἀκμῆς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας (ἐν «Θεολογίᾳ», 1927). Ὁ μητροπολίτης Ἄπρος ἢ ὁ Μητροπολίτης Ἄπρω; (ἐν τῇ ἐπετηρίδι ἑταιρ. βυζ. σπουδῶν, 1927). Ἡ ἐκ δευτέρου τῷ 327 συγκλησις τῆς ἐν Νικαίᾳ α' οἰκουμ. συνόδου (αὐτόθι 1929). Αἱ ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει σχέσεις ἐκκλησίας καὶ πολιτείας καὶ ἡ νεαρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Δούκα 1065 (ἐν Byz. Zeitschrift, 1930). Ἀδαμάντιος Κοραῆς (ἐν Πανελ. λευκώματι, τομ. ε' 1930). Οἱ ὅροι ἐπιστήμη καὶ ἐπιστημονάρχης παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς (ἐν Ἐπετηρίδι ἑταιρ. βυζ. σπουδῶν, 1930). Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων (αὐτόθι 1931). Ἡ γνησιότης τριῶν κανόνων τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου (ἐν τοῖς «Ἐναισίμοις», 1931). Ein Überrest der alten Agapen in der griechischen Kirche (ἐν Zeitschrift für KG. 1933). Ὁ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος ὁ Λέσβιος (1934). Die geschichtliche Entwicklung der Synoden des Patriarchats von Konstantinopel (ἐν Zeitschrift für KG. 1936).

29. Ὁ κ. *Γ. Σωτηρίου:* Α' Κύρια ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἐνεργηθείσας ἀνασκαφὰς καὶ ἐρεύνας χριστιανικῶν μνημείων καὶ τὸν καταρτισμὸν χριστιανικοῦ καὶ βυζαντινοῦ μουσείου: Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (1920). Ὁ ναὸς Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐν Ἐφέσῳ (1924). Εὑρετήριον τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος (τεῦχος α' 1927). Αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας καὶ αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος (1929). Ὁδηγὸς τοῦ βυζαντινοῦ μουσείου Ἀθηνῶν (1932 β^{α} ἔκδοσις, ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί). Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου (1936).

Β' Μελέται αὐτοτελεῖς ἢ εἰς ἐπιστημονικὰ περιοδικά. α') Γενικά: ὁ Χριστὸς ἐν τῇ τέχνῃ (1914). Τὸ ἅγιον ὄρος (1920). Ἡ ἁγία Σοφία Κωνσταντινουπόλεως (1920). Τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Μ. Ἀσίας (1920). Αἱ βυζαντιναὶ σπουδαὶ (1920). Τὸ ὀράριον τοῦ διακόνου ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ (ἐν ἐπιστ. ἐπετ. θεολ. σχολῆς Α' 1924 σελ. 445—490). Ἀρχαιολογία τῆς χριστιανικῆς τέχνης καὶ χριστιανικὴ ἐπιγραφικὴ (ἐναρκτήριος λόγος, ἐν ἐπιστ. ἐπετ. θεολ. σχολῆς Α' 1925 σελ. 281—302). Εἰκονογραφικοὶ κύκλοι (χριστ. ἡμερολόγιον, 1927, σελ. 159—170). Ἡ χριστιανικὴ κατακόμβη τῆς Μήλου (πρακτ. ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1928, σελ. 33—46). Ἡ τέχνη κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν τριῶν ἱεραρχῶν—τέχνη καὶ θρησκεία (1929). Ἡ ἐκκλησιαστικὴ τέχνη καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας («Ἐναίσιμα» 1931, σελ. 394—404). Τράπεζαι μαρτύρων (εἰς πρακτικὰ χρ. ἀρχ. ἑτ. 1932, 7—17).

Ἡ βυζαντινὴ τέχνη («Ἑστία», 1934). Αἱ μοναὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν δρᾶσις κατὰ τοὺς βυζ. χρόνους (1936). Ἐγχειρίδιον χριστ. ἀρχαιολογίας (εἰσαγωγὴ 1936).

β΄) Μονογραφίαι περὶ χριστ. μνημείων καὶ ἀνασκαφαί: Ἀνασκαφαὶ τοῦ βυζ. ναοῦ τοῦ ἁγ. Διονυσίου ἀρεοπαγίτου παρὰ τὸν ἄρειον πάγον (Ἀρχαιολ. δελτίον ὑπουργ. παιδείας, 1916, 119 — 143). Ἀνασκαφαὶ παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς παρὰ τὸν Ἰλισσὸν (Ἀρχ. Ἐφημερὶς 1919, 1 — 31). Le chateaufort de Chlumutai et son atelier monétaire de Clarencia (ἐν Journal intern. d'archéol. numismatique, Athènes-Paris, 1919, 273—280). Τὸ ἰουστινιάνειον τεῖχος τῶν μεσαιωνικῶν Ἀθηνῶν (ἐν ἐπετηρ. Ριζαρείου, 1920, 434—444). Ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλάδος, 1923, 271—288). Μεσαιωνικὰ μνημεῖα Κυθήρων (Κυθηραϊκὴ ἐπιθεώρησις, 1923, 313—332). Ἀνασκαφαὶ τοῦ ἐν Θήβαις βυζαντινοῦ ναοῦ Γρηγορίου τοῦ θεολόγου (Ἀρχ. Ἐφημ. 1924, σελ. 1—26). Ausgrabungen der antiken christl. Denkmäler in Griechenland (Bul. d'Academie Roumaine, Bucarest, 1924, 236—240). Τὸ σπήλαιον τῶν ἑπτὰ παίδων τῆς Ἐφέσου (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλάδος, 1924, 217—228). Ἡ μονὴ Φανερωμένης Σαλαμῖνος (Ἐπετηρὶς ἑτ. βυζ. σπουδῶν 1924, 109—138). Ἡ Ὄμορφη ἐκκλησιὰ Αἰγίνης (αὐτ. 1925, 222—276). Ἡ μονὴ Νταοῦ Πεντέλης (Ἡμερολ. ὁδοιπ. συνδέσμου 1925, 175—191). Ἡ μονὴ τῆς ἁγίας Λαύρας (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλ. 1925, 183—198). Ἡ ἁγία Τριὰς Κρανιδίου (Ἐπετ. ἑτ. βυζ. σπ. 1926, 192—205). Οἱ ναοὶ τοῦ Ἐλαιῶνος τῶν Ἀθηνῶν (Ἡμερολ. ὁδοιπ. συνδ. 1926, 168— 180). Ἡ σπηλιὰ τῆς Πεντέλης (Ἡμερολ. Μ. Ἑλ. 1927, 45—59). Κάστρον τῶν Ρωγῶν (Ἠπειρωτ. Χρονικὰ 1927, 98—109). Ἡ μονὴ Ὀλυμπιωτίσσης Ἐλασσῶνος (Ἐπετ. ἑτ. βυζ. σπ. 1927, 312—331). Ἡ μονὴ ἁγίου Δημητρίου Τσάγεζι (αὐτ. 1928, 348—375). Ἡ βασιλικὴ τῆς Καλαμπάκας (αὐτ. 1929, 290—315). Βυζαντιναὶ βασιλικαὶ Μακεδονίας καὶ παλαιᾶς Ἑλλάδος (Byz. Ztschr. 1930, 568—577). Ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἁγίου Γεωργίου Βενετίας (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλ. 1930,79—90). Αἱ μοναὶ τῶν Μετεώρων (Ἐπετ. ἑτ. βυζ. σπ. 1933, 382—415). Ἡ μονὴ τοῦ Αὐγοῦ Ἀργολίδος (Ἡμερ. Μ. Ἑλλ. 1935, 457 — 464).

γ΄ Μελέται ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς ζωγραφικῆς: Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς βασιλικῆς Νικοπόλεως (1915). Κειμήλια ἁγίου ὄρους (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλ. 1922, 144—157). Die byzantinische Malerei des XVI Jahrh. in Griechenland («Ἑλληνικὰ» Α΄ 1928, 97—117). Εἰκὼν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «ἡ γλυκύτης τοῦ κόσμου» (Ἡμερολ. Μ. Ἑλλ. 1929, 111—117). Κειμήλια Ἰωαννίνων (Ἠπ. Χρ. 1931, 3—10). Peintures murales byzantines du XI s. dans la crypte de st. Luc en Phocide (Actes du III congrès intern. des études byz. d'Athénes, 1932, 389—400). Εἰκόνες μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνοις» (Ν. Ἑστία, 1932). Ψηφιδωτὴ εἰκὼν τῆς Παμμακαρίστου Κωνσταν-

τινουπόλεως (Πρακτ. ἀκαδ. Ἀθηνῶν 1933, 359—368). Ψηφιδωτὴ εἰκὼν Κωνσταντινουπόλεως (αὐτ. 1936, 70—81).

δ' Μελέται ἐπὶ τῆς χριστιανικῆς γλυπτικῆς, μικροτεχνίας καὶ ἐπιγραφικῆς: Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα μονῆς ὁσίου Λουκᾶ (Ἀρχ. δελτίον, 1920, 177—190). Ἀνάγλυφοι βυζαντιναὶ εἰκόνες (Recueil Kontakov, Prague, 1926, 125—138). Ἀρτοφόριον Ἀδριανουπόλεως (Θρᾳκικά, 1927, 7—10). Ἀνάγλυφος εἰκὼν ἁγίου Γεωργίου ἐξ Ἡρακλείας τῆς Προποντίδος (Θρᾳκικά, 1928, 33—77). Ἀραβικὰ λείψανα ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (Πρ. ἀκαδ. Ἀθηνῶν, 1929, 266—273). Sculptures sur bois byzantines (Mélanges Diehl II, Paris, 1930, 171—180). Ὁ ἄμβων τῆς Θεσσαλονίκης (Ἐπετ. ἑτ. βυζ. σπ. 1933, 418—424). Ἀραβικαὶ διακοσμήσεις εἰς τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος (Πρ. χρ. ἀρχ. ἑτ. 1933, 57—95). Παλαιοχριστιανικὰ καὶ βυζαντινὰ κιονόκρανα μετὰ φύλλων ἀμπέλου (Ἐπετ. ἑτ. βυζ. σπ. 1935, 449—457).

30. Ὁ κ. *Ν. Λούβαρις:* Ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας ἐν τῷ παρόντι (1917). Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς περὶ Παῦλον σπουδὰς (Θεσσαλονίκη 1919). Ἡ εἰς πνεύματα πίστις κατὰ τοὺς περὶ Χριστὸν χρόνους (1920). Παῦλος ἀπόστολος Ἰ. Χριστοῦ (1920). Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς ἐπιστολὴν (Θεσσαλον. 1920). Ἐπιστολῶν Παύλου χαρακτὴρ (Θεσσαλον. 1921). Ἡ γλῶσσα τῆς Κ. Δ. (ἐν Γρηγ. Παλαμᾶς 1924). Ἑρμηνεία εἰς τὸ 1. Θεσσαλονικέων 2, 1—16 (Γρηγ. Παλαμᾶς 1924 καὶ 1925). Θρησκειολογία καὶ Κ. Δ. (Λόγος ἐναρκτήριος 1926). Ἡ θρησκεία ἀπὸ ἀξιολογικῆς ἀπόψεως (1928). Ἡ θρησκεία τοῦ Βάγνερ (1928). Νίτσε ὁ προφήτης μιᾶς νέας θρησκείας (1928). Ὁ Γκαῖτε ὡς θρησκ. προσωπικότης (1929). Ὁ Ἰησοῦς ἱστορία ἢ μῦθος; (Ἑλλην. Ἔτος 1929). Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας (1933). Ἐπίσης μετέφρασεν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ διάφορα ἔργα καὶ δὴ τοῦ Ed. Spranger: Εἴδη ζωῆς (1917), Ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας (1927), Ἡ κοσμοθεωρία τοῦ Γκαῖτε (1936)· τοῦ Radermacher: Γραμματικὴ τῆς Κ. Δ. (1922) καὶ τοῦ Kalweit. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας (1936). Ἐξέδιδε καὶ περιοδικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον «Κοσμοθεωρία» (1931).

31. Ὁ κ. *Π. Μπρατσιώτης:* Ὁ παλαιστινὸς ἰουδαϊσμὸς ἐπὶ Ἰ. Χριστοῦ (1918). Ἑβραίων παίδων ἀγωγὴ (1918). Ἡ λεγομένη θρησκειολογικὴ σχολὴ (1920). Ὁ δεσμώτης βαπτιστὴς καὶ ὁ κύριος (1920). Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς ὡς προφήτης (1921). Ἡ γυνὴ ἐν τῇ Βίβλῳ (1923). Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα ἐπιστολὴν τοῦ Παύλου (1923). Ὁ ἰουδαϊκὸς ὄχλος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις (1923). Αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου καὶ ἡ νεωτέρα κριτικὴ (1924). Ἦτο ὁ Χριστὸς σοσιαλιστής; (1925). Ὁ Ἀπ. Παῦλος καὶ ἡ μετάφρασις τῶν Ο' (1925). Οἱ Φιλισταῖοι καὶ ὁ αἰγαιοκρητικὸς πολιτισμὸς (1926). Ἑβδομηκοντολογικὰ μελετήματα (Α' καὶ Β' 1926—

28). Ὑπόμνημα εἰς τὰς ᾠδὰς τῶν ἀναβαθμῶν τοῦ ψαλτηρίου (1928). Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (1929). Οἱ τρεῖς ἱεράρχαι καὶ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα (1930). Αὐθεντία καὶ ἐλευθερία ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ ἐκκλησίᾳ (1931). Ὁ κοινωνικὸς χριστιανισμὸς καὶ ἡ παγκόσμιος χριστιανικὴ κοινωνικὴ κίνησις (1933). Ἀτομισμὸς καὶ κοινωνισμὸς παρὰ τῇ νεολαίᾳ (1934). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Π. Διαθήκην (1937).

32. Ὁ κ. *Β. Βέλλας:* Εἶναι ὁ 19ος ψαλμὸς ἑνιαῖος; (1928). Ἡ Kapporeth καὶ ἡ ἑορτὴ τῶν Kippurim (1930). Ἀνάλυσις τοῦ βιβλίου τοῦ Ναοὺμ (1930). Mal'ak-Jahve (Ἀλεξάνδρεια 1931). Ὁ πολιτισμὸς τῶν Σουμερίων (Ἱεροσόλυμα 1931). Τρία χωρία τῆς Π. Δ. (1931). Αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις τῆς ἐπιστήμης τῆς παλ. διαθήκης (1932). Ὑπόμνημα εἰς τὸ βιβλίον τοῦ προφήτου Ναοὺμ (1932). Τὰ τέκνα παρ' Ἰσραὴλ (Ἀλεξάνδρεια 1932). Κριτικὰ εἰς τὸ βιβλίον τῆς Ἐξόδου (Ἱεροσόλυμα 1932). Θεὸς καὶ ἱστορία ἐν τῇ ἰσραηλιτικῇ θρησκείᾳ (1934). Θρησκευτικαὶ προσωπικότητες τῆς Π. Δ. (τεύχη α' β' γ' 1934—35). Τὰ χωρία Δευτ. 32,43 καὶ Ζαχ. 14,17 (1935). Ὁ ἰσραηλιτικὸς γάμος (1935). Ἡ σημασία τῶν διπλῶν μεταφράσεων ἐν τῷ κειμένῳ τῶν Ο' (1936).

33. Ὁ κ. *Εὐ. Ἀντωνιάδης:* Aristipp und die Kyrenaiker (Goettingen 1916). Ὁ ἄγνωστος Θεὸς (1918). Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν Ἀθήναις (1920). Ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ ὁμιλία καὶ ἡ νεωτέρα κριτικὴ ἐπιστήμη (1920). Ἑρμηνεία τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων (τεῦχος α'. 1923). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Κ. Δ. (τεῦχος α'. 1923). Ἑρμηνεία δυσκόλων τινῶν ὅρων καὶ φράσεων ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν ψαλμῶν (ἐν ἐπετηρίδι Ριζαρείου 1928—9). Ἑρμηνεία ἐπιγραφῶν τινων τοῦ ψαλτῆρος (ἐν Ἐναισίμοις, Ἀθῆναι 1931). Ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀπ. Παύλου (1932). Τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσης τοῦ Ἰησοῦ (1933). Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν ἀκολουθίαις προκειμένων καὶ ἀλληλουαρίων (1933). Τὰ προβλήματα τῆς Κ.Δ. καὶ ἡ ἐν τῷ παρόντι θέσις αὐτῶν (1936).

Καὶ ἐκ τῶν διατελεσάντων ***Ὑφηγητῶν*** τῆς θεολογικῆς σχολῆς καὶ μὴ γενομένων καθηγητῶν αὐτῆς προῆλθον ἱκανὰ ἀξιόλογα ἔργα. Οὕτω:

1. Ὁ ***Ἀν. Μοσχᾶτος*** ἔγραψεν: Ὁ Κουριαλιστὴς ἐν παλινῳδίᾳ, ἤτοι ἀπάντησις εἰς... ματαιόσχολον Ἰταλὸν (1859). Περὶ τῶν ψευδισιδωρείων διατάξεων (Εὐαγ. Κῆρυξ 1861 σ. 297 κ. ἑ).

2. Ὁ *Σπ. Σούγκρας:* Βραχέα τινὰ περὶ πίστεως καὶ ἐπιστήμης (1885). Λόγος εἰσιτήριος εἰς τὸ μάθημα τῆς Ἀπολογητικῆς (1898).

3. Ὁ *Γ. Λαμπάκης:* Χριστιανικὴ ἀρχαιολογία τῆς μονῆς Δαφνίου (1889). Ἔργα θρησκευτικὰ (1893). Χριστιανικὴ ἁγιογραφία τῶν 9 πρώτων αἰώνων (1896). Ἡ μονὴ Δαφνίου μετὰ τὰς ἐπισκευὰς (1899). Mémoire sur les antiquités chrétiennes de la Grèce (1902). Κατάλογος καὶ ἱστορία τοῦ μουσείου τῆς χριστ. ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης (1906). Οἱ ἑπτὰ ἀστέρες τῆς Ἀποκαλύψεως, ἤτοι ἱστο-

ρία, ἐρείπια, μνημεῖα καὶ νῦν κατάστασις τῶν 7 ἐκκλησιῶν τῆς Ἀσίας (1909). Διάφοροι μελέται καὶ ἀνακοινώσεις, δημοσιευθεῖσαι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τῷ ἀπὸ τοῦ 1892 ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένῳ Δελτίῳ τῆς χριστ. ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας.

4. Ὁ κ. *Θ. Βορέας*, νῦν καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας, ἔγραψε τὰ ἑπόμενα θεολογικὰ ἔργα: Ὑπόμνημα εἰς τὸν κγ' ψαλμὸν (1899). Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἑβραϊκῆς ποιήσεως (1900). Ἐπίκρισις τῆς διατριβῆς Ν. Α. Παπαγιαννοπύλου περὶ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ (1900). Ἔλεγχος Ν. Α. Παπαγιαννοπούλου.

5. Ὁ κ. *Στ. Τσακμάκης*: Περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως τῶν ἐννοιῶν πνεύματος καὶ ζωῆς (1908). Ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους (εἰσαγωγὴ καὶ ἑρμηνεία α' κεφαλαίου 1920). Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν πρὸς Φιλήμονα (1923).

6. Ὁ *Χρ. Μακρῆς*: Ἡ διδαχὴ τῶν 12 ἀποστόλων καὶ τὸ ἀρχαῖον ἐκκλησ. πολίτευμα (1910). Ἡ θέσις καὶ ἡ σημασία Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου διὰ τὴν ἱστοριογραφίαν τῆς ἐκκλησίας (1911).

7. Ὁ νῦν ὑφηγητὴς κ. *Δ. Φιλιππίδης*: Ἐπισκοπὴ καὶ ἐπίσκοποι Τήνου κατὰ τοὺς μέσους χρόνους (Ἀλεξάνδρεια 1923). Ἡ χριστιανικὴ ἡλικία τῶν Κυκλάδων νήσων (αὐτόθι, 1924). Ἡ ἐν Τήνῳ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἐπὶ ἑνετοκρατίας (αὐτόθι 1926). Ἑρμηνευτικοὶ σκόπελοι: Γενικώτατον διάγραμμα τῆς ὑφῆς τοῦ ζητήματος περὶ τῆς «ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου» ἀπογραφῆς, Λουκ. 2, 1—2 (αὐτόθι 1925). Ἡ περὶ μεταγραφῶν θεωρία, συμβολὴ εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῆς π. διαθήκης (Ἱεροσόλυμα 1927). Ἡ ἐξέλιξις καὶ σημερινὴ φάσις τοῦ ζητήματος τῆς προελεύσεως τοῦ σημιτικοῦ ἀλφαβήτου (Ἀλεξάνδρεια 1928). Συμβολὴ εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἑβραϊκῆς βίβλου: Γραμματική - λεξικογραφία - μετρική, κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα (Ἱεροσόλυμα 1929), Die «goldene Regel» religionsgeschichtlich untersucht (Leipzig 1929). Συγκριτικὴ θρησκειολογία καὶ χριστιανικὴ θεολογία (1930). Religionswissenschaftliche Forschungsberichte über die «goldene Regel» (Athen 1933). Ἡ περὶ θλίψεως καὶ λυτρώσεως θεωρία τῆς Βεδάντα, τῆς δογματικῆς τοῦ ἰνδικοῦ Βραχμανισμοῦ (1934). Ἡ ἱστορία τῶν θρησκευμάτων ὡς ἐπιστήμη (ἐναρκτήριον μάθημα, 1934). Τὸ ὕψιστον ἠθικὸν ἰδεῶδες κατὰ Βούδδαν (1936).

8. Ὁ νῦν ὑφηγητὴς κ. *Δ. Μωραΐτης*: Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν νέων μας (1930). Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κηρύγματος καὶ οἱ προσδιορίζοντες αὐτὸ παράγοντες (1933). Θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀγωγὴ (1935). Τὸ πρόβλημα τῶν θρησκευτικῶν εἰς τὰ σχολεῖα (1935). Ἔρευναι ἐπὶ τῆς θρησκευτικότητος τῶν μαθητῶν (1936).

Ἐνταῦθα δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐξεδόθη καὶ ὁ α' τόμος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπετηρίδος τῆς θεολογικῆς σχολῆς (εἰς 3 τεύχη, 1924—1926), περιέχων σπουδαίας μελέτας καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν της. Δυστυχῶς λόγῳ οἰκονομιῶν διεκόπη ἡ ἔκδοσις τῶν ἐπετηρίδων, ἀλλ' ἐπανήρχισεν αὕτη ἀπὸ τοῦ 1936, ὅτε ἐξεδόθη ὁ β' τόμος.

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ
ΤΗΣ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

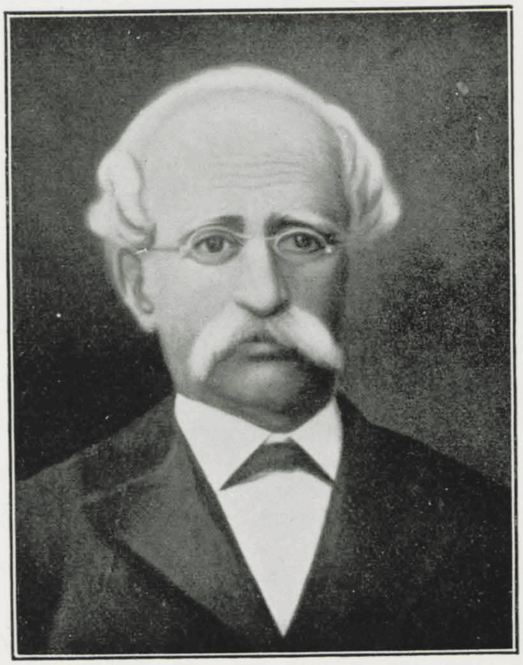
Ἡ κατάταξις τῶν προσωπογραφιῶν ἐγένετο κατὰ σειρὰν διορισμοῦ. Οἱ πίνακες Α′—Ε′ περιλαμβάνουσι τοὺς θανόντας καθηγητάς, οἱ δὲ Ϛ′—Η′ τοὺς ζῶντας. Οἱ διατελέσαντες καθηγηταὶ τῆς θεολογικῆς σχολῆς συμποσοῦνται εἰς τριάκοντα τρεῖς, ἀλλ' ἐνταῦθα παρατίθενται μόνον 30 εἰκόνες, διότι δὲν ἀνευρέθησαν τοιαῦται αἱ τῶν ἀοιδίμων Δ. Λιβεροπούλου († 1856) καὶ Δ. Κλεόπα († 1861), ἡ δὲ εἰκὼν τοῦ κ. Κ. Ράλλη δημοσιεύεται εἰς τὸ τεῦχος τῆς νομικῆς σχολῆς, ἧς διατελεῖ νῦν καθηγητής. Ὑπὸ ἑκάστην προσωπογραφίαν παρατίθεται τὸ ἔτος τοῦ διορισμοῦ, καὶ ὑπὸ τὰς προσωπογραφίας τῶν τελευτησάντων καὶ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου.

ΜΙΣΑΗΛ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ
(1837 — 1862)

ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΦΑΡΜΑΚΙΔΗΣ
(1837 — 1860)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΝΤΟΓΟΝΗΣ
(1837 — 1878)

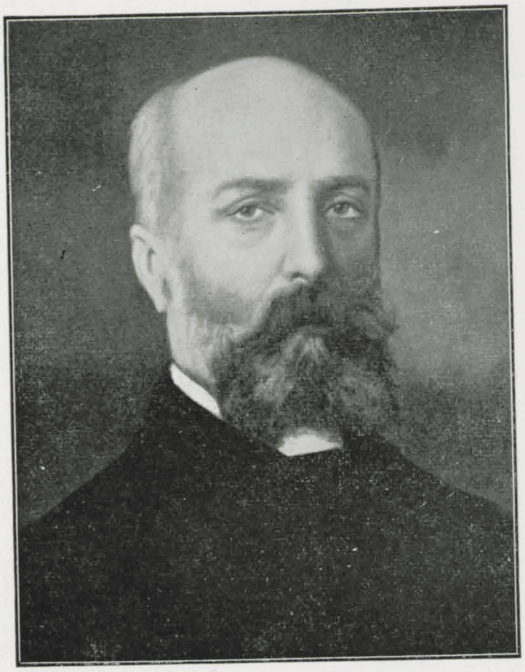
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΡΟΜΠΟΤΗΣ
(1858 — 1875)

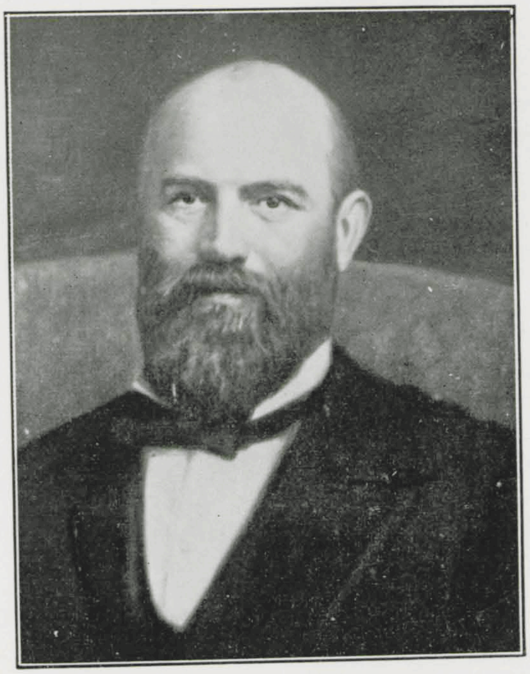
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΛΥΚΟΥΡΓΟΣ
(1860 — 1875)

ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ ΒΙΜΠΟΣ
(1860 — 1903)

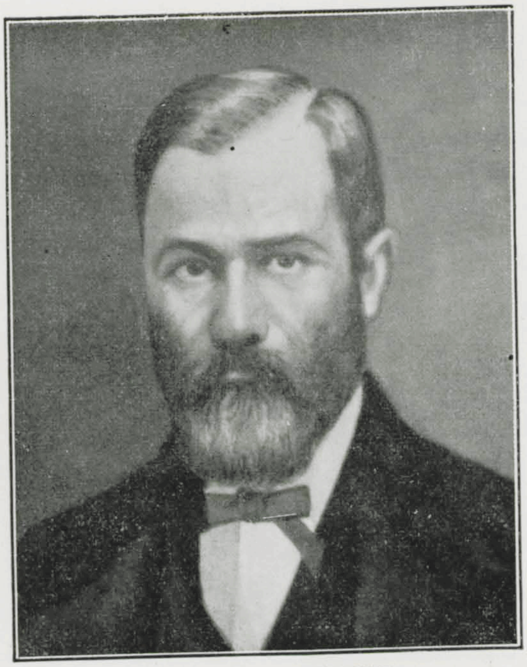
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΔΙΟΜΗΔΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ
(1868 — 1923)

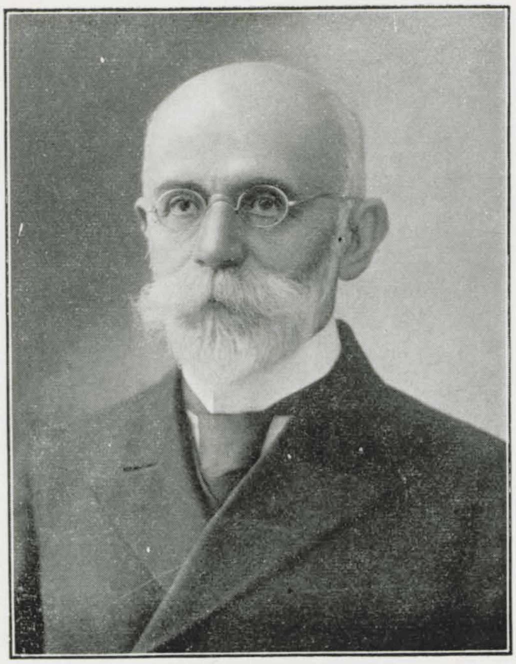
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΑΜΑΛΑΣ
(1868 — 1892)

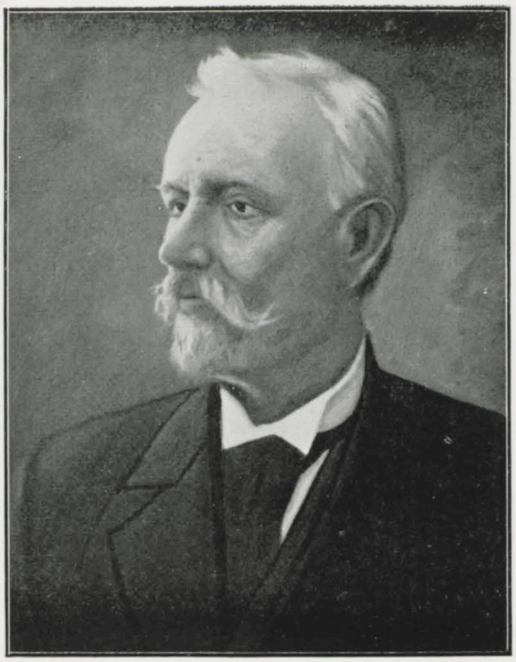
ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ
(1868 — 1896)

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΑΥΛΙΔΗΣ
(1869 — 1894)

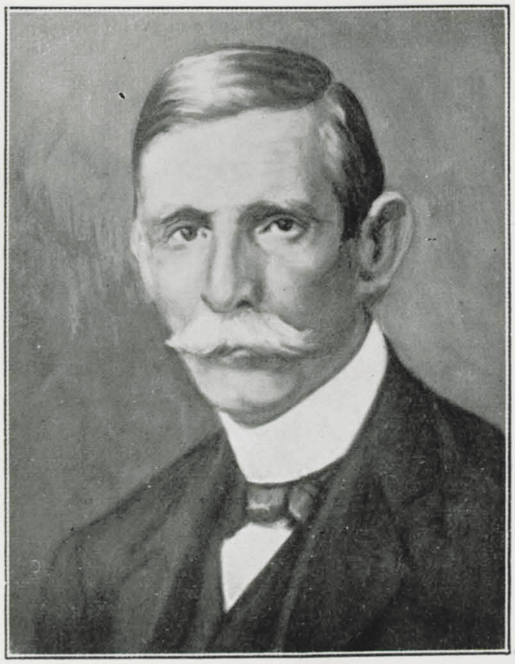
ΖΗΚΟΣ ΡΩΣΗΣ
(1875 — 1933)

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΖΟΛΩΤΑΣ
(1893 — 1919)

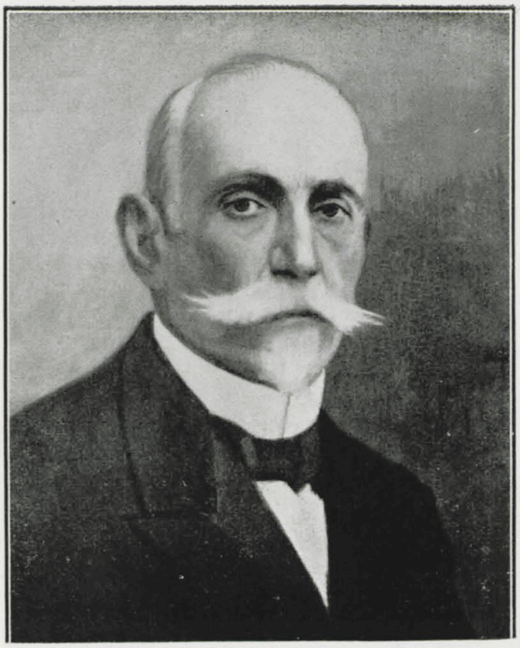
ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ
(1891 — 1902)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΕΡΒΟΣ
(1897 — 1925)

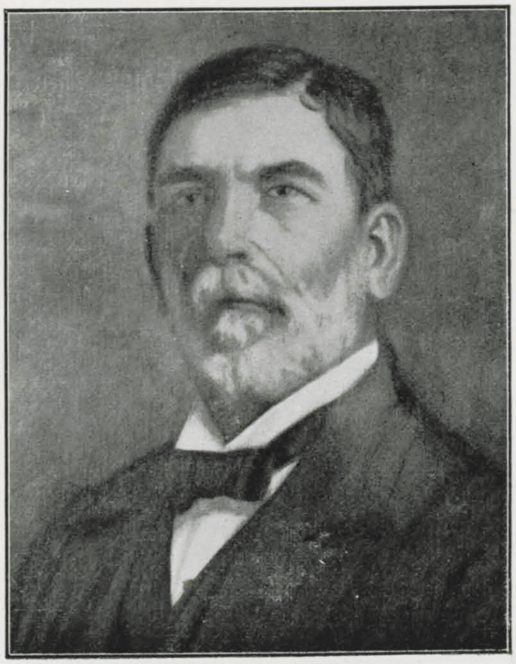
ΙΓΝΑΤΙΟΣ ΜΟΣΧΑΚΗΣ
(1899 — 1903)

ΝΙΚΟΛΛΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ
(1907 — 1926)

ΧΡΗΣΤΟΣ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ
(1912 — 1935)

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
(1918 — 1918)

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΣΟΛΩΡΑΣ
1893

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
1914

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ
1918

ΑΜΙΛΚΑΣ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ
1919

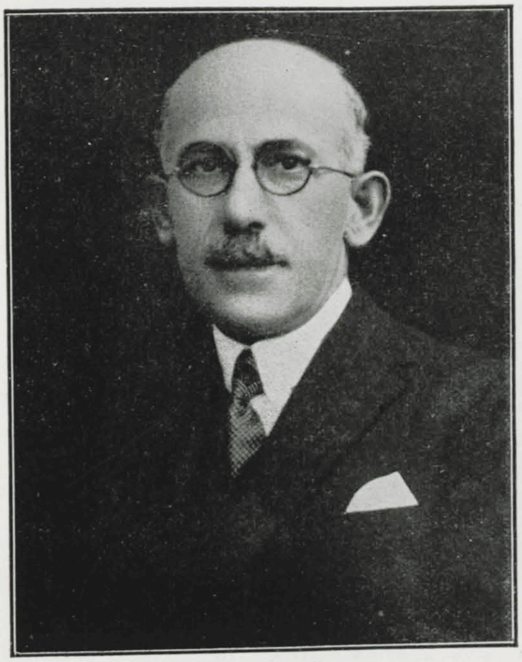
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ
1920

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΑΛΑΝΟΣ
1924

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ
1924

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΤΗΡΙΟΥ
1924

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΟΥΒΑΡΙΣ
1925

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ
1925

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΒΕΛΛΑΣ
1933

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ
1934

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΠΙΝΑΞ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Η ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ (1837-1937)